

Antički nalazi iz zbirke franjevačkog samostana sv. Bernardina Sijenskog u Kamporu na otoku Rabu

Kordić, Robert

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:868506>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju
Diplomski sveučilišni studij arheologije

Robert Kordić

**Antički nalazi iz zbirke franjevačkog samostana sv.
Bernardina Sijenskog u Kamporu na otoku Rabu**

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Diplomski sveučilišni studij arheologije

Antički nalazi iz zbirke franjevačkog samostana sv.
Bernardina Sijenskog u Kamporu na otoku Rabu

Diplomski rad

Student/ica:
Robert Kordić

Mentor/ica:
Prof. doc. sc. Miroslav Glavičić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Robert Kordić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Antički nalazi iz zbirke franjevačkog samostana sv. Bernardina Sijenskog u Kaboru na otoku Rabu** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. rujana 2018.

Antički nalazi iz zbirke franjevačkog samostana sv. Bernardina Sijenskog u Kamporu na
otoku Rabu

Ancient finds from collection of the franciscan Abbey St. Bernardine of Sienna in
Kampor on island Rab

Sažetak:

U proteklih skoro šest stoljeća, od kako je izgrađen samostan i crkva sv. Bernardina Sienskog u Kamporu na otoku Rabu, ovo mjesto predstavlja vjersko, gospodarsko i kulturno središte u kome su se do danas očuvale brojne vrijednosti otočke baštine. Zahvaljujući predanom radu franjevacu među sačuvanom građom se u samostanskom Muzeju očuvala nevelika, ali značajna arheološka zbirka sa nalazima od pretpovijesti do novijeg doba. Izuzev numizmatičke zbirke, koja je dio vrijedne donacije Ivana Kuglija, svi ostali eksponati iz antičkog razdoblja, većinom su pronađeni na otoku Rabu. Prilikom temeljite obrade antičkih nalaza (amfore, keramičke lampe – *lucernae*, krovne opeke – *tegulae*, mozaik, ugradbeni nadgrobni reljef, kipić božice Dijane i obredne zoomorfne posude u liku pantere) sporadično smo se dotakli analognih nalaza, također sa otoka Raba, koji jako dugo čekaju na svoju prezentaciju javnosti u Zavičajnom muzeju.

Ključne riječi: Franjevački samostan Sv. Bernardina Sienskog, Kampor, otok Rab, Muzej, antička zbirka.

Abstract:

It has been almost six centuries since the construction of the Abbey with the church of St. Bernardine of Sienna in Kampor on the island Rab. This place ever since represents a religious, economic and cultural center where many values of the island's heritage have been preserved. Thanks to the devoted work of the franciscan minors among the preserved material there is also a modest but significant archaeological collection with exhibits from prehistoric times to the new era. Apart from the valuable donations of Ivan Kugli, among other things, the numismatic collection, the other finds are mainly of Rab's provenance. With detailed processing of these finds (amphoras, ancient ceramic oil lamps - *lucernae*, roof tiles – *tegulae*, mosaics, immured tombstones reliefs, statue of the goddess Diana and lost zoomorphic vessel in shape of pantera) are sporadically mentioned some finds found on the island Rab, still in needs for the establishment of the Local heritage Museum.

Key words: Franciscan Monastery St. Bernardin of Sienna, Kampor, island Rab, Museum, ancient collection.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. SAMOSTAN SV. BERNARDINA SIENSKOG U KAMPORU NA OTOKU RABU	2
2. PREGLED DOSADAŠNJIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA NA OTOKU RABU	6
3. ANTIČKI NALAZI IZ SAMOSTANSKE ZBIRKE	12
3.1. Samostanska zbirka	12
3.2. Antički nalazi katalog	15
3.2.1. <i>Novac</i>	15
3.2.2. <i>Kopča – fibula</i>	23
3.2.3. <i>Svjetiljke – lucerne</i>	24
3.2.4. <i>Krovni crijep – tegule</i>	27
3.2.5. <i>Amfore</i>	32
3.2.6. <i>Mozaik</i>	38
3.2.7. <i>Nadgrobni spomenici</i>	41
3.2.8. <i>Statueta božice Dijane</i>	46
3.2.9. <i>Izgubljeni nalazi iz samostanske zbirke</i>	48
ZAKLJUČNO RAZMATRANJE	50
BIBLIOGRAFIJA	53
PRILOZI	66

UVOD

Samostan Sv. Bernardina Sienskog, smješten u pitoresknoj uvali Sv. Eufemije više od pola milenija predstavlja prvenstveno vjersko, ali istovremeno i gospodarsko središte, te zahvaljujući predanosti redovnika kulturnu oazu u kojoj su sačuvane neprocjenjive vrijednosti baštine otoka Raba od pretpovijesti do današnjih dana.

Ovim radom pokušat ćemo odati skroman obol i zahvalnost svim akterima u toj vječno - nedovršenoj priči očuvanja kulturne baštine, koja ukoliko se ne zabilježi neminovno nestaje poput pijeska u plimi svakodnevnog života.

Djelo je nastalo na temelju proučavanja pisane građe, zabilježene u arhivima, *Velikoj Kamporskoj Kronici*, te nizu više - manje stručno napisanih djela, radova i članaka ispisanih od strane zaljubljenika u ovaj biser Jadrana.

U tri poglavlja spominjemo ulogu kršćanstva, prisutnom od ranokršćanskog razdoblja u legendama, pisanim izvorima i arheološkim nalazima, te značaj opatije, čiju je izgradnju svojom potvrdom blagoslovio osobno fra. Benedikt Sijenski 1438. Predstavljamo iscrpan pregled vezan za proučavanje arheološke građe, koja pobuđuje interes znanstvenika od sredine XVIII. st. Konačno, najveći dio rada je usmjeren na samostanski muzej, dugo vremena jedino mjesto na kome je otočka baština bila dostupna javnosti. Muzej posjeduje niz zbirke od kojih su do danas registrirane zbirka inkunabula i etnografska zbirka, te kasnogotički poliptih braće Vivarini iz XV st.

Fokus našeg interesa su antički nalazi iz arheološke zbirke, koje smo tipološki podijelili i temeljito kataloški obradili sa ciljem da budu dostupni široj javnosti u pisanom obliku na jednom mjestu, te da posluže kao ogledni obrazac u prikupljanju i bilježenju ostalih arheoloških nalaza. Usputno smo se osvrnuli na gospodarstvo, socijalne prilike, i vjerske običaje i kultove.

U zaključnom komentaru dotičemo analogne antičke nalaze rapske provenijencije, te ukazujemo na nasušnu potrebu za osnivanjem Zavičajnog muzeja lokalnog karaktera, koji bi predstavljao fundament kulturnih aktivnosti vezanih za istraživanja, rekonstrukciju, prezentaciju i konačno očuvanje vrijedne baštine otoka Raba.

1. SAMOSTAN SV. BERNARDINA SIENSKOGA U KAMPORU NA OTOKU RABU

Prvi spomen kršćanstva na otoku Rabu povezuje se sa legendom o klesaru Marinu iz Lopara koji početkom IV. st. po. Kr. napušta otok u vrijeme progona kršćana za cara Dioklecijana (284-305). Na susjednoj obali u cenobitskoj zajednici nastavlja sa širenjem religije koja postaje priznata i povlaštena za cara Konstantina I (306-337) i službena za cara Teodozija (379-395), te se smatra osnivačem i zaštitnikom Republike San Marino.¹

Tijekom narednog stoljeća prilikom formiranja crkvenog ustroja u provinciji Dalmaciji sa nadbiskupskim središtem u Saloni, kršćanska zajednica na Rabu uzdignuta je na jednu od osam sufraganskih salonitanskih biskupija, a rapski biskup Tician je na koncilima u Saloni bio potpisnik oba akta 530 i 533.² Sve do 1828. kada zajedno sa Osorskom biskupijom potpada pod Krčku biskupiju ova crkvena zajednica je iznjedrila dva splitska nadbiskupa i imala je značajnog udjela u crkvenom, političkom i kulturnom životu Dalmacije.³

Materijalni tragovi iz ranokršćanskog razdoblja ogledaju se u sakralnim građevinama, ostacima arhitekture, mozaika, te plastike i crkvenog namještaja nastalim vjerojatno na mjestima kasnoantičkih zdanja. Prvenstveno se misli na trobrodnu katedralu sa tri polukružne apside koju je papa Aleksandar za kratkog boravka na otoku Rabu posvetio Sv. Mariji.⁴ Prethodna crkva sa poligonalnom apsidom i obližnja kapelica Sv. Ivana Krstitelja se tipološki svrstavaju u crkve zadarske ranokršćanske arhitekture V. st.⁵

¹ **Republika San Marino** (*Repubblica di San Marino*), prema predaji je osnovana 6. rujna 301. Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda. Zagreb: JLZ, 1977-1985, Sv. 7. 1981, 275.

² U navedenim ispravama jedino se rapska biskupija naziva sveta (*Tycianus episcopus sanctae ecclesiae Arbensis*), a biskup Tician je redovno iza salonitanskog nadbiskupa i dijecezantskog biskupa Zadra (*Iadera*). Slijede ga svi ostali biskupi na čelu s biskupom Siska (*Siscija*), čija je dijeceza obuhvaćala najveći dio Savske Panonije koja je zajedno sa Dalmacijom bila u sklopu Istočnogotskog kraljevstva. Ostali potpisnici su biskupi Cavtata (*Epitaurum*), Skradina (*Scardona*); Vida (*Narona*), Kotor (*Catharum*) Senja (*Senia*) i Makra (*Mukrum*). ŠIŠIĆ, (1925) 1990: 151, 152; ANTOLJAK, 1986: 2; ŠKEGRO, 2009: 199.

³ **Marko Antun de Dominis** (Rab, 1560.-Rim 1624.) isusovac, filozof, matematičar i fizičar, senjski biskup, splitski nadbiskup i primas Dalmacije i Hrvatske, pravni i teološki savjetnik Mletačke Republike, milord i windsorski dekan. Jedan od pobornika ekumenizma neposredno nakon „protestantske renesanse“ istovremeno papist u Engleskoj, a heretik u Rimu. Autor dijela o utjecaju sunca i mjeseca na plimu i oseku „*Euripus seu de fluxu et reflexu maris sententia*“ 1624. Zbog teoloških refleksija u „*De republica ecclesiastica libri X*“ izdanoj u Londonu 1616. inkvizicija ga posthumno osuđuje, spaljuje i baca u Tiber skupa sa pisanim djelima i pored toga što ih se formalno odrekao, uoči Božića 21. prosinca 1624. Posthumno je tiskano djelo „*De pace religionis*“ 1666. ŠANJEK, 2011, 27-30; MEDVED, 2013, 137. **Pacifik Bizza** (Rab, 1696.– Split, 1756.) rapski biskup, splitski nadbiskup, primas Dalmacije i Hrvatske. Studira filozofiju, teologiju i pravo u Padovi. Farlati ga naziva drugim ocem Riceputijeve povijesti. Autor je egipatske zbirke u atriju biskupske palače u Splitu. BRUSIĆ, 1926: 40; ZANINOVIĆ, 1987, 5; NOVAK, 2009: 15.

⁴ O putu pape Alexandra III. iz Rima u Veneciju, i boravku na Visu, u Zadru, te posvećenju katedrale na Rabu 18. III. 1177. vidi u: BRUSIĆ, 1920: 151; O. Odorik BADURINA OFM: Da li je bio na Rabu Papa Alexandar III, *Hrvatska Straža*, br. 79, od 7. IV. 1940; ŽIC-ROKOV, 1972: 456; OREB 1993: 81-120.

⁵ Svojestveno za ovaj tip je apsida koja se potkovičasto sužava zajedno sa srednjim brodom. VEŽIĆ, 1986: 297; CAMBI, 2002: 224, 225.

Početakom XX. st. je arhitekt i povijesničar umjetnosti Dagobert Frey, voditelj austrijske službe zaštite spomenika, te profesor na sveučilištima u Beču, Wrocławu i Stuttgartu, pretpostavio da se taj sakralni kompleks nalazi na negdašnjem rimskom forumu, što je donekle potvrđeno istraživanjima krajem XX. st.⁶

Antičko-srednjovjekovni kontinuitet na otoku se pretpostavlja u samostanskim crkvama Sv. Andrije u gradu, Sv. Stjepana u Barbatu, Sv. Petra u Drazi, Sv. Eufemije u Kamporu i Sv. Frane na Komrčaru. Također na utverdama iz vremena Justinijanove rekonkviste Sv. Kuzme i Damijana i na rtu Kašteline u Kamporu, te na nedavno istraženoj crkvi Sv. Lovre u Banjolu.⁷

Turbulentno XV. st. je obilježeno nesređenom političkom situacijom i sukobima između Serenissime i Ugarskog dvora. Razjedinjenom, gospodarski nedovoljno autonomnom hrvatskom plemstvu jedino preostaje lavirati između tendenata na zemlje nekadašnjeg hrvatskog kraljevstva. Uza sve to najezda Osmanlija sa istoka i učestale pošasti kuge i gladi desetkuju broj stanovnika. Od svega toga nije pošteđena rapska komuna koju „pohodi“ kuga 1449. i 1456. Unatoč svemu zahvaljujući lucidnim diplomatskim potezima patricijskih obitelji i visokog klera koji se sve više bavi svjetovnim pitanjima uspijeva prosperirati. S druge strane pučani i seljaci jedino u bratovštinama nastoje očuvati egzistencijalna prava.⁸

U takvom ambijentu sve više se osjeća utjecaj mističnih propovjedničkih redova na tragu sv. Franje Asiškog i sv. Tome Akvinskoga. Sredinom stoljeća dva benediktinska samostana Sv. Stjepan u Barbatu i Sv. Petar u Drazi padaju u komendu. Usprkos protivljenju franjevac konventualaca iz sv. Ivana u gradu koji polažu pravo na posjede u Kamporu, započinje izgradnja samostana franjevac opservanata. Godine 1445. je određeno da se na posjedu pod upravom rapskog biskupa pored crkve sv. Eufemije i postojećeg groblja započne sa izgradnjom opatije.⁹

Istovremeno sa samostanom se gradi i nova crkva, koja će biti posvećena sv. Bernardinu, navodno po želji Marije, supruge Petra Cara. Ona je 1450. prisustvovala u Rimu

⁶ „Der Dom von Arbe erhebt sich auf einem freien Platee, auf der ausserten Erhebung der schmalen Felszunge, auf der die Stadt gelegen ist. Nur hier konte einst der Tempel der alten Römerstadt gestanden sein und hier zweifellos war auch die erste christliche Kirche errichtet“ FREY, 1912: 3; ŽIC-ROKOV, 1972: 457; DOMIJAN, 2007: 89-111, 151-163.

⁷ BRUSIĆ, 1920: 172-173; CAMBI, 1976, 247; DOMIJAN, 1992: 325-344; JARAK, 2010: 78; BRADANOVIĆ, 2016: 112, BROGIOLO et alii, 2017: 666-673.

⁸ Vijesti o gradnji samostana i sveukupnim povijesnim zbivanjima toga vremena treba zahvaliti fra. **Vladislavu Brusiću** koji je prvom monografijom „*Otok Rab*“ prethodio fra. **Odoriku Badurini**, autoru „*Velike kamporske kronike*“, (VKK). LAJŠIĆ, 2009, 24-25. Neka oprečna razmišljanja o kugi u MLACOVIĆ, 2008: 71-80, 283.

⁹ Najstariji spomen crkve sv. Eufemije po kojoj je cijela uvala dobila ime datira iz 1244. VKK I: 526, 547, 720; OSTOJIĆ, 1966: 39-49; PEDERIN, 1989: 7-36; NOVAK, 2009: 18; ŠURINA, MAJER JURISIĆ, 2016: 8-15.

proglašenju Svete godine i kanonizaciji fra Bernardina Albizzeschija Sienskog (1380.-1444.). Godine 1464. samostan postaje središte kustodije novoformirane dalmatinsko - bosanske provincije, a crkvu sv. Bernardina, budući mauzolej rapskog plemstva posvećuje zadarski nadbiskup sa biskupima Raba, Osora, Nina i Krka na dan sv. Josipa 10. lipnja 1466.¹⁰

Ovo zdanje prekrasno ukomponirano u prirodni ambijent na južnom rubu središnje otočne sinklinale i plodnog kamporskog polja, u dnu uvale Svete Eufemije, nepunih pola sata hoda od grada Raba osim vjerskog, s vremenom postaje strateško, gospodarsko i kulturno središte. Samostanski kompleks čine dva groblja starije na zapadu uz crkvu sv. Eufemije i istočno uz crkvu sv. Bernardina. Da bi redovnici nastanjeni u utvrđenom samostanu sa klaustrom gospodarili obližnjim vinogradima, maslinicima, ribogojilištem, solanom i tunerom na suprotnom poluotoku Frkanju na samoj su obali izgradili dvije gospodarske zgrade. Orsan – arsenal izgrađen sredinom XVIII st. je služio za čuvanje poljoprivrednog i ribarskog alata te rapske lađe – ladve (tal. *zoppol*), dok je mlinica izgrađena od kamena sa ruševne kapelice sv. Nediljice u Suhoj Puntii služila i kao postaja stražarima u vrijeme branja soli.¹¹

Zahvaljujući predanosti redovnika na očuvanju kulturne baštine od osnutka samostana, kada je u ugovoru o gradnji zabilježen do sada najstariji spomen otoka na hrvatskom jeziku, ova kulturna oaza je predmet interesa brojnih znanstvenika, a od XX. st. i sve brojnijih turista. Osobite se zasluge pripisuju gvardijanima s kraja XIX. i početka XX. st., suvremenima „hrvatskog Mommsena“ - fra Luje Maruna, utemeljitelja nacionalne arheologije. Tada su izvršene brojne građevinske intervencije u samostanu poput uređenja lapidarija u zapadnom trijemu klaustara pod nadzorom don Frana Bulića, tadašnjeg predstojnika Namjesništva građevinskog odsjeka u Zadru, što predstavlja zametak buduće muzejske zbirke.¹²

Konačno se tijekom 2016. za izradu elaborata samostanskog kompleksa u sklopu konzervatorsko-restauratorskih izvode i arheološka istraživanja. Geofizičkim metodama su istražene obje crkve, nakon čega su obavljena sondažna iskapanja u klaustaru, blagovaoni samostana, te u spomenutim crkvama. U crkvi sv. Eufemije gdje je galerija crteža i slika fra Augustina Testena istražena je zidana grobnica sa bačvastim svodom dimenzija 195x145 cm.

¹⁰ Petar Car (*Zaro*) je uz Kolana Cernotu i Dominika Miotu bio ne samo nadzornik- *procurator* već i vodeća mecena, donator koji je samostanu darovao crkvene knjige, srebrno posuđe kalež i križ, te kamenice za vino i ulje. Istovremeno je poticao osnivanje bratovštine sv. Bernardina, ugovarao građevinske zahvate sa izvođačima, te svojim brodom prevezio drvo iz Krasnog na Velebitu i kamen sa Luna na Pagu i obližnjeg Kalifronta (*Capo do Fronte*), gdje se brao kamen na općinskim kamenolomima (*pedrare*). VKK III:178; MULJEVIĆ, 1990: 19; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 9-12.

¹¹ Općenito o gospodarstvu u Dalmaciji i na Rabu vidi PERIČIĆ, 2008: 235-274; SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, 2007:147, 148; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 281, 282.

¹² ZEKAN, 2007: 9-56; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016:28, 34-36, 270-273.

u kojoj je bilo ukopano šest pokojnika. Veći broj svetačkih medalja od bronce, krunica, prstenja, perli i kopči za odjeću upućuje da su u grobnici ukopani redovnici iz samostana. Nalazi iz ostalih sonde su također novijeg datuma i smještaju se u kasni srednji vijek, tako da ne idu u prilog hipotezi o antičko-srednjovjekovnom kontinuitetu unutar gabarita današnjeg samostanskog kompleksa.¹³

*Slika 1: Samostan Svetog Bernardina u uvali Svete Eufemije u Kamporu na Rabu
(iz ŠKUNCA, 2017)*

¹³ ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 6, 12, 783-800. Niz detalja ipak indicira na spomenuti kontinuitet. Prvenstveno izrazito pitoreskni biotop sa izdašnim potokom, uvalom pogodnom za uzgoj ribe i branjem soli, obližnjom crnogoričnom šumom i poljem po kome je ovaj dio otoka i nazvan (lat. *campus*, m. polje). Za usporedbu vrijedi spomenuti identično zemljopisno smješteno najvažnije antičko naselje, rimska Kisa (*Cissa*), današnju Caska na susjednom otoku Pagu, kao i jednu od nekropola antičkog Osora (*Apsorus*) na položaju zvanom Kampa. OŠTARIĆ, KURILIĆ, 2013: 230-239; ŠAŠEL KOS, 2016 (2017): 114.

2. PREGLED DOSADAŠNJIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA NA OTOKU RABU

Arheološka istraživanja zaštitnog karaktera na otoku Rabu su započela tek u drugoj polovini XX. st., dok se najranija proučavanja arheološke građe u smislu dokumentiranja povezuju s aktivnostima rapskog biskupa Pacifika Bizze, sudionika u kreiranju crkvene povijesti „*Illyricum sacrum*“, djelu isusovaca Filipa Riceputia, Daniela Farlatia i Jakova Coletia, pisanom u osam tomova od 1751. do 1819.¹⁴

Prilikom boravka na Rabu 1773., za petog putovanja po Dalmaciji, augustinac Alberto Fortis spominje antičke natpise koji su zamjetni na javnim površinama, dok su neki zbrinuti u zbirci rapskog plemića Jacopa Nanija. Istovremeno spominje podmorske strukture podno sv. Damijana u današnjem zaseoku Prčinići na granici Barbata i Banjola, te negira ubikaciju naselja *Collentum* koje su antički izvori sa *Arbom* smjestili na otok *Scardon*.¹⁵

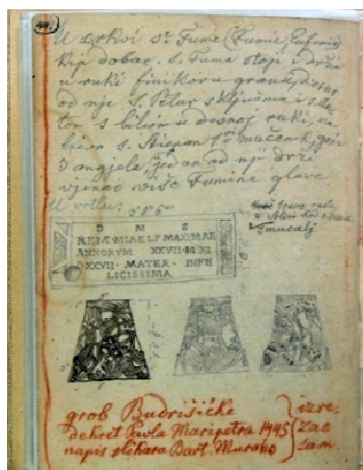
Slika 2: Rab (Arba) na karti Europe u „Geografia“ Claudia Ptolomaeia.
(iz SUIĆ, 1996.)

¹⁴Daniele Farlati ga smatra drugim ocem Riceputijeve povijesti. FARLATI, *Illyricum sacrum, tomus V., Ecclesia Jadertina, (Episcopi Arbenses) Venetiis, 1775.*, 223-294; LUČIĆ, 1973: 234; ZANINOVIĆ, 1987: 5.

¹⁵Fortis je od strane Odbora za promicanje obrta pri mletačkoj vladi poslan na Rab radi spoznaja o ekonomičnijem ribarenju, branju kamena i soli, te ostalim privrednim granama. „*Posjetio sam navodne ruševine Colentuma i nisam uspio prepoznati ništa drugo osim ostataka nekog skloništa što ga sagrađiše strah i mlitavost otočana u barbarsko doba. Nemoguće je da bi razboriti ljudi ondje osnovali stalno prebivalište, jer se krševitiji, neplodniji, hladniji i vjetrovitiji položaj, čak usred ljeta, ne može naći. Osim toga, građa zidina pokazuje pravu zbrku, tragovi vrata svjedoče o vrlo priprostu graditelju, a nema nijednoga kamena koji je obrađen po starinskom ukusu, niti postoji ikakav ulomak natpisa ili plemenita kamena. Temelji kućeraka, okruženi vanjskim zidinama, ne pokazuju da su ikad bili namijenjeni za stanovanje obitelji, tako su tijesne i nenastanjive. Da sam ja Rabljanin, radije bih potražio tragove nekoga drugoga grada na mjestu koje bi više služilo na čast njegovim utemeljiteljima...* FORTIS, (1774) 2004: 258. Razlog da se druga urbana aglomeraciju koja se navodno tražila u bizantskoj utvrdi Sv. Damijana na Kamenjaku je u tome što rubne liburnske otočke gradove Arba na otoku Rabu i Colentum na otoku Murteru Claudie Ptolomej (II. st po Kr) ubicira na nepostojeći otok *Scardon*. Ovaj nesnim se jedino može povezati sa skupnim nazivom Liburnidi koji se odnosi na otoke Liburnije i sa liburnskim upravno-sudbenim središtem u Skradinu (*Scardona*), jednim od triju konventa rimske provincije Dalmacije uz *Salonu* i *Naromu*. KOZLIČIĆ, 1990: 301. SUIĆ, 1996: 458, 469.

Sredinom narednog stoljeća na Rabu boravi osebjuni narodni preporoditelj i kompleksni znanstvenik, vrijedni major Mijat Sabljar. Dok je kao veteran austrijske vojske bio kustos zbirke starina grofa Lavala Nugenta na Trsatu, zauzima se za osnivanje Narodnog muzeja u Zagrebu, što je bilo u duhu Ilirskog pokreta i po programu Ljudevita Gaja.¹⁶ Svu građu i dokumente koje je prikupio prilikom znanstvenih putovanja trodijelnom Hrvatskom nesebično je darovao spomenutom muzeju iz kojeg će se iznjedriti Arheološki, Povijesni i Prirodoslovni muzej. O fanatičnoj ljubavi prema baštini ovog nositelja odličja dviju sukobljenih država (Austrije i Francuske) najzornije govori podatak da je nepuna četiri mjeseca prije nego je preminuo javno apelirao na sakupljanje i očuvanje narodnog blaga¹⁷

Prilikom boravka na Rabu Sabljar je u vrtu franjevačkog samostana u Kamporu skicirao zoomorfno dekorirani romanički kapitel nepoznate provenijencije, koji je danas u Arheološkom muzeju u Zadru¹⁸, te jedan antički nadgrobni natpis.¹⁹

Slika 3: Bilješka Mijata Sabljara iz 1852 godine, bilježnica 4, str. 44.

¹⁶ **Mijat Sabljar** (1790.-1865.) Pionir hrvatske muzeologije, uz Ivana Kukuljevića Sakcinskog jedan od osnivača *Društva za povjestnicu i starine jugoslavenske*. Uz podršku bana Josipa Jelačića odlazi na putovanja Vojnom Krajinom, hrvatskim Primorjem i Dalmacijom 1852. i 1854. JURANOVIĆ - TONEJC, 2010: 28-33;

¹⁷ Primjerice boraveći u Baškoj na otoku Krku bilježi natpis sa nadgrobne ploče iz crkve sv. Lucije, na Vidovcu povrh Karlobaga bilježi funeralni ritual incineracije i inhumaciju pod krovnim crijepom (*tegula*), na Makarskom primorju opisuje stećke, a zahvaljujući bilješkama iz Vranjica kod Splita, te iz Caske na Pagu „kreira trasu“ hrvatskoj podvodnoj arheologiji. Neprocjenjivo vrijedna ostavština je također katalog numizmatičke zbirke, te epigrafska građa kojom se poslužio Theodor Mommsen pri pisanju 3. knjige korpusa latinskih natpisa. (MOMMSEN, 1873, *Corpus inscriptionum latinarum - CIL*). BRUNŠMID, 1898: 151; LINKE, 2011: 219-260.

¹⁸ Predromanički plitkoreljefno ukrašeni omanji kapitel, ornamentiran floralno-zoomorfnim motivima i tropleterom, moguće sa kakvog ciborija je višeputno publiciran tijekom proteklog stoljeća (v. KARAMAN, 1930, sl. 60; SUIĆ, 1954, 22, 98; PETRICIOLI, 1960: 66, T. XXV; DOMIJAN, 2001, 2007; JARAK, 2010: 100; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 672).

¹⁹ Nadgrobni natpis Remie Maxime unutar karakterističnog natpisnog polja sa ručkama (*tabula ansata*), sa sarkofaga ili kosturnice od lokalnog vapnenca, salonitanske produkcije je uveden u Mommsenov *Corpus* 1873, a tek nakon više od jednog stoljeća ponovo se spominje. *CIL* III, 3125; BONIFAČIĆ 1985: 27; NEDVED, 1990: 18; CAMBI, 2010: 22, 84; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 662; BRADANOVIĆ, 2017: 70.

Godine 1854. na Rabu boravi još jedan bivši austrijski časnik, ilirac-preporoditelj Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je studijski obišao i otoke Krk i Pašman, te Rijeku, Bakar, Senj, Zadar, Šibenik, Split, Klis i Omiš s Poljicima. U djelu „*Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854*“, objavljenom naredne godine iskaljuje svoj bijes na odnos Austro-Ugarske prema kulturnoj baštini hrvatskog naroda, te se osvrće na zapuštene i devastirane rapske crkve i uništen mozaik u crkvi sv. Ivana Krstitelja: „*Kada domoljubni Hrvat u ovu crkvu stupi, pak po prekrasnom mozaiku, sada smradom i ruševinom pokrivenom gazeći, krasne one stupove i glavice, umjetno izrezane oltare i kipove, veličanstvene arkade i svodove, lagahne visoke prozore i kamenite grobove s latinskim i glagolskim napisima motri, mora da ga obuzme gorka tuga nad propašću naroda i svega toga, što mu je negda pripadalo*“.²⁰ Upravo njegova bogata zbirka spisa, isprava i rukopisa otkupljena sredstvima velikog patriota i mecena, đakovačkog biskupa Josipa Juraja Strossmayera predstavlja fundament arhiva Akademije.²¹

Slika 4: Fragment mozaika iz crkve sv. Ivana na Rabu, crtež Mijata Sabljara
(iz BRADANOVIĆ, 2017)

²⁰ **Ivan Kukuljević Sakcinski** (1816. – 1889.) Istaknuti član Ilirskog narodnog preporoda, koji je svojim govorom u Hrvatskom saboru na hrvatskom jeziku potaknuo proces uvođenja hrvatskog jezika kao službenog: “*Mi smo malo Latini, malo Nemci, malo Talijani malo Mađjari i malo Slavjani a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa! Martvi jezik rimski, a živi mađarski, njemački i latinski – to su naši tutori, živi nam groze, martvi darži nas za garlo, duši nas, i nemoćne nas vodi i predaje živima u ruke...*“ Osnivač moderne hrvatske historiografije i prvi predsjednik *Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine* (od 1878 Hrvatsko arheološko društvo), te pokretač glasila *Arkiv za povjesnicu jugoslavensku*. Nakon formiranja Centralne komisije za zaštitu povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču imenovan je konzervatorom za Hrvatsku, kada je u Dalmaciji tu dužnost obavljao **Vicko Andrić** (1793-1866), a u Istri **Pietro Kandler** (1804-1872). JURIĆ, VRANJEŠEVIĆ, 2011: 23-39.

²¹ ŠIŠIĆ, (1925) 1990: 14-17.

Tijekom hrvatskog narodnog preporoda očuvanje baštine se institucionalizira, što vidljivo rezultira pojačanim interesom u djelima domaćih i stranih znanstvenika krajem XIX. i početkom XX. st. Pionir bečke umjetničke škole Rudolf Eitelberger von Edelberg u djelu iz 1884. uspoređuje navedena izvješća sa vlastitim iskustvima, a potom se na njih pozivaju brojni znanstvenici osobito pri proučavanju staroga grada u kome će se u drugoj polovici XX. stoljeća započeti sa arheološkim istraživanjima.²²

Prva arheološka istraživanja na Rabu odnose se na ubiciranje i preliminarne zaštitne zahvate kako na kopnu tako i u podmorju. Vezuju se za svestranu „tetu Radu“ koja je bila pionir podvodne arheologije na Kvarneru.²³ Prilikom rekognosciranja sjeverozapadnog akvatorija otoka Raba u uvali Turčica, Kamporskoj i Supetarskoj drazi, te u Loparu otkriveni su fragmenti amfora datiranih od kraja republikanskog do kasnoantičkog i bizantskog razdoblja (II. st. pr. Kr. – VI. st. po. Kr).²⁴ Nakon toga su uslijedila dva zaštitna podmorska istraživanja brodoloma iz kasnorepublikanskog razdoblja na istočnom kraju otoka, kod rta Glavina u Barbatu,²⁵ te na zapadu kod rta Sorinj, gdje se pod budnim „Jurinim“ okom primijenila fizička zaštita brodoloma s teretom grčko-italskog tipa amfora iz II. st. pr. Kr.²⁶

Preliminarnim zaštitnim iskapanjem nekropole na lokalitetu Gromačica u Loparu otkriveni su dotada najstariji tragovi ljudske prisutnosti na otoku iz željeznodobnog razdoblja liburnske talasokracije između X. i V. st. pr. Kr.²⁷

²² Rudolf EITELBERGER von EDELBEG, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens*, 1884 (prijevod 2009); Thomas GRAHAM JACKSON, Quarnero, *Dalmatia and Istria with Cettigne in Montenegro, and island of Grado*, Vol. I, Oxford, 1887; Wolfgang VON SCHLEYER, *Arbe, Stadt und Insel*, Weisbaden, 1914; Fra Vladislav BRUSIĆ, *Otok Rab*, Kampo-Zagreb 1926; Giuseppe PRAGA, *La storia di Arbe in una recente monografia*, 1926. Ljubo KARAMAN, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930; Miljenko DOMIJAN, *Rab – grad umjetnosti*, 2001 (2007). JURIĆ, VRANJEŠEVIĆ, 2011: 23-39; VEŽIĆ, 2012, 284.

²³ **Radmila Matejčić** (1922-1990), arheologinja i povjesničarka umjetnosti, dugogodišnja djelatnica Pomorskog i povijesnog muzeja u Rijeci. Istovremeno sa prvim podvodnim arheološkim istraživanjima na području sjevernog Jadrana, uključujući i prvo istraživanje brodoloma u hrvatskom podmorju tijekom 60-tih godina (Povile kod Novog Vinodolskog) vodi i prvo zaštitno istraživanje na Rabu, iskapajući liburnsku nekropolu na lokalitetu Gromačica u Loparu 1967. MATEJČIĆ, 1968: 75-83; 1969: 236-242; 1976: 345-361; 2013: 12.

²⁴ MATEJČIĆ, 1962: 39; MATEJČIĆ, DAUTOVA RUŠEVLJANIN, 1971: 96-105; 1972: 295-298.

²⁵ DAUTOVA RUŠEVLJANIN, 1975: 89-102; JURIŠIĆ, 1989: 103-110; 2000: 67, 73; VRŠALOVIĆ, 2011: 50.

²⁶ **Mario Jurišić - Jura** (1956-2007) profesor brojnih mladih podvodnih arheologa, među prvim stručnjacima u svijetu primjenjuje fizičku zaštitu podmorskih lokaliteta. Do sada su tzv. kavezima fizički zaštićeni lokaliteti: plićina Buje kod Umaga, Vlaška mala na Pagu, Koromašna na Žirju, Klačine na Mljetu, rt Baški rat i otočić Saplun na Lastovu te plićina Velika kod Cavtata. Jedan od razloga zaštite kavezom je nepostojanje adekvatne muzejske ustanove na Rabu gdje bi se podmorski nalazi mogli adekvatno tretirati i prezentirati javnosti. ORLIĆ, 2005: 121, 128; RADIĆ ROSSI, 2005: 168; 2011, 142; JURIŠIĆ, 2006: 147-156. ZANINOVIĆ, 2009: 426.

²⁷ Na temelju nalaza sa ovog strateško-sakralnog lokaliteta istraženog 1967. godine bilo je moguće okvirno vremenski situirati pronađeni tipični način ukopa kod Liburna., koji su pokojnike inhumirali u grobnim komorama izrađenim od kamenih ploča - škriljevca. Grobovi su se najčešće organizirali unutar manjih ili većih gomila koje su vjerojatno simbolizirale rodbinsku zajednicu – obitelj, a njihov položaj i neredoviti nalazi i prilozima su ukazivali na sociološku diferencijaciju unutar zajednice. Pronađeni brončani nalazi: bodež sa ručicom, dvije fibule (naočalasta i sa stremenom), te četiri ukrasne igle, predani su Regionalnom zavodu prilikom interventne

Naredno zaštitno istraživanje također u Loparu znatno je pomaknulo najranije tragove ljudske prisutnosti na otoku u kontinuitetu do oko 35000 godina prije sadašnjosti, u vrijeme između mlađeg paleolitika i mezolitika.²⁸ Voditelj ovih istraživanja, pionir hrvatske speleoarheologije, akademik Mirko Malez²⁹ je nalaze prikupljene na platou oko izvora vode blizu rta Zidine pripisao omanjim selilačkim lovačkim zajednicama homosapiensa, nosiocima gravetienske kulture.³⁰

Krajem proteklog stoljeća arheološka slika otoka Raba se upotpunila zahvaljujući novim informacijama dobivenim uglavnom terenskim pregledom – rekognosciranjem gradinskih naselja, te istraživanjima unutar gradske jezgre.³¹

Godine 1978. se, zahvaljujući inicijativi prof. Miljenka Domijana, tadašnjeg direktora Zavoda za zaštitu spomeničke kulture u Zadru, u obnovljenoj crkvi sv. Kristofora uređuje lapidarij u kome su izloženi vrijedni artefakti od antike do baroka, a održan je i prvi znanstveni skup (25.-29. listopada 1987.) na kome je niz priznatih autora objavom svojih radova u *Rapskom zborniku* oformilo kvalitetan temelj za daljnja istraživanja otočke baštine.

zabrane daljnje eksploatacije kamena. MATEJČIĆ, 1968, 75-83; BATOVIĆ, 1987, 343. Danas se nalaze u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja u Rijeci (inv. broj: PPMHP-AO-PPZ-404-411). Zahvaljujemo na informaciji o nalazima kolegi Ranku Starcu, kustosu dotičnog muzeja.

²⁸ Riječ je o površinskim nalazima mikrolitičkog habitusa (šiljci, svrdla, nožići, ubadala, strgala, strgala, rezala, pilice, strelice) od kremenih stijena (rožnjak, jasip, opali, kalcedon, kalcit, tuf) importiranih sa obližnjeg dinarskog krša ili s Alpa. MALEZ, 1971: 506; 1974a: 45-74; 1974b: 98-102; 1979: 241-242, 293-294. T. XX.

²⁹ **Mirko Malez (1924-1990)** geolog, paleontolog i speleolog, učenik i bliski suradnik pionira eksperimentalne arheologije **Stjepana Vukovića (1905-1974)**. Na tragu Ivana Kukuljevića Sakcinskog i **Dragutina Gorjanovića Krambergera (1856-1936)** je istražio niz prapovijesnih lokaliteta: Velika pećina kraj Goranca između Krapine i Varaždina, Šandalja I i II kraj Pule, Vindija kraj Varaždina, Veternica na Medvednici u Zagrebu, Krapina, Cerovačka pećina kraj Gračaca i Bezdanjača kraj Vrhovina u Lici, okolicu Drniša, te Romualdovu pećinu u Limskom kanalu. TOMIČIĆ, 2011, 107-136.

³⁰ Homo sapiensi nasljeđuju životni prostor neandertalaca koji su nestali uslijed znatnih promjena klime i životnog prostora (podizanja morske razine oko 100 m. i formiranja otoka. DNK analiza na fosiliziranim kostima neandertalaca iz Vindije ukazuje da homo sapiens posjeduje oko 2% gena neandertalaca koji se javljaju prije 400000 i nestaju oko 30000 godina. TOMIČIĆ, 2011: 122. Šume zamjenjuju tundre i stepe u kojima su obitavale pleistocenske vrste poput pećinskog medvjeda, vunastog nosoroga ili mamuta, čiji je skelet pronađen na dubini od 80 m. u kanalu između Raba i Paga. MALEZ, 1979: 294-295. MALEZ, LENARDIĆ-FABIĆ, 1988: 1-36; SURIĆ, 2009: 186; RADIĆ ROSSI, 2011: 115. Zahvaljujući kolegici Jadranki Mauch Lenardić, upraviteljici Zavoda za paleontologiju i geologiju kvartara HAZU-a dobili smo informaciju da je prema evidenciji 233 artefakta uvedeno u inventar, dok su ostali nalazi pronađeni od strane slovenskih turista nalaze u Ljubljani.

³¹ **Šime Batović (1927-2016)** istaknuti istraživač prapovijesti Dalmacije je 1984. na otoku ubicirao desetak gradina: Gromačica, Pećina, Trbušnjak, Kutjekina i Kaštelina u Loparu, Gromača i Silba u Supetarskoj Dragi, Kašteline u Kamporu, grad Rab, te Sv. Kuzma i Damijan u Barbatu. Slično ostalim gradinama brončanodobne liburnske kulturne skupine pretpostavlja vrijeme egzistencije od Panonsko-balkanske egejske seobe (XII-X. st. pr. Kr) do početka antike. Izdvaja gradine Trbušnjak sa opkopom i Gromaču sa pet tumula, te ističe posebnost lokalne lončarske proizvodnje. BATOVIĆ, 1983:271; 1985: 13-15; 1987a:344, 354, 355, 379; 1987b: 146-170. Istovremeno otac hrvatske podmorske arheologije **Zdenko Brusić (1938-2014)** kontaktirajući samostansku zbirku proučava ulogu Raba na plovidbenoj ruti u prehistoriji i antici, te kasnoantičke utvrde u vrijeme Justinijanove rekonkviste na pragu srednjeg vijeka, čime se bave još Nenad Cambi, Željko Tomičić i Miljenko Domijan. BRUSIĆ, 1970: 549-569; 1980: 157-171; 1988: 111-128; CAMBI, 1976: 247-248; TOMIČIĆ, 1989: 29-53; DOMIJAN, 1992: 325-344; (2001) 2007; 2005.

Obol boljoj spoznaji društvenog, političkog, gospodarskog i vjerskog života u antici dali su također Julijan Medini, Nenad Cambi, Branka Nedved, Mario Jurišić, te Miroslav Glavičić.³²

Značajan iskorak u sustavnim istraživanjima otočke baštine dogodio se tek početkom ovog stoljeća zahvaljujući multidiscipliniranom pristupu brojnih hrvatskih i inostranih znanstvenika.³³ Sve te hvalevrijedne aktivnosti rezultirale su brojnim znanstvenim radovima, simpozijima, organizacijom ljetne škole arheologije i godišnjom skupštinom Hrvatskog arheološkog društva 2004., izdavanjem drugog broja Rapskog zbornika, te izradom arheološke karte koja je u tijeku.³⁴

Pored toga što mediji na najbolji mogući način prate navedena zbivanja, opći dojam je da sve to još uvijek nije dovoljno u zbližavanju lokalne zajednice odnosno domicilnog stanovništva sa bogatom otočnom baštinom - korektorom održivog razvoja i zamašnjakom kulturnog turizma, zbog nedostatka koordinativne baze, zapravo javne ustanove za obavljanje muzejske djelatnosti na otoku o kojoj se razmišlja već dugi niz godina.

³² CAMBI, 1987: 175-182; MEDINI, 1987: 171-174; NEDVED, 1988: 29-44; 1990; JURIŠIĆ, 1989: 103-110; GLAVIČIĆ 1997: 33-43; 2003: 83-96; 2009: 57-66.

³³ „Tradicionalne“ metode rekognosciranja i iskapanja nadopunjuje „moderna arheologija“ zračnim snimanjem, nedestruktivnom geofizičkim metodama i uporabom GIS-a (*Geographical Information Systems*) u dokumentiranju. GREENE, 1995: 37-58; BARKER, 2000 (1993): 60-68, 247-249.

³⁴ Otok pohodi među ostalima Miljenko Jurković sa Zagrebačkog sveučilišta koji je još u proteklom stoljeću sa Ivanom Tenšek ubicirao ranokršćansku crkvu u Kalifrantu. Upravo se prošle godine u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost CROMART (*Croatian Medieval Heritage in European Context*) započelo sa njenim iskapanjem u suradnji sa Gian Pietrom Brogiolom i Alexandrom Chavaria sa sveučilišta u Padovi, Rankom Starcem iz Pomorsko-povijesnog muzeja u Rijeci, te Goranom Bilogrivićem. Pretpostavlja se da je riječ o crkvi sv. Ciprijana povrh uvale Gožinka koja se spominje u *Kronici*. Također u sklopu ovog projekta se istražuju benediktinski samostan u Supetarskoj Drazi, crkva sv. Lovre u Banjolu, te nekoliko lokacija u gradskoj jezgri. JURKOVIĆ, TENŠEK, 1990: 38-40; http://wp.ffzg.unizg.hr/cromart_2015-2017; BROGIOLO et al 2017:666-673. Profesor Jurković je sa Ivom Marić od 2005. do 2008. istraživao i gradinu Kaštelina u Kamporu. JURKOVIĆ, MARIĆ, 2006: 264-266; 2007: 292-294; 2008: 338-340. Istovremeno Goranka Lipovac Vrkljan sa Instituta za arheologiju u Zagrebu, zajedno sa Bartulom Šiljegom i Anom Konestrom u sklopu projekta „Arheološka topografija otoka Raba“ u Loparu istražuje uvale Dubac i Mahučina, rimsku keramičarsku peć na lokalitetu Podšilo, vrt sv. Andrije u gradu, lokalitete u Mundanijama, Kamporu i u Kalifrontu, te skeletni ukop pod tegulama na Pudarici u Barbatu. LIPOVAC VRKLJAN et al 2006: 276-277; 2010: 64-69; 2015:80-82; 128-132; KONESTRA et al. 2017: 103-110. Na lokalitetu Punta zidina gdje su pronađeni do sada najstariji tragovi života na otoku, obavljeno je probno podmorsko arheološko istraživanje paralelno sa revizijskim istraživanjem na kopnu 2005. RADIĆ ROSSI, SKELAC 2006: 272-274. Zaštitno istraživanje u ulici Dinka Dokule sa nalazima sarkofaga nadopunjuje sliku o funeralnim običajima u antičkom gradu, dok podmorsko istraživanje koje je prethodilo izgradnji Nove rive nije donijelo vrijednih nalaza. SKELAC, VODIČKA, 2006: 307-308. Ovime se reambulira arheološka topografija otoka Raba na koju se osvrnula i Mia Rizner. RIZNER 2012: 37-42.

3. ANTIČKI NALAZI IZ SAMOSTANSKE ZBIRKE

3.1. Samostanska zbirka

Samostan sv. Bernardina Sienskog predstavlja vjerski i kulturni spomenik prve kategorije zahvaljujući predanom odnosu kulturno osviještenih redovnika prema baštini koju su marljivo prikupljali, te riječju, djelom i pismom očuvali do danas. Ovo žarište kršćanskog nauka je od izgradnje u XV. st. služilo kao posljednje počivalište puka i mauzolej rapskih patricijskih obitelji, a istovremeno je imalo ulogu gospodarskog i obrazovnog centra u kome su fratri u školi koja se nalazila u gospodarskoj kući educirali djecu i starije žitelje.³⁵

Začetci turizma krajem XIX. st. rezultiraju sve većim interesom posjetitelja za sakralnim sadržajem na otoku. Svojevrsni zamašnjak predstavlja boravak cara Franje Josipa na otoku 1875., a četrnaest godina kasnije gradske vlasti na čelu sa načelnikom Petrom Galzinga prihvaćaju pismeni prijedlog austrijskih znanstvenika Leopolda Schrottera i Johanna Frischaufa o razvoju otoka kao turističke i lječilišne oaze.³⁶

Početakom XX. st. prilikom građevinskih radova unutar samostanskog kompleksa izdvajaju se nadgrobne ploče rapskog plemstva i zajedno sa antičkim nadgrobnim natpisom, predromaničkim crkvenim namještajem sa pleternom ornamentikom, biforama i portalom, te sarkofagom utemeljiteljice reda klarisa na Rabu Mande Budrišić, predstavljaju okosnicu lapidarija, koji se počeo uređivati od 1914.³⁷ U to vrijeme se objavljuju i prve monografije koje populariziraju prethodne znanstvene spoznaje o otoku Rabu, a ljepote otoka Fridrich Wilhelm Murnau koristi u snimanju do sada najstarijeg u cijelosti sačuvanog igranog filma u Hrvatskoj, *Financije velikog vojvode (die Finanzen des Grossherzogs)* snimljenog 1923.³⁸

³⁵ Pod oznakom Z – 3033 je samostanski kompleks sv. Bernardina Sijenskog u Kamporu registriran kao zaštićeno pojedinačno nepokretno dobro Republike Hrvatske. ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 318.

³⁶ „Posljednji europski monarh“ car Franjo Josip (1830. – 1916.) je u dva navrata osobno donirao sredstva za sanaciju fasade samostana u iznosu od po 200 forinti 1890. i 1899. Potonja se godina obilježava godinom početka turizma na Rabu. (VKK III:807), ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 30; TURK, 1994: 9-12.

³⁷ U jednoj od šest monografija *Die Inseln Rab-Hvar-Korčula/ Arbe-Lesina-Curzola* iz edicije *Bau und Kunstdenkmale in Dalmatien* iz 1927. spomenute je zahvate zabilježio praktični arhitekta, arheolog, konzervator i restaurator akademik **Ćiril Metod Iveković** (1864. – 1933). ABRAMIĆ, 1933: 253-257. Godine 1929. portal i bifore se ugrađuju u kapelu sv. Križa, a sa ulaza u klaustar seli ploča s natpisom o utemeljenju samostana 1446. Ostali epigrafski natpisi pristigli u samostan zabilježeni su u VKK V:95, 2/1, 236, 271. ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 35, 201, 269-273, 661, 662, 655, 672.

³⁸ Alberto Fortis u djelu *Viaggio in Dalmazia* tiskanom u Veneciji 1774, zaključuje da tri koludrička i fratarska samostana predstavljaju znatan teret za oko 3000 otočana, od kojih trećina obitava u gradu, a glavni izvor prihoda je pomorstvo, trgovina, poljodjelstvo, stočarstvo i ribarstvo, te branje soli i kamena. Stoljeće kasnije pri boravku na Rabu pored opisa samostana podrobniju gospodarsku sliku znatno manjeg broja stanovnika (na otoku 1000, u gradu 800) objavljuje carski savjetnik i upravitelj pri Pokrajinskoj vladi u Zadru Alois (Luigi, Vjekoslav)

Kulturni sadržaj samostana se obogaćuje 1930. sa 37 fotografija Stanislava Noworita, fotografa Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti koja je sa otokom Rabom započela kampanju dokumentiranja umjetnina u tadašnjoj Kraljevini. Fotografije koje se nalaze u Schneiderovom fotografskom arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu izložene su za javnost u samostanskoj biblioteci zajedno sa 6 kodeksa izloženih u vitrini izrađenoj 1933.³⁹Šest godina kasnije je izložen fragment nadgrobne poklopnice - tegule sa pečatom iz Barbata, a potom i kip božice Dijane, pronađen u blizini samostana 1942.⁴⁰

Sa vihorom drugog svjetskog rata u samostanu je pohranjena donacija Ivana Kuglija, potomka Stjepana, nasljednika zagrebačke knjižare koju je Lavoslav Hartman otkupio od Ljudevita Gaja 1856.⁴¹Kuglijeva zbirka između ostalog sadrži keramičke pločice s klinastim pismom, i primjerke hijeroglifa otkupljene 1939. u Akvileji od Židova - izbjeglice u Ameriku, te nalaze prikupljene prije prvog svjetskog rata poput suzne bočice (*vasa lacrimariae*), preko 1700 medalja i vrijednu numizmatičku kolekciju. Redovnici su uspjeli spasiti iz obližnjeg fašističkog koncentracijskog logora *Katekizam* Primoža Trubara iz 1551., te zakonski i etički židovski religiozni tekst Mojsijeva *Petoknjižja* pisan na pergameni (*Thora*).⁴²

Tijekom druge polovine XX. st. sve veći interes prema vrijednostima samostanskog kompleksa i svega što se uspjelo u njemu sačuvati je dovelo do adaptacije zapadnog krila samostana u muzejski prostor 1967.⁴³U njemu dominira etnografska zbirka koja predstavlja tradicionalnu rapsku kuhinju sa tkalačkim stanom i nošnjom s kraja XIX. i početka XX. stoljeća, a u vitrinama je izložen dio povijesne i arhivske građe, liturgijski predmeti i spomenuta Kuglijeva zbirka.⁴⁴

Godine 1972. se počela uređivati biblioteka sa oko 7500 jedinica uključujući Aristotelove spise, iluminirane liturgijske priručnike i napjeve - antifonarije pisane u samostanskom skriptoriju, inkunabule. Vrijedna isprava Petra Cara sa prvim spomenom Raba,

Maschek u sedmosveščanom priručniku „*Manuele del Regno di Dalmazia*“ tiskanom u Zadru od 1871 do 1877. Wolfgang Von Schleyer, *Arbe Stadt und Insel*, Weisbaden, 1914; 14; FraVladislav Brusić, *Otok Rab*, Zagreb, 1926: 22-25; FORTIS, (1774) 2004: 258-261; PERIČIĆ, 2008: 240-245, 266; RIZMAUL, 2008: 53-63; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 28-34.

³⁹ Vrijedna spomena je i zbirka negativa Miroslava Maroevića (Zadar, 1900. – Rab, 1975) koja je u vlasništvu Josipa Andrića predsjednika Matice Hrvatske Rab. ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016:36, 91, 273,274.

⁴⁰ BONIFAČIĆ, 1985: 40, 41; GLAVIČIĆ, 1997: 33; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 38, 672 (sl. 206, 207).

⁴¹ Među izdanjima ove knjižare je edicija“ *Kuglijevi putni vodiči*“ u čijoj je seriji izdana peta knjiga “ *Otok i grad Rab*“ između 1896. i 1915. PETRIĆ, 2006: 303, 304.

⁴² Numizmatičku zbirku čine probušene olovne ploče, arapski novac, te 10 grčkih i oko 50 rimskih numizma iz carskog razdoblja. BONIFAČIĆ, 1985: 54

⁴³ Umjetnička djela početkom šezdesetih istražuju profesori Montana i Tadić iz HAZU-a i Instituta za povijest umjetnosti i arheologije iz Zagreba. (RRI -90) ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 39.

⁴⁴ ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 344, 345.

arhiv i zakonik grada iz 1598, te pergamene sa austrijskim državnim pečatima i potpisom carice Marije Terezije iz XVIII. st. su također dio biblioteke.⁴⁵

Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća u stalni postav samostanskog muzeja ulazi zbirka crteža i slika prvog voditelja muzejske zbrke fra Ambroza Testena. Zbirka je izložena u crkvi sv. Eufemije, koja je preuređena u galeriju 1989. Križni put koji je naslikao ovaj „mirni fratar“ rese zidove crkve sv. Bernardina još od 1969.⁴⁶

Dio samostanske zbirke čini i nevelika, ali ipak vrijedna arheološka zbirka nalaza sa otoka Raba. Oni su kataloški obrađeni u sklopu arheoloških istraživanja otoka Raba tijekom 2015. Do danas su registrirane etnografska zbirka (RRI – 90), zbirka inkunabula (Z-3787), te kasnogotički poliptih braće Vivarini iz XV. st. u crkvi sv. Bernardina (Z-5275).⁴⁷

Slika 5: Muzej franjevačkog samostana (iz ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016)

⁴⁵ Arhiv grada Raba je temeljito obrađen zahvaljujući marnom radu gvardijana fra Vladislava Brusića, fra Odorika Badurine i fra Andrije Bonifačića. BONIFAČIĆ, 1985: 54; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 40

⁴⁶ ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 48; ŠKUNCA, 2017: 43.

⁴⁷ Zahvaljujemo na informacijama i pomoći kolegama koji su zaslužni za katalošku obradu arheološke zbirke Aniti i Pavlu Dugonjić.

3.2. Antički nalazi – katalog

Svi arheološki nalazi izloženi u samostanskoj zbirci su kataloški obrađeni tako što su numerirani, opisani i fotografirani. Ovdje predstavljamo isključivo nalaze koji se tipološki ili kontekstualno mogu pripisati antičkom razdoblju. Izostavljeni su nedovoljno definirani nalazi poput žrvnjeva, kamenih i željeznih kugli za katapult, te koplja od kosti, željeza i bronce, korištenih i van vremenskih granica antike.⁴⁸

3. 2. 1. Novac⁴⁹

Numizmatička zbirka sadrži 57 numizma koje pokrivaju vremenski raspon od kraja II. st. pr. Kr do kraja IV. st. po Kr.⁵⁰

Najstariji su denari iz vremena rimske Republike. Tada su imućne patricijske obitelji kovale novac pod ingerencijom kolegija *Triumviri monetales* (III VIR AAFF *tresviri aere, argendo, auro, flando, feriundo*) oformljenog 289. pr. Kr.⁵¹ Najčešće su prikazivani likovi božanstva i personifikacije njihovih vrlina kako na naličju (*aversu* – Av), tako i na poledini (*reversu* – Rv). Na pet republikanskih denara su likovi Jupitera, Rome, Minerve i Apolona na naličju, te Jupitera, Dijane i Viktorije na poledini. Rađeni su od srebra (*argentum* – AR), promjera - Ø = oko 2 cm, debljine - d = do 2 mm i težine - t = oko 4 g.⁵²

Nekoliko kovanica u zbirci je dobrano istrošeno, pa se prikazi na njima ne mogu uopće razabrati. Sve su one standardnih dimenzija osim jedne kovanice čiji je radijus 24 mm, debljina 3,5 mm. i teži čak 8,1g. (Inv. br: 162).⁵³

⁴⁸ Od sveukupno 185 nalaza od prapovijesti do srednjega vijeka, za svega 37 inventarnih jedinica se može pretpostaviti da su iz antičkog razdoblja, pronađeni u arealu otoka Raba, dok su ostali van vremenskog okvira antike ili pripadaju doniranoj zbirci nalaza Ivana Kuglija.

⁴⁹ Numizmatički nalazi u potpunosti pripadaju Kuglijevoj zbirci i za sada još uvijek nemamo izložene novce pronađene na otoku Rabu, pored toga što je poznato da su pronalazeni i da se nalaze u privatnim zbirkama. Jednu takvu zbirku novčića pronađenih u grobovima na lokalitetu Miral je donirao prof. Grgur Zarbarina muzeju sv. Dunata u Zadru početkom prošlog stoljeća. Prema saznanjima prof. Zdenka Brusića, svojevremeno ravnatelja Arheološkog Muzeja u Zadru, ta je donacija najvjerojatnije zajedno sa brojnim drugim nalazima preselila u Italiju nakon fašističke kapitulacije 1943. BRUSIĆ, (1926) 1990: 177; VKK I: 134, 135, TOMIČIĆ, 1990: 37.

⁵⁰ Zahvaljujemo kolegici Zrinki Ettinger Starčić, ravnateljici Lošinjskog muzeja na metričkoj i kataloškoj obradi numizmatičkih nalaza koristeći standardne kataloge: *Roman Republican Coinage - RRC*, *The Roman Imperial Coinage - RIC*.

⁵¹ BABELON, 1970: 84; MATIJAŠIĆ, 2002: 179.

⁵² Senat je premijerno dopustio da Julije Cezar za života na naličju otisne vlastiti lik 44. pr. Kr. BABELON, 1970: 94; RAKNIĆ: 1970: 49.

⁵³ Radi se o novcima pod inv. br: 117, 121, 122, 125, 128, 162, 167.

Desetak asa od bronce (*Aes* – AE) je u neznatno boljem stanju, te ih je moguće datirati na temelju ikonografskih prikaza.⁵⁴Epigrafske kratice izvan ili unutar odsječka (*egserg*) predstavljaju gradove kovnica (*officina*).⁵⁵

1. Inv. br. 136: Rimski republikanski novac, denar,⁵⁶L. Flaminius Chilo

Av: Glava Rome s kacigom udesno, X;

Rv: Viktorija u bigi udesno, L FLAM (IN)

Materijal: srebro; Ø = 18 mm, d = 1,9 mm, t = 3,3 g.; kovnica Rim; (109.-108. pr. Kr.)

Lit: *RRC* 302/1 (T. I: 1)

2. Inv. br. 149: Rimski republikanski novac, serat⁵⁷, L. Cornelius Scipio Asiaticus

Av: Ovjenčana Jupiterova glava ulijevo;

Rv: Jupiter na kvadrigradi udesno, u egzergu L. SCIP. ASIAG sa točkom povrh I.

Materijal: srebro; Ø = 19 mm, d = 2 mm, t = 3,6 g.; kovnica Rim; (oko 106. pr. Kr.)

Lit: *RRC* 311/1c (T. I: 2)

3. Inv. br. 130: Rimski republikanski novac, denar, P. Servilius M. f. Rullus

Av: Minerva sa korintskom kacigom ulijevo, u egzergu desno RVLLI;

Rv: Viktorija u bigi udesno, u egzergu dolje P. SERVILI. M. F;

Materijal: srebro; Ø = 18-20 mm, d = 1,9 mm, t = 3 g.; kovnica Rim; (oko 100. pr.Kr.)

Lit: *RRC* 328/1 (T. I: 3)

4. Inv. br. 132: Rimski republikanski novac, denar, P. Clodius M. F.

Av: Ovjenčana glava Apolona udesno sa lirom u pozadini.

Rv: Dijana u stojećem položaju udesno drži dvije goruće baklje; P. CLODIVS. M.F.

Materijal: srebro; Ø = 16-19 mm, d = 2 mm, t = 3,7 g.; kovnica Rim; (oko 42. pr. Kr.)

Lit: *RRC* 424/23, (T. I: 4)

5. Inv. br. 116: Rimski republikanski novac, denar, P. Clodius M. F

Av: Ovjenčana glava Apolona udesno sa lirom u pozadini

⁵⁴ *As libralis* je najučestaliji rimski novac čiji se sistem koristi od oko 300 pr. Kr. KOS, 1998: 39, 40.

⁵⁵ Novci sa kraticom S.C. (lat. *senatus consultum*-odlukom Senata) pripisuju se radionici u Rimu, a koju se od I. st po Kr. (Inv. br. 118 i 155). Nakon Dioklecijanove novčane reforme 294. Rim postaje *primus inter pares*, jer se diljem Carstva otvaraju provincijalne kovnice, poput u našoj zbirci zastupljenih Akvileje (*Aquileia - AQS*), Siska (*Siscia - SIS*) i Soluna (Thessalonica – *TSAVI*). Ikonografski prikaz glave sa zrakastom krunom, kovanice pod inv. br. 145 i 147 smješta u III. st., a poprsje sa perlastom dijademom, plaštem i oklopom datira u IV. inv. br. 124, 141, 142, 143, 144, 146, 169 i 172. BABELON, 1970: 96-98; KOS, 1998: 187-194.

⁵⁶ Denar je jedna od dugovječnijih srebrenih numizma u rimskom monetarnom sustavu, vezana za podizanje kovnice i hrama Junoni Moneti na Kapitoliju u II. st. pr. Kr. a u opticaju je do Dioklecijanove reforme krajem III. st. po Kr. Prvotno skoro potpuno čisti srebrnjak, sa udjelom oko 98 % srebra do kraja 1.st. po Kr. pada na 89%, a stoljeće kasnije na manje od 50%. Trend opadanja udjela srebra rezultira zamjenom denara srebrenim argenteusom i brončanim folisom (tzv. nummus) za Dioklecijanovih reformi. KOS, 1998: 82, 83.

⁵⁷ Riječ je o novcu nazubljenih rubova (lat. *serra* - pila), zbog provjere kvalitete metala. BABELON, 1970: 95.

Rv: Dijana u stojećem položaju udesno drži dvije goruće baklje; P. CLODIVS. M. F.
Materijal: srebro; Ø = 18-20 mm, d = 1-2 mm, t = 4,1 g. Lit: *RRC* 424/23; (T. I: 5)

Sljedeće kovanice su iz imperijalnog razdoblja. Dvije numizme su kovane za Trajana (98.-117.) (inv. br. 134, 154), dok su iz III. stoljeća antoniniani i denari Elagabala (218.-222.) (inv. br. 126, 129, 135 158) i Klaudija II (268-270) (inv. br. 119, 148).⁵⁸

6. Inv. br. 134: Nominala: sestercij,⁵⁹Trajan (98.-117.)

Av: Ovjenčano glava Trajana udesno, legenda nije vidljiva, [...] GER D[...]

Rv: Božica Felicija u stajaćem stavu okrenuta ulijevo drži glasnički štap obavijen zmijama (*kaducej*) i rog obilja između S - C (*senatus consultum* - odlukom Senata).

Materijal: bronca; Ø = 26-27 mm, d = 3,1 mm, t = 13,2 g.; Rim; (98.-117. po. Kr.)

Lit: *RIC* 672 (T. III)

7. Inv. br. 154: Nominala: sestercij, Trajan (98.-117.)

Av: Ovjenčano glava Trajana udesno

IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GER DAC P M TR P COS VI P P.

Rv: Božica Felicija u stajaćem stavu okrenuta ulijevo drži glasnički štap obavijen zmijama (*kaducej*) i rog obilja između S - C(*senatus consultum* - odlukom Senata).

Materijal: bronca; Ø = 33-34 mm, d = 4 mm, t = 24,5 g.; Rim; (98.-117. po. Kr.)

Lit: *RIC* 673. var (T. III)

8. Inv. br. 126: Nominala: denar, Elagabal (218-222)

Av: Ovjenčano poprsje Elegabala s oklopom udesno, IMP ANTONINVS PIVS AV

Rv: Božica zdravlja i blagostanja Salus, stoji okrenuta ulijevo, INVICTVS SACERDOS AVG Materijal: srebro; Ø = 18-19 mm, d = 2 mm, t = 2,9 g.; kovnica Rim;

Lit: *RIC* 88 (T. III)

9. Inv. br. 129: Nominala: denar, Elagabal (218-222)

Av: Ovjenčano poprsje Elegabala s oklopom udesno, IMP ANTONINVS PIVS AV

Rv: Božica Salus, stoji okrenuta udesno, SACERD DEI SOLIS ELAGAB

Materijal: srebro; Ø = 18-20 mm, d = 2 mm, t = 2,7 g.; kovnica Rim;

Lit: *RIC* 131 (T. III)

⁵⁸Antoniniane sa 50% srebra prepoznatljive po prikazu cara sa zrakastom krunom je uveo Karakala 215. Sredinom III. st. je bakrenjak sa srebrenon presvlakom. Smanjivanje udjela srebra na 4% je uzrok njegovoj zamjeni za denar. BABELON, 1970: 99; KOS, 1998: 29.

⁵⁹ U denarskom monetarnom sustavu vrijednost najvećeg brončanog novca sestercija (*semis tertius*) iznosi 1/4 denara, odnosno 2,5 asa. Slično Antoninianu, resi ga prikaz zrakaste krune na naličju. KOS, 1988: 37 i d, 310.

10. Inv. br. 135: Nominala: antoninian, Elagabal (218.-222.)

Av: Ovjenčano poprsje Elegabala s oklopom udesno, IMP ANTONINVS PIVS AVG

Rv: Salus u stajaćem stavu udesno, hrani zmiju iz patere, SALVS ANTONINI AVG.

Materijal: srebro; Ø = 19 mm, d = 2 mm, t = 3 g.; kovnica Rim; (219. po Kr.);

Lit: *RIC* 137 (T. III).

11. Inv. br. 158: Nominala: denar, Elagabal (218-222)

Av: Ovjenčano poprsje Elegabala s oklopom udesno, IMP ANTONINVS PIVS AVG

Rv: Salus u stajaćem stavu okrenuta lijevo, INVICTVS SACERDOS AVG

Materijal: srebro; Ø = 18-19 mm, d = 2 mm, t = 3 g.; kovnica Rim;

Lit: *RIC* 88 (T. IV)

12. Inv. br. 119: Nominala: antoninian, Klaudije II Gotski (268-270 po Kr.)

Av: Okrunjena glava Klaudija II zrakastom krunom udesno, IMP CLAVDIVS PF AVG

Rv: Legenda istrošena (možda FIDES MILITVM),

Materijal: bakar, srebro; Ø = 19 mm, d = 1.9 mm, t = 2,7 g.; kovnica ?,

Lit: *RIC* ? (T. IV)

13. Inv. br. 148: Nominala: antoninian, Klaudije II Gotski (268-270 po Kr.)

Av: Okrunjena glava Klaudija II zrakastom krunom udesno, DIVO CLAVDIO

Rv: Oltar s plamenom; CONSECRATIO

Materijal: bakar, srebro; Ø = 19 mm, d = 1,9 mm, t = 2,8 g.; kovnica ? ;

Lit: *RIC* ? (T. IV)

Tijekom IV. stoljeća vidljivo jača propaganda vladarskih obitelji na novcima u vidu ikonografskih prikaza uz vladara i članova vladarskih obitelji, braće, sinova i supruge.⁶⁰

14. Inv. br. 168: Nominala: antoninian, Licinije (308.-324. po Kr.)

Av: Poprsje Licinija s kacigom i oklopom udesno, IMP LIC-INIVS AVG

Rv: VIRTVS-EXERCIT, S-F u poljima, odsječak: AQS

Materijal: AE 3– bakar, srebro Ø = 20 mm, d = 1,1 mm, t = 2,4 g.;

Akvileja; (320. po Kr.)

Lit: *RIC* 39; (T. IV)

⁶⁰ Pored Licinija (308.-324.) suvladara Konstantina sa kojim donosi Milanski edikt o toleranciji kršćanstva, spominju se članovi dinastije Konstantina Velikog, Valentinjana i Teodozija. Konstantin Veliki (306.-337.) prvi u svrhu kršćanske propagande koristi monogram na novcu. Znatno ranije se ovaj simbol nalazio između nogu orla na reversu novca egipatskog vladara Ptolomeja (284.-222. pr. Kr.). Teodozije (379.-395.) je posljednji car jedinstvene imperije, koji kršćanstvo proglašava jedinom priznatom religijom. HILL, 1899: 157-186; CLARK, 2009: 5, 10, 16, 20.

15. Inv. br. 152: Nominala: numus,⁶¹ Konstantin I. Veliki (306.-337.)

Av: Ovjenčana glava Konstantina I. Velikog udesno, CONSTANTINVS AVG

Rv: DN CONSTANTINI MAX AVG; VOT XX, odsječak: RP

Materijal: bronca; Ø = 17-18,5 mm, d = 1,6 mm, t = 2,6 g.; kovnica Rim; (321. po Kr.)

Lit: *RIC 232*; (T. IV)

16. Inv. br. 127: Nominala: numus, Konstantin I. Veliki (306.-337.)

Av: Ovjenčana glava Konstantina I. Velikog udesno, CONSTANTINVS AVG

Rv: DN CONSTANTINI MAX AVG; VOT XX, odsječak: TSAVI

Materijal: bronca; Ø = 17-18,5 mm, d = 1,6 mm, t = 2,6 g.; kovnica Solun; (320.-330. po

Kr.) Lit: *RIC 123*; (T. IV)

17. Inv. br. 123: Nominala: folis; Posthumna kovanica Konstantina I. Velikog

Av: Ovjenčano poprsje Konstantina I. sa kacigom ulijevo, CONSTANTINOPOLIS

Rv: Stojeća Viktorija okrenuta ulijevo drži štit i vladarsko žezlo (*skepta*). Sa desnom nogom je na pramcu broda. U odsječku je epigrafska kratica grada radionice: AQS

Materijal: bronca ; Ø = 18 mm, d = 1,9 mm, t = 2,4 g.; Akvileja (330.-340. po Kr.)(T. IV)

18. Inv. br. 159: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.) ili Konstans (337.-350.)

Av: Poprsje s perlastom dijademom na glavi, u plaštu i s oklopom, udesno; CON[...]

Rv: Vrata logora, odnosno kula sa dva tornja koja flankiraju osmorokraku zvijezdu; PROVIDENTIAE CAES; (T. IV)

Materijal: AE3 - bronca; Ø = 19 mm, d = 1,5 mm, t = 2,7 g; (324.-329. po Kr.); (T. IV)

19. Inv. br. 160: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.) ili Konstans (337.-350.)

Av: Poprsje s perlastom dijademom na glavi, plaštom i oklopom udesno; IVL C[...]

Rv: Prikaz dva vojnika okrenuta bojom znaku (*standard*) u sredini, točka delta SIS; GLORIA EXERCITVS

Materijal: AE3 – bronca; Ø = 16,5 mm, d = 1 mm, t = 1,2 g.; (336.-342. po Kr.) (T. IV)

20. Inv. br. 150: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.) ili Konstans (337.-350.)

Av: Poprsje s perlastom dijademom na glavi, plaštom i oklopom udesno;

CONSTANS PF AVG ili CONSTANTIVS PF AVG

Rv: Dvije viktorije; VICTORIAE DD AVGG Q NN

Materijal: AE3 – bronca; Ø = 15 mm, d = 1 mm, t = 1,3 g.; (342.-348. po Kr.) (T. IV)

⁶¹ Numus (*nummus*) je brončani novac koji je uveden u opticaj Dioklecijanovom monetarnom reformom 294. godine. Naziva se također i folis (*follis*), a težio je 10, 35 g, međutim reformama Konstantina Velikog opada mu težina na 6,82 g. 307. godine, 4,54 g. 311. godine, 3,41 g 313 godine., da bi ga četiri godine kasnije zamjenio centenional (*centenionalis*). KOS, 1988: 118, 119; 252, 253.

21. Inv. br. 170: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.) ili Konstans (337.-350.)

Av: Poprsje s perlastom dijademom na glavi, plaštom i oklopom udesno;

Rv: Pali konjanik; FEL TEMP REPARATIO

Materijal: AE3 – bronca; Ø = 17 mm, d = 1,5 mm, t = 2,1 g.; (348.-354. po Kr.) (T. IV)

22. Inv. br. 171: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.) ili Konstans (337.-350.)

Av: Poprsje s perlastom dijademom na glavi, plaštom i oklopom udesno;

Rv: Pali konjanik; FEL TEMP REPARATIO

Materijal: AE3 – bronca; Ø = 16,5 mm, d = 1 mm, t = 1,5 g.; (348.-354. po Kr.) (T. IV)

23. Inv. br. 131: Nominala: folis, Konstantin II. (337.-340.)

Av: Poprsje Konstantina II. s perlastom dijademom, plaštom i oklopom udesno;

FL IVL CONSTANTIVS NOB C;

Rv: Prikaz dva vojnika okrenuta bojnom znaku (*standard*), GLORIA EXERCITVS

Materijal: AE3 – bronca; Ø = 16-18 mm, d = 1 mm, t = 1,3 g.; kovnica Sisak; (334.-353. po Kr.); Lit: *RIC* 237, D (T. IV)

24. Inv. br. 139: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.)

Av: Poprsje Konstantina II. s perlastom dijademom na glavi, plaštom i oklopom udesno;

DN CONSTANTINVS MAX AVG.

Rv: Pali konjanik; FEL TEMP REPARATIO

Materijal: AE 3/4 – bronca; Ø = 17 mm, d = 1,5 mm, t = 2,3 g.; (330.-336. po Kr.) (T. IV)

25. Inv. br. 164: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.)

Av: Poprsje Konstantina II. s perlastom dijademom na glavi, plaštom i oklopom udesno;

FL IVL CONSTANTIVS NOB C

Rv: Pali konjanik; FEL TEMP REPARATIO

Materijal: AE 3/4 – bronca; Ø = 17 mm, d = 1,1 mm, t = 1,6 g.; kovnica: Sisak;

Lit: *RIC* 263 D, (336.-340. po Kr.) (T. V)

26. Inv. br. 138: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.)

Av: Poprsje Konstantina II. s perlastom dijademom na glavi, plaštom i oklopom udesno;

DN CONSTANTIVS PF AVG

Rv: Pali konjanik; FEL TEMP REPARATIO

Ø = 17 mm, d = 1,1 mm, t = 1,6 g.; (353.-354. po Kr.); (T. V)

27. Inv. br. 153: Nominala: folis, Konstantin II (337.-340.)

Av: Nečitak prikaz Konstantina II ?, moguće VRBS ROMA;

Rv: Pali konjanik; GLORIA EXERCITVS;

Materijal: AE 3/4 – bronca; Ø = 14,5 mm, d = 1 mm, t = 0,8 g.; (337.-340. po Kr.) (T. V)

28. Inv. br. 165: Nominala: folis, Konstantin II, Konstancije II, Konstans ili Dalmacije⁶²

Av: Poprsje s perlastim dijademom na glavi, u plaštu i s oklopom, udesno.

Rv: Prikaz dva vojnika okrenuta bojnomo znaku (*standard*) u sredini;

GLOR-IREXERC-ITVS; SIS u odsječku

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 16 mm, d = 1,8 mm, t = 1,9 g.; kovnica: Sisak; (T. V)

29. Inv. br. 163: Nominala: folis, Konstantin II, Konstancije II, Konstans ili Dalmacije

Av: Poprsje s perlastom dijademom na glavi, u plaštu i s oklopom, udesno

Rv: Prikaz dva vojnika okrenuta bojnomo znaku (*standard*) u sredini ;

GLORIA EXERCITVS

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 17 mm, d = 1 mm, t = 1,5 g.; (336. – 342 po Kr.); (T. V)

30. Inv. br. 156: Nominala: folis, Konstans (337.-350.)

Av: Poprsje Konstansa s perlastom dijademom na glavi, u plaštu i s oklopom, ulijevo

Rv: Prikaz dva vojnika okrenuta bojnomo znaku (*standard*) u sredini

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 16 mm, d = 1 mm, t = 1,1 g.; (333. – 336 po Kr.); (T. V)

31. Inv. br. 161: Nominala: folis, Konstans (337.-350.)

Av: Poprsje Konstansa s perlastom dijademom na glavi, u plaštu i s oklopom, ulijevo

[...]N[...]S PF AVG

Rv: Dvije Viktorije VICTORIAE]DD A[VGG QNN], AQS u odsječku.

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 16 mm, d = 1 mm, t = 1,1 g.; kovnica: Akvileja;

Lit: RIC 77 ?, (342. – 348 po Kr.), (T. V).

32. Inv. br. 133: Nominala: folis, Konstancije II, Konstans, Konstantin Gal, ili Julije⁶³

Av: Poprsje s perlastim dijademom na glavi, u plaštu i s oklopom, udesno;

Rv: Legenda nije vidljiva. Po prikazu FEL TEMP REPARATIO.

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 21 mm, d = 1,1 mm, t = 1,9 g.; (348.-358. po Kr.); (T. V)

⁶² Sinovi i unuk Konstantina Velikog. EDWARDS, 1880: 169-177; HILL, 1899: 239.

⁶³ EDWARDS, 1880: 178, 179; HILL, 1899: 240.

33. Inv. br. 120: Nominala: folis, Valentinijan, Valens, Gracijan ili Valentinije II⁶⁴

Av: Prikaz i legenda nisu čitljivi

Rv: Viktorija hita ulijevo, drži vijenac i palminu granu; SECVRITAS REI PVBLICAE

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 12-13 mm, d = 1 mm, t = 0.8 g.; (364. – 378 po Kr.); (T. V)

34. Inv. br. 137: Nominala: folis, Valentinijan, Valens, Gracijan ili Valentinije II

Av: Poprsje s perlastim dijademom na glavi, u plaštu i s okloпом udesno.

Rv: Glorija Romanorum ?

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 15 mm, d = 1,1 mm, t = 1,2 g.; (364. – 379 po Kr.); (T. V)

35. Inv. br. 157: Nominala: folis, Valentinijan, Valens, Gracijan ili Valentinije II

Av: Poprsje s perlastim dijademom na glavi, u plaštu i s okloпом udesno.

Rv: Viktorija hita ulijevo, drži vijenac i palminu granu; GLORIA ROMANORUM

Materijal: AE4 ; Ø = 14 mm, d = 1 mm, t = 1 g.; kovnica: (364. – 379 po Kr.); (T. V)

36. Inv. br. 140: Nominala: folis, Valentinijan II, Teodozije I. Veliki ili Arkadije⁶⁵

Av: Poprsje s perlastom dijademom na glavi, u plaštu i s okloпом udesno.

Rv: Legenda nije vidljiva. Po prikazu VICTORIA AVG ili VICTORIA AVGGG

Materijal: AE4, Ø = 14-15 mm, d = 1 mm, t = 1,2 g; (383. – 388. po Kr.); (T. V)

37. Inv. br. 166: Nominala: folis, Valentinijan, Valens, Gracijan, Valentinije II, Teodozije

Av: Poprsje s perlastim dijademom na glavi, u plaštu i s okloпом udesno.

Rv: Vladao hoda udesno, vuče zarobljenika i drži zastavu sa kristogramom - *labarum*;
GLORIA ROMANORUM; u odsječku ASIS.

Materijal: AE4 – bronca; Ø = 18-19 mm, d = 1 mm, t = 1,6 g.; kovnica: Sisak;

Lit: *RIC* ?; (364. – 392. po Kr.) (T. V).

⁶⁴ Valentinijanova dinastija: Valentinijan (364.-375.), Valens (364.-378) su dva brata rodom iz Vinkovaca (*Cibalae*) U doba njihove vladavine u vojnom i političkom životu Carstva u usponu je uloga Zapadnih Gota, koja će kulminirati za vrijeme vladavine Valensovih potomaka Gracijana (367.-383.) i njegova polubrata Valentinije II. (375.- 392.) na zapadu, te Teodozija I. Velikog (379.-395.) na istoku. EDWARDS, 1880: 180-184; HILL, 1899: 240.

⁶⁵ Teodozije I. Veliki se smatra posljednjim univerzalnim vladarom Rimskog carstva. Naslijedili su ga sinovi Arkadije (395.- 408.) na istoku i maloljetni Honorije (395.- 423.) na zapadu pod protektoratom vandalskog vojskovođe Stilihona. Tek će u narednom stoljeću bezuspješno pokušati vratiti sjaj Imperiji Justinijan I. Veliki (527.-565.). EDWARDS, 1880: 185.-187; 193. i d.

3. 2. 2. Kopča - Fibula

Jedini metalni nalaz koji se pored novca može sa sigurnošću pripisati antičkom razdoblju u samostanskoj zbirci predstavlja koljenasta fibula.⁶⁶Riječ je o svakodnevnom dekorativnom predmetu za spajanje jedne ili više odjevnih tkanina.⁶⁷Općenito, fibule sociološki možemo pratiti kao utilitarni, modni detalj, ali i statusno - ritualni prilog u inhumiranim grobovima još od pretpovijesnog, kasnobrončanog razdoblja.⁶⁸

1. Inv. br. 86:

Rimska koljenasta fibula (Jobst, varijanta D; Riha, grupa 3.12. 1)

Materijal : bronca, dužina: 3,7 cm; visina: 1,8 cm; širina: 2,3 cm.; II.- IV. st. po Kr.

Opis: Nepotpuno očuvana brončana fibula sa polukružnom naglavnom pločom, dekoriranom utisnutim vrpčasto obrubljenim motivom niza zareza (vučji zub). Na profiliranoj nozi šarnirom spojena igla sa oštećenim držačem; Lit: Jobst, 1975: 66; Riha, 1979: 84. (T. VI).

⁶⁶ Radi se o kopči kojoj također nisu poznate okolnosti nalaza jer je u samostansku zbirku dospjela zahvaljujući zagrebačkom knjižaru Ivanu Kugliju, koji ju je otkupio u Akvileji od Židova koji je bježao u Ameriku pred fašističkom pošasti. 1939. godine.

⁶⁷ Fibule svojom formom podsjećaju na današnje broševe i sigurnosne igle. Prisutne su kod brojnih pretpovijesnih populacija poput Etruščana, Romana, Kelta, Gala, Germana i Ilira. Plinije spominje da su vojni tribuni rabili isključivo zlatne fibule, a u kasnoantičkom razdoblju od Konstantina do Justinijana služe i kao statusna obilježja - *insignije*. CLELAND, DAVIES, JONES, 2007: 70.

⁶⁸ Kod fibula, bile one kovane ili lijevane razlikujemo dva dijela: iglu i tijelo. Na temelju tijela koje se sastoji od glave, luka i noge, tipološkim analizama moguće je fibule vremenski situirati, te tako postaju validne za relativnu kronologiju. U grobovima ih nalazimo uzduž čitavog skeleta pokojnika od lubanje i ramena do nogu. JOBST, 1975: 66; RIHA, 1979: 84; REDŽIĆ, 2007: 12, 34, 73-79. Sa otoka Raba su nam poznate pretpovijesne kasnolatske fibule sa lokaliteta Gromačica u Loparu. Vidi bilj. 27.

3. 2. 3. Svjetiljke - Lucerne⁶⁹

Pet nalaza keramičkih uljanica se na temelju tipoloških analiza pripisuje antičkom razdoblju. Radi se o tri fragmenta nosa (inv. br. 48, 51, 52; T. VI) i dvije djelomično očuvane svjetiljke. Prva, već dokumentirana svjetiljka se vremenski smješta u razdoblje ranog carstva od sredine I. st. po Kr., dok se druga svjetiljka sa nizom perli na ramenima koristila nešto kasnije, u vrijeme kasne antike od kraja II. pa sve do V. st. po Kr. (inv. br. 49, 50; T. VII).⁷⁰

1. Inv. br. 48: Ulomak nosa keramičke svjetiljke (T. VI)

Materijal: keramika, tvrda faktura;

Boja: Munsell 5 YR 6/6 reddish yellow⁷¹

Opis: Na bikoničnom nosu djelomično očuvan otvor za fitilj (stijen) bez tragova gorenja.

Dimenzije: dužina: 2 cm; širina: 3,7 cm; visina: 2,8 cm.

Mjesto nalaza: nepoznato

2. Inv. br. 51: Ulomak nosa keramičke svjetiljke (T. VI)

Materijal: keramika, mekša faktura;

Boja: Munsell 5 YR 6/4 light reddish brown

Opis: Ulomak uljanice bez tragova gorenja sa prikazom ženske glave sa pletenicom.

Dimenzije: dužina: 2,6 cm; širina: 2,8 cm; visina: 1,2 cm.

Mjesto nalaza: nepoznato

3. Inv. br. 52: Ulomak nosa keramičke svjetiljke (T. VI)

Materijal: keramika, mekša faktura;

Boja: Munsell 2,5 YR 6/6 light red

Opis: Ulomak uljanice, prikaz ženske glave sa raspuštenom frizurom i tragovi gorenja

Dimenzije: dužina: 3,5 cm; širina: 2 cm; visina: 1,9 cm. Mjesto nalaza: nepoznato

⁶⁹ Najstariji tragovi ljudskog gospodarenja vatrom iz Kine i Francuske su od prije 400000 do 750000 godina. Sa neolitikom je krenuo i razvojni put posuda u kojima su razna biljna ulja i životinjske masti korišteni kao gorivo za osvjetljavanje. Najstariji nalazi keramičkih recipijenata izrađenih u tu svrhu pronađeni su u Maloj Aziji i datiraju se u III. tisućljeće pr. Kr. Tragovi proizvodnje „protolucerne,“ prežitka plitkih posuda kakve se koriste u vrijeme antike otkriveni su u Maloj Aziji i Grčkoj i datiraju se u VII. st. pr. Kr. Keramička uljanica - svjetiljka (grč. *Lychnus* - *λύχνος*; lat. *Lucerna*) je utilitarni predmet često korišten i u kultne svrhe, tako što se prilaže uz pokojnika, te simbolično predstavlja svijetlo i vječni život. Stoga nije čudno što je veliki broj pronađen upravo na nekropolama. Brojni nalazi svjetiljki se mogu pripisati egzistenciji preko 2000 radionica u Imperiju, te dostupnosti širokim masama pristupačnim cijenama. WHITE, 1973: 24 i d; VIKIĆ-BELANČIĆ, 1976: 101; ŠKEGRO, 1999: 288; DE ROSA, 2014, 1-6.

⁷⁰ Klasifikacija i vremenska determinacija svjetiljki, osim popratnih materijala u zatvorenim cjelinama poput novca, temelji se na formi nosa, fakturi, dekoraciji i pečatima radionice, odnosno majstora. DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1970: 159; VIKIĆ-BELANČIĆ, 1971: 123-125; 1975: 49.-59.

⁷¹ Američki slikar i portretist Albert Munsell je kreirao sustav klasifikacije boja 1915. godine i od tada ovaj „univerzalni jezik boja“ koriste brojne znanstvene discipline. TANHOFER, 2008: 22 i d.

4. Inv. br. 50: Keramička svjetiljka s pečatom – Firma svjetiljka (T: VII)

(*Fischbach XV Loeschke IX c, Ivanyi XV, Broneer XXVI*).⁷²

Materijal: kvalitetno pečena pročišćena keramika fine fature bez primjesa

Boja: Munsell 2,5 YR 6/8 light red

Opis: Gotovo u cijelosti sačuvana svjetiljka kruškolike forme. Na ramenima neukrašenog, okruglog recipijenta ima tri perforirane ušice sa urezanim žlijebom kroz koje su se provlačile niti za vješanje. Ušice (š = 0,5 cm, v = 0,8 cm) su radijalno aplicirane na prsten koji obrubljuje disk. Prsten je otvoren prema uskom jezičcu na vratu nosa posred koga se nalazi mali otvor za dovod zraka. Drugi otvor namijenjen lijevanju ulja neznatno odstupa od sredine diska prema izduženom nosu svjetiljke na čijem se zaobljenom kraju nalazi treći otvor za fitilj (stijenj), ojačan štitolikim obodom, na kome nema tragova paljevine.⁷³ Na znatno oštećenom dnu, unutar tri koncentrične kružnice, nalaze se čitljiva zadnja dva slova pečata (...*TI*).⁷⁴

Dimenzije: dužina: 10,3 cm; širina: 7,1 cm; visina: 3,6 cm; širina kljuna: 2,6 cm, dužina kljuna: 3,8 cm, Ø rupe kljuna: 1,2 cm, Ø diska: 4,5 cm, Ø dna: 4,3-3,5 cm.

Datacija: Od druge polovine I. st. po Kr. do kraja II. st. po Kr.

Mjesto nalaza: Kampor na Rabu.⁷⁵ Literatura: DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1970: 147.-159.

⁷² Najranije proučavanje svjetiljki je zabilježeno u XVII. st. u djelima: *W. A. Fabricius, Lucernae veterum*, Roma, 1655. i *P. Bartoli, G. P. Bellori, Le antiche Lucerne sepolcri figurate, raccolte dala cave sotterranee*, Roma, 1691. Pokretač u registriranju i izradi korpusa antičkih svjetiljki je Siegfried Loeschke. On je u djelu *Lampen aus Vindonissa*, Zurich: 1919. tipološki obradio svjetiljke nađene prilikom istraživanja vojnog logora iz I. st. po Kr. Brojni su znanstvenici nastavili u nadopuni bilježeći svjetiljke sa terenskih istraživanja ili u privatnim i muzejskim zbirkama. Oscar Broneer je obradio svjetiljke sa Korinta, 1930., dok je panonske svjetiljke obradila Dóra Ivanyi 1935. Istovremeno svjetiljke iz provincije Dalmacije objavljuju među ostalima F. Bulić, G. Bersa, S. Ljubić, K. Patch, M. Abramić i A. Colnago. Zbog pečata na dnu koji se sporadično počeo javljati još na svjetiljkama iz republikanskog doba termin „firma“ je premijerno upotrijebio O. Fishbach u djelu „*Romische Lampen aus Poetovio*“ 1896. g. Obol u tumačenju pečata na utilitarnim predmetima poput lucerni (tzv. *Instrumentum domesticum*) je u „nedovršenoj priči“ nazvanoj *Corpus inscriptionum Latinarum* (CIL) započetoj 1863. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1971: 97.- 100, 163; 1975: 51. MATIJAŠIĆ, 2002: 39,40, 164.

⁷³ Loeschke je ove svjetiljke uvrstio u mlađu razvojnu fazu (tip IX, varijanta C). VIKIĆ-BELANČIĆ, 1975: 50.

⁷⁴ Pečat nam ne može preciznije ukazati na provenijenciju ove svjetiljke, ali uzevši u obzir formu i fakturu, hipotetski je moguće datirati u ranocarsko razdoblje, te je pripisati sjevernotalijanskoj produkciji oko današnje Modene gdje su u to vrijeme egzistirale brojne radione (*figlinae*): APOLAVSTI, ATIMETVS - gen. ATIMETI, FESTVS - gen. FESTI, LVPATVS - gen. LVPATI, OPTATVS - gen. OPTATI i SEXTVS - gen. SEXTI. Ove svjetiljke su distribuirane diljem čitavog imperija tijekom prva dva stoljeća, osobito među vojničkom populacijom, a kasnije su se i proizvodile u provincijalnim radionicama, koje su čak i zlorabile pečate na manje kvalitetnim svjetiljkama. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1975: 56.-58; LABATE, 2015: 18-38; AUER, 2015: 38-47.

⁷⁵ Prvi spomen ove svjetiljke ne daje precizniju informaciju o mjestu nalaza. Moguće se radi o grobnom nalazu sa možda toponomastički znakovitog lokaliteta Mirine, odnosno Valdoža. Ova neistražena nekropola na obali uvale Miral je sjeverno od rta Kašteline na zapadnom rubu Kamporskog polja, gdje je niz istraživačkih kampanja ukazalo na prisutnost bizantske utvrde izgrađene na mjestu antičkog gospodarskog kompleksa (*villa maritima*) ili omanjeg naselja (*vicus*). DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1970: 159; TOMIČIĆ, 1990: 29. i d; JURKOVIĆ, MARIĆ, 2006: 264; 2007: 292-294; 2008: 338-340.

5. Inv. br. 49: Svjetiljka sa ornamentalnim ukrasom kratka zaobljena nosa (T: VII)

(*Loeschcke VIII k, Ivany VII*)

Materijal: keramika, osrednje kvalitetne, mekše fakture

Boja: Munsell 5 YR 6/4 light reddish brown

Opis: Cjelovito očuvana svjetiljka kruškolike forme sa karakterističnim okruglim recipijentom i kraćim zaobljenim nosom, koji okruglo završava i djeluje poput kružnice (*Loeschcke varijanta K*).⁷⁶ Masivan ovalni prsten je dekoriran sa dva niza perli (širine 0,7 cm). Prsten obrubljuje konkavni disk (Ø 2,6 cm.), koji je po sredini perforiran neznatno užim otvorom za ulje (Ø 0,7 cm.) u odnosu na otvor za fitilj (stijenj) na nosu (Ø 0,8 cm.). Nasuprot nosu aplicirana je jednostavna trakasta drška dužine 2,3 cm. i širine 1. cm. Dno svjetiljke je nedovoljno sačuvano i na njemu unutar dvije koncentrične kružnice se ne može razabrati mogući pečat. Dimenzije: dužina: 7,8 cm; širina: 5,5 cm; visina: 3,7 cm; širina kljuna: 2,1 cm, dužina kljuna: 1,7 cm, Ø rupe kljuna: 0,8 cm, Ø diska: 2,6 cm, Ø dna: 3 cm.

Mjesto nalaza: Nije poznato; Datacija: II. – IV. st.

Slika 6: Stalak sa svjetiljkama (iz AUREL 2005)

⁷⁶ Loeschcke je na temelju završetka nosa u odnosu na disk ovaj tip svjetiljki podijelio na četiri varijante. Osim varijante K prisutne su još sljedeće varijante: R – nos se proteže do samog diska; H – nos sa srcolikim krajem prema disku; L – nos sa pravolinijskim završetkom. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1971: 113.

3. 2. 4. Krovni crijep – tegula

Par keramičkih fragmenata iz samostanske zbirke pruža djelomično upoznavanje i sa dijelom bogate građevinske aktivnosti iz rimskog razdoblja. Riječ je o krovnoj opeci, odnosno pravokutnom preklopnom crijepu sa izdignutim uzdužnim stranicama (*tegula*). Prvenstveno se upotrebljava zajedno sa polukružnim žljebnjakom - kanalicom (*imbrices*) i još nekim dodatnim građevinskim elementima poput ugaonih i rubnih dekorativnih elemenata (*antefiks*) pri oblaganju krovova, dok se sekundarno često koristi u grobnoj arhitekturi.⁷⁷

Tegulae, čije se dimenzije kreću do 60 cm dužine i 45 cm širine, kao i *imbrices*, koji su dugi do 56 cm, a široki od 16-20 cm, krajem kasnorepublikanskog i na početku ranoga carskoga doba se importiraju na prostor Liburnije i čitave provincije Dalmacije iz brojnih italskih radionica (*figlinae*).⁷⁸ Na intenzitet ukazuju relativno malobrojni podmorski nalazi na istočnoj obali Jadrana.⁷⁹

Slika 7: Nalazi keramičkoga građevinskog materijala (iz RADIĆ ROSSI, 2011)

⁷⁷ Premda je od kraja XIX st. na temelju djela *Corpus inscriptionum Latinorum*, uvriježeno da se ovi epigrafski građevinski elementi svrstavaju u predmete svakodnevne uporabe (*Instrumenta domestica*), opravdano se izdvajaju zajedno sa amforama u *Instrumenta epigrafica*. BASLER, 1986: 127, 129; ISKRA-JANOŠIĆ, 1992: 210, 217; MATIJAŠIĆ, 2002: 164; 2009: 92; SUIĆ, 2003: 183.

⁷⁸ Slikoviti opis proizvodnje, dvogodišnje optimalno sušene opeke nalazimo u djelu *De architectura libri decem*, klasičnog rimskog pisca Marka Vitruvija Poliona, suvremenika Gaja Julija Cezara i Oktavijske: „Opeke se ne smiju raditi od pjeskovite i kamenite zemlje, ni od istucanog šljunka. Jer, kad se grade od tih vrsta, prije svega su opeke teške; zatim, kad ih kiša u zidovima nakvasi, raspadnu se i rastvore, a i pljeva se u njima ne drži čvrsto zbog krupnog materijala. Opeke treba izrađivati od bijele kredaste ili crvenkaste zemlje ili od gusta i čvrsta pijeska. Te su vrste zbog lakoće čvrste, a u radu nisu teške i lako se obrađuju. Izrađivati ih treba u proljetno i jesensko doba kako bi se jednoliko sušile“. VITRUVIJE, *Deset knjiga o arhitekturi*, 1999: 36.

⁷⁹ Do danas je poznato desetak lokaliteta sa nalazima krovne opeke iz antičkog razdoblja u hrvatskom podmorju: 1.) Uvala Vela Jana kod rta Manganela na Krku, 2.) Rt Madona kod uvale Čikat na Lošinju, 3.) Rt Margarine na Susku, 4.) između uvala Prižna i Jaz na Molatu, 5.) Srednji Greben kod Silbe, 6.) Zapadni greben kod Silbe, 7.) Rt Sridana na Žirju, 8.) Poluotok Osejava na ulazu u makarsku luku, 9.) Rt Sveti Juraj ispred viške luke, 10.) Otočić Supetrić u uvali Molunat na krajnjem jugoistoku Dubrovačkog primorja. RADIĆ ROSSI, 2011: 20-28.

Od sredine I. st. po Kr. započinje produkcija tegula i na području Ilirika, odnosno provincija Dalmacije i Panonije, uglavnom u sklopu građevinskih aktivnosti legijskih i pomoćnih vojnih jedinica, ali i u privatnim i općinskim radionicama (*officinae*). Zahvaljujući urezanim žigovima i utisnutim pečatima matricom od bronce ili drveta unutar kartuše (fra. *cartouche* – kaset, polje), tegule predstavljaju potentni arheološki materijal i mogu poslužiti za određivanje datacije, ali i provenijencije nekog nalaza i nalazišta.⁸⁰

U samostanskoj zbirci u Kamporu su prepoznate tegule dviju privatnih sjevernojadranskih radionica koje su egzistirale u ranocarskom razdoblju od sredine I. st. pr. Kr. do kraja I. st. po Kr. Tegula sa pečatom *LOC* za možda je produkt neke lokalne radionice, kao i anepigrafska tegula sa utisnutim žljebovima. Za sada se samo za jednu tegulu zna da je nađena u Barbatu. (T. VIII: Inv. br. 23).⁸¹

Slika 8: Rekonstrukcija korištenja crijepa i kanalice za oblaganje krovova i grobova u Gradskom muzeju u Imotskom (foto: R. Kordić)

⁸⁰Potreba za uvozom građevinske opeke se povećala uslijed urbanizacije i romanizacije Provincije, nakon panonsko-dalmatinskog ustanka (6. – 9. po Kr.) i pacifikacije, u vrijeme prvih namjesnika, poznatih iz literarne i epigrafske građe: *Caius Vibius Postumus* (9.- 12.), *Lucius Elius Lamia* (12.- 14.), *Publius Cornelius Dolabella* (14.- 20.), *Lucius Volusius Saturninus* (oko 30. – 40.) i buntovni *Lucius Arruntius Furius Camillus Scribonianus* (40.- 42.) Nakon neuspjelog pokušaja povratka republikanskog ustroja i svrgavanja cara Klaudija 42. po Kr., na prostoru rimske provincije Dalmacije se „rađa“ lokalna produkcija opekarskih proizvoda pod okriljem pet legija i dviju kohorti: *legio VII Claudia pia fidelis*, *legio XI Claudia pia fidelis*, *legio VIII Augusta*, *legio III Flavia felix*, *legio XIII gemina*, *cohors VIII voluntariorum civium Romanorum*, *cohors I. Belgarum*). Prva legija je od 41. do 45. godine boravila u Gardunu povrh Trilja (*Tilurium*) na rijeci Cetini (*Nestos/Hippius flumen*), a ostale tri legije su od 42. do 86. godine proizvodile opeku u današnjim Smrdeljima pokraj Ivoševca, odnosno Kistanja (*Burnum*), kraj rijeke Krke (*Titius flumen*). Dok su proizvođači ovih vojničkih radionica pronađeni diljem Provincije, proizvođači pete legije su pronađeni samo na Crkvini kod Velike Kladuše. Pomoćne postrojbe su boravile u današnjem Muću (*Andetrium*) i u Gardunu kod Trilja, koji su direktno sa Salonom bili povezani preko Kliškog prijevoja jednom od pet cesta (*via Gabiniana*) još od sredine I. st. pr. Kr. BOJANOVSKI, 1974: 15 i d; ŠKEGRO, 1999: 254 i d.; MATIJAŠIĆ, 2002: 164; 2009: 113, 131, 182-191; SUIĆ, 2003: 62-65, 155 i d; MILETIĆ, 2011: 263 i d.; MESIHOVIĆ, 2012: 149 i d.; ŠIMUNOVIĆ, 2013: 150, 162, 204; JURAS, JURKOVIĆ PEŠIĆ, 2016: 57-60.

⁸¹Svojevremeno su tegule iz samostanske zbirke šturo spomenute u monografiji A. Bonifačića. Šteta što nešto kasnije nisu dokumentirane u radu, koji je obradio rimske krovne opeke s radioničkim žigovima na području sjeverne Liburnije, gdje se dijele na tri skupine i niz podskupina s obzirom na provenijenciju i tranziciju (na temelju žigova-pečata), te fakturu odnosno boju (crvene pripadaju području rijeke Po, a žute Akvileji). BONIFAČIĆ, (1985) 2008: 54; MATIJAŠIĆ, 1988: 61-71.

1. Inv. br. 23: Ulomak krovne opeke sa cjelovitim radioničkim pečatom (T. VIII)

Materijal: keramika, osrednje fature

Boja: Munsell 2,5 Y 8/3 pale yellow

Dimenzije crijepa: 27 x 31,4 x 3,5 cm.

Dimenzije pečata: 12,2 x 2,4 cm.

Pečat glasi: **C. AVC. EP. S**

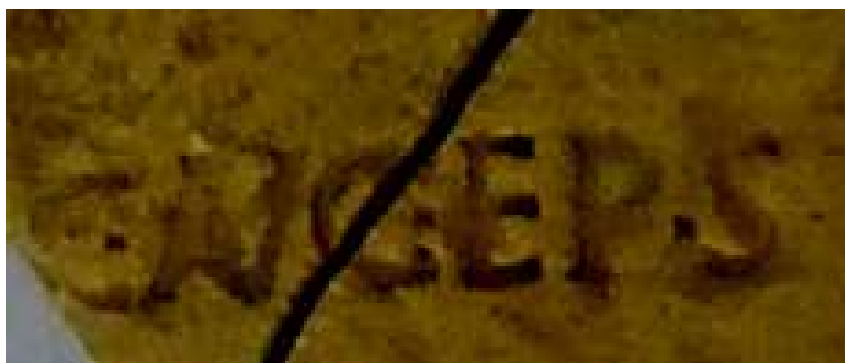
Restitucija: **C(ai) / AVC(toris) / EP(aphrae) / S(en)**

Opis: Radi se o necjelovitom krovnom crijepu iz dva spojiva dijela na kojima se nalazi pečat radionice bez kartuše. Utisnuta slova pečata predstavlja proizvođača ili vlasnika radione, čija je imenska formula u skraćenom obliku, razdvojena kvadratnom distinkcijom (*qvadratum distinguens*) na četiri dijela. Sigla *C* predstavlja osobno ime vlasnika radione Gaja. Gentilicij *AVC* ispisan pomoću ligature *AV* ukazuje da je iz obitelji Auctoris. Na temelju nadimka ispisanog suspenzijom od početna dva slova *EP* može se naslutiti da je grčkog podrijetla. Krajnja sigla *S* je dodatni nadimak.⁸²

Mjesto nalaza: Barbat na Rabu⁸³

Datacija: 1. st. pr. Kr. 1. st. po Kr.

Analogije: Poznati su nalazi tegula s pečatom ove italske radionice na području Akvileje, Konkordije, Salone, i Zadra.⁸⁴

Slika 9: Detalj pečata na kanalici

(foto: R. Kordić)

⁸² Prilikom navođenja imenske formule (*praenomen* – osobno ime samo za muškarce, *nomen gentile* – obiteljsko ime, *cognomen* – nadimak), zbog standardizacije obrasca i uštede na natpisnoj površini učestalo se koriste skraćenice odijeljene distinkcijama različite geometrijske, floralne ili neke druge forme. Skraćenice su: *sigla* - početno slovo, *suspenzija* – početna slova, *kontrakcija* – riječ bez središnjih slova, *ligatura* – spojena dva i više slova. MATIJAŠIĆ, 2002: 48 i d.

⁸³ Tegula je pronađena od strane mještana u funkciji spolije, odnosno kao nadgrobna poklopnica. Sličan takav grob samo sa anepigrafskim tegulama je istražen 2016. godine na istočnom dijelu Barbata u uvali Pudarica. KONESTRA et al. 2017: 105. VKK V/95 (knjiga 5, stranica 95).

⁸⁴ JURAS, JURKOVIĆ PEŠIĆ, 2016: 50-51.

2. Inv. br. 22 Ulomak krovne opeke sa cjelovitim radioničkim pečatom (T. VIII)

Materijal: keramika, osrednje fature

Boja: Munsell 2,5 YR 7/4 light reddish brown

Dimenzije crijepa: 20,4 x 24,8 x 2,7 cm.

Dimenzije pečata: 17,9 x 3,5 cm.

Visina slova: 2,6 cm.

Pečat glasi: *A FAESONI AF*

Restitucija: *A(uli) FAESONI AF(ricani)*

Opis: Fragment krovnog crijepa na kome je cjelovit pečat radionice unutar neznatno oštećene kartuše u lijevom uglu. Kartuša je obavijena plitko užlijebljenim, koncentričnim, ovalnim linijama. Unutar udubljene kartuše su reljefno naglašena slova, utisnuta drvenom matricom u negativu prije samog pečenja. Pečat se sastoji od tri dijela bez distinkcija. Sigla *A* je od praenomena Aul, a gentilicij *FAESONI* je utisnut u cijelosti. Krajnja dva slova *AF*, su izvedena u sigli i predstavljaju kognomen i podrijetlo vlasnika. Varijacije u izvedbi kognomena ukazuju na moguće podružnice (*officinatores*) ove sjevernojadranske radionice koja je po svemu sudeći egzistirala između rijeke Po i današnje Ankone u I. st. po Kr.

Mjesto nalaza: Nepoznato.

Datacija: I. st. po Kr.

Literatura: BONIFAČIĆ, 2008: 54.⁸⁵

Analogije: Brojni su nalazi opeke radionice *Faesoniana* na obje jadranske obale, te u njenom zaleđu kako u čitavoj X. Italskoj regiji u čijem je sklopu bila i Istra, tako i na prostoru čitave provincije Dalmacije.⁸⁶

Slika 10: Detalj pečata na kanalici (foto: R. Kordić)

⁸⁵ Fra. Andrija Bonifačić u turističkoj monografiji *Samostan svete Eufemije* pogrešno interpretira ovaj pečat, ali i vrijedan spomena još jedan pečat, kojeg na žalost više nema u samostanskoj zbirci: „Značajni su primjerci keramike iz I. i II. stoljeća poslije Krista na kojima su utisnuta slova, kao na primjer *Q C F* = *Quintus Claudius Fecit* (izradio Kvinto Klaudije što odaje majstora iz okoklice Mantove. Na drugom su velika slova *PANONIAE*, što očito označuje kraj iz kojega potječe.“BONIFAČIĆ, (1985) 2008: 54.

⁸⁶ ŠKEGRO, 1999: 294; PEDIŠIĆ, PODRUG, 2008: 84; JURAS, JURKOVIĆ PEŠIĆ, 2016: 43. Izuzetni su nalazi tegula sa dotičnim pečatom uz kanal i na stropu antičkog vodovoda Škopalj, poznatijeg kao Talijanova buža u Novalji na susjednom otoku Pagu. Reutilizirane tegule predstavljaju *terminus post quem*, za vodovod, vremenski smješten u II. st. po Kr. ŠKUNCA, 1989: 27; RADIĆ ROSSI, ZMAIĆ, 2008: 373-375; OŠTARIĆ, KURILIĆ, 213: 226.

3. Inv. br. 44 Ulomak krovne opeke sa cjelovitim radioničkim pečatom (T. VIII)

Materijal: keramika, osrednje fakture

Boja: Munsell 2,5 Y 6/8 light red

Dimenzije tegule: 11,2 x 10,5 x 3 cm.

Dimenzije pečata: 6,3 x 2,1 cm.

Visina slova: 1,6 cm.

Pečat glasi: **L O C**

Opis: Ulomak opeke sa za sada tipološki nedovoljno određenim pečatom *LOC*. Slova su reljefno utisnuta u pravokutno udubljenoj kartuši. Neposredno ispod pečata se nalazi perforacija promjera 4 mm. Ova naknadna intervencija se može objasniti sekundarnim korištenjem ovog fragmenta kao uteg (*pondera*).⁸⁷

Mjesto nalaza: Nepoznato

Datacija: II. - III. st.

Slika 11: Detalj pečata na kanalici (foto: R. Kordić)

4. Inv. br. 24 Ulomak krovne opeke bez očuvanog pečata (T. VIII)

Materijal: keramika, dobre fakture

Boja: Munsell 2,5 YR 5/6 red

Dimenzije tegule: 36,5 x 32 x 3 cm

Opis: Radi se o fragmentu tegule iz dva spojiva dijela, na kojima se naziru plitki tragovi, prstima utisnutih polukružnih žljebova kakvi su poznati i na zidnoj opeci (*lateres*).

Mjesto nalaza: Nepoznato

Datacija: Neodređena

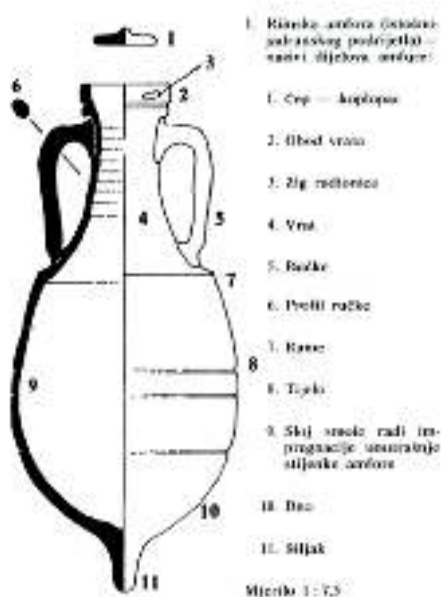
Analogije: Keramički građevinski materijal sa utisnutim žljebovima u obliku kružnica, elipsa i sl. je učestali nalaz na prostoru čitave Provincije.⁸⁸

⁸⁷ Utisnuti pečat je moguća suspenzija ugovorne formulacije (*locatio operis* ili *locatio rei*) između vlasnika radionice (*dominus*) koji je imao pravo kontrole i otkupa od radnika (*officinatores*). S obzirom na dimenzije i fakturu, ovaj „piramidalni uteg“ (*pondera*) je zasigurno izrađen od tegule, te se svrstava u skupinu utilitarnih keramičkih predmeta (*instrumentum domesticum*), zajedno sa poklopcima amfora (*opercula*). MATIJAŠIĆ, 1986: 213; 2009: 107-114.

⁸⁸ MATIJAŠIĆ, 1986: 203 i d.; BOŽEK, 2000: 512; KONESTRA et al. 2017: 105. Na Rabu su slične tegule pronađene prilikom istraživanja grobova na Pudarici u Barbatu, te unutar benediktinskog samostana, ispred crkve sv. Petra u Supetarskoj Drazi.

3. 2. 5. Amfore

Samostanska arheološka zbirka u Kamporu sadrži nekoliko keramičkih nalaza amfora, od čega je svega jedna oštećena cjelovita. Tri amfore su tipološki prepoznatljive na temelju očuvanog gornjeg dijela (obod, vrat, ručka i rame), što nije slučaj sa preostalim nalazima (dva šiljka - noge i fragment tijela amfore). T. IX.⁸⁹

Slika 12: Amfora (iz PETRIĆ, 1989)

U akvatoriju otoka Raba je do sada prepoznato sedam tipološki različitih vrsta amfora, korištenih u rasponu od III. st. pr. Kr. do kraja VI. st.⁹⁰ Služile su uglavnom za prijevoz vina (*amphorae vinariae*), maslinovog ulja (*amphorae oleariae*), soli, usoljenih riba i ribljih prerađevina (*garum, muria, liquamen*), žita, voća, meda i ostalih dobara.

⁸⁹ Amfora (grč. Ἀμφί φέρεῖν – *amfi ferein*, nositi s obje strane) je „jedna od civilizacijska tvorevina“ i kao najčešći teret trgovačkih brodova (*navis oneraria*) simbolizira podvodnu arheologiju, koja je specifična po tome što istražuje nalaze i lokalitete ispod površine mora, rijeka i jezera. Prežitke ovih masivnih keramičkih posuda namijenjenih za transport i skladištenje raznih prehrambenih dobara koriste Kanaanci prije 3500 godina, slijede Egipćani, Feničani, Krećani i Grci, preko kojih se njihova uporaba širi prema zapadnom Mediteranu. Na obale Jadrana premijerno stižu uslijed grčke trgovačke penetracije tijekom IV. st. pr. Kr, na što ukazuju nalazi tzv. Korintskih amfore u viškom akvatoriju. PETRIĆ, 1989: 7-11; JURIŠIĆ, 2000: 3 i d; RADIC ROSSI, 2003: 155.

⁹⁰ Prvu morfološku analizu amfora je krajem XIX. st. izradio Heinrich Dressel, koji je za potrebe Teodora Mommsena, autora Korpusa latinskih natpisa (*CIL*) tipološki klasificirao u 45 vrsta, preko 53 miliona fragmenata amfora, koje su se u vremenu od kasne republike do kasne antike, nakon upotrebe odlagale pored tržnice u Rimu na brdu Monte Testaccio. Sljedeće klasifikacije modificiraju njegov rad, čime se amfore imenuju prema autoru, razdoblju, provenijenciji i eponimnom lokalitetu. GRACE 1979, 11; PEACOCK, WILLIAMS, 1986: 9-16.

Veći dio njih potječe sa dva brodoloma, dok je manji dio sa rastresitih nalazišta poput sidrišta ili predstavljaju usamljene nalaze dospjele na dno uslijed erozije ili abrazije obale.⁹¹

1. Inv. br. 40: **Lamboglia 2** (*Peacock Williams class 8; Dressel 6*)

Vrsta: amfora za prijevoz vina

Materijal: keramika

Boja: Munsell 5YR 6/4 light reddish brown

Dimenzije: ukupna visina: 29,5 cm, najveća širina tijela: 17,3 cm, Ø vrata: 16,6 cm, Ø oboda: 15,5 cm, visina oboda: 4 cm, debljina oboda: 2,4 cm, udaljenost od vrha ručke do ruba amfore: 6,5 cm, debljina stijenke: 1,2-1,7 cm.

Opis: Tragovi inkrusta na ulomku oboda, vrata i dijelu ručke najzastupljenije jadranske amfore, prvenstveno namijenjene za prijevoz vina. Mineralne nakupine (*inkrust*) ukazuju na to da se radi o neubiciranom podmorskom nalazu. Razvojna linija ovog tipa se veže za stargrčko-italske amfore, nastale po uzoru na korintsku produkciju, poput istovremenih amfora tipa *Dressel 1*, proizvedenih na Tirenskom moru za prijevoz vina prema zapadnom Mediteranu. S vremenom se ovoidno tijelo u donjoj trećini postupno proširuje, čime se morfološki približava tipu *Dressel 6A*.⁹²

Mjesto nalaza: Nepoznato (Kašteline?)

Datacija: 2.st.pr.Kr. - 1.st. po Kr.

Analogije: Uzduž jadranske obale su brojni nalazi ovih amfora visine do 95 cm. i zapremine oko 30 litara. Na otoku Rabu je sredinom proteklog stoljeća istražen brodolom kod rta Glavina. Preostale amfore nakon devastacije ovog nalazišta su nedavno uspješno desalinizirane i restaurirane u konzervatorskom odjelu Međunarodnog centra za podvodnu arheologiju u Zadru, te još uvijek čekaju prostor za adekvatnu prezentaciju. Kao rasuti teret pronađene su i na punti Luna, podno crkvice sv. Martina, na susjednom otoku Pagu⁹³

⁹¹ VRŠALOVIĆ, 1974: 50-53, JURIŠIĆ, 1989: 103-110; PETRIĆ, 1989: 14; RADIĆ ROSSI, 2011: 62-63.

⁹² Činjenica da više od polovice svih pronađenih amfora na Jadranu pripada ovom tipu, povezuje se sa gospodarsko-politički intenzivnijim uplivom italskog elementa tijekom kasnorepublikanskog razdoblja. Uglavnom se prihvaća mišljenje Nina Lamboglia, koji je nominirao ovaj tip amfore sredinom XX. st. Po njemu je produkcija započela na prostoru današnjeg Brindisija u Apuliji i proširila se u Picenumu, Emiliji i Furlaniji nakon pada Kartage i Korinta 146. pr. Kr. Tada se interesi Rima okreću prema Iberskom poluotoku, Istri, istočnoj obali Jadrana i rudno bogatom Balkanu. LAMBOGLIA, 1955: 252. Premda je gornji dio amfore *La 2* najstariji antički nalaz u samostanskoj zbirci, potrebno je spomenuti ulomak amfore pronađen u uvali Turčica, nedaleko rta Kalifrant, prilikom rekognosciranja Kamporske drage pod vodstvom Radmile Matejčić 1967. Na temelju morfoloških karakteristika, nalaz je Dautova Ruševljan uvrstila u „*Tip-I-forma 1*“. Kirigin pripisuje nalaz grčko-italskoj provenijenciji i navodi da je svojedobno čuvan u mjesnoj hidroarheološkoj zbirci rapskog muzeja (?). Vršalović u disertaciji iz 1979. nalaz iz Turčice smatra prijelaznim tipom (*Benoit Republicaine II / Lamboglia 2*) i datira ga u II. st. pr. Kr. kao „jajolika amfora grčko-italskog tipa s izvrćenim vratom, vertikalno naglašenim ručkama kružna presjeka i s blago naglašenim obodom.“ Početkom XXI. st. brodski teret sa ovim tipom amfora je istražen te fizički zaštićen na zapadnoj strani otoka, kod rta Sorinj. MATEJČIĆ, 1969: 236-242; DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1970: 162-163; PEACOCK, WILLIAMS, 1986: 98-101; KIRIGIN, 1994: 15-24; ORLIĆ, 2005: 121-129; RADIĆ ROSSI, 2005: 168; MIHOLJEK, 2007: 377-384; VRŠALOVIĆ, 2011, 83, 167.

⁹³ Osim jedne fragmentirane rebraste amfore za koju Dautova Ruševljan smatra da je morfološki najbliža tipu

2. Inv. br. 38: Dressel 6B

Vrsta: amfora za prijevoz ulja

Materijal: keramika

Boja: Munsell 2,5 YR 4/8 red, 5YR 4/2 dark reddish gray

Dimenzije: ukupna visina: 36,6 cm, Ø oboda 11,8 cm, debljina oboda: 2 cm, visina oboda 4,8 cm širina ručke: 5,2 cm, debljina ručke: 3,1 cm, Ø vrata: 11,7 cm, udaljenost od vrha ručke do ruba: 5,5 cm, debljina stjenke: 0,7-0,9 cm.

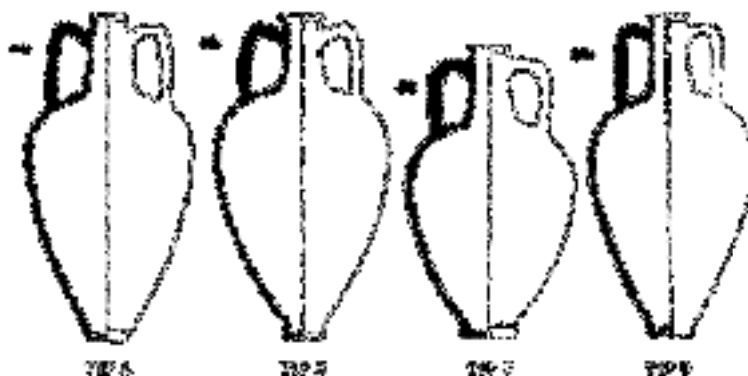
Opis: Inkrustirani sačuvani gornji dio amfore (obod, vrat, rame i jedna ručka) ukazuje da je i ovaj nalaz poput prethodnoga određeno vrijeme bio na dnu neubiciranog lokaliteta. Prstenasti masivni obod prekriva 5-6 vodoravnih užljebljenja.

Mjesto nalaza: Nepoznato (Kašteline?)

Datacija: početak 1. do sredine 2. st po Kr.

Analogije: Dugo vremena se nije razjasnila razlika amfora koje su se počele proizvoditi od sredine 1. st. pr. Kr. Dok su amfore tipa *Dressel 6A* naslijedile formom i funkcijom amfore tipa *La2*, amfore tipa *Dressel 6B* s punim pravom se mogu nazvati „istarskim“ jer je njihova produkcija započela krajem I st. pr. Kr. u radioničkim centrima na Istarskom poluotoku radi prodaje cijenjenog maslinovog ulja diljem Carstva. Sredinom II. st. po Kr. gube primat pred hispanskim i sjevernoafričkim importom zbog turbulentnog razdoblja koje je uslijedilo na limesu uslijed započetog prodiranja germanskih plemena.⁹⁴

3. Inv. br. 39: Forlimpopoli

Slika 13: Forlimpopoli amfore prema Aldiniju (iz ROMANOVIĆ, GLUŠČEVIĆ 2014)

Dressel 34 sve ostale izvađene amfore su pripadale tipu *Lamboglia 2*, koje je svrstala u tip I. kvarnerskih amfora, koje je s obzirom na spoj vrata i tijela podijelila u dva tipa. Vrsalović ih u svojoj tipologiji naziva „Amfore istočnojadranske provenijencije“ i dijeli ih na tri tipa A-C. (A-ovoidne, B-izdužene, C-kruškolike). DAUTOVA- RUŠEVLJAN 1970: 167; 1975: 90; GLUŠČEVIĆ, 1989: 76; VRSALOVIĆ 2011: 168, 169.

⁹⁴ Dr6B amfore su karakterističnog ovoidnog tijela na vretenastoj nožici, do 100 cm. visine sa ljevkastim vratom i prstenastim obodom ispod koga se spuštaju elipsaste ručke. Nazivaju se još i „istarske“ jer je potvrđena njihova produkcija u radionicama senatora C. Laecaniusa Bassa u Fažani, Calvie Crispinile u Loronu kraj Poreča, te moguće u Trstu, Veroni i Padovi. Najčešći sadržaj bilo je ulje, međutim prevozila su se i ostala dobra poput, vina, ribljih prerađevina i svega što je bilo potrebno naročito vojsci na granici Carstva koje je počelo propadati. PEACOCK, WILLIAMS, 1986: 99-100; STARAC 1997: 143-150; 1999: 601-608; 2006: 91-92.

Vrsta: Jadranska amfora ravnog dna

Materijal: keramika

Boja: Munsell 2,5 YR 4/8 red, 5YR 4/2 *dark reddish gray*

Dimenzije: ukupna visina: 25 cm, najveća širina tijela jednaka je udaljenosti najširih točaka ručki: 22 cm, širina ručke: 4,4 cm, debljina ručke: 2,2 cm, Ø vrata: 8,5 cm, stjenka: 1-1,4 cm

Opis: Sačuvan je gornji dio amfore (vrat, ramena i obje ručke). Tragovi inkrusta ukazuju da je i ovaj nalaz pronađen u moru. Na temelju morfološke analize dolazi se do zaključka da je riječ o tipu amfore sa susjedne, zapadne obale Jadrana, gdje u keramičkim produkcijskim centrima poput eponimnog Forlimpopolija u Emiliji, te u Venetu i Romagni tijekom I. st. po Kr. postupno nadomješta vinske amfore tipa *Dressel 2-4*. Amfori iz kamporske zbirke nedostaje izduženo ovoidno ili nešto niže srcoliko (tip C) tijelo koje se u dnu sužava prema konkavno udubljenom prstenasto ojačanom dnu. Na postojećim zaobljenim ramenima apliciran je konično-cilindričan vrat (tip A i D) na kome nedostaje prstenasti obod koji je kod tipa B neznatno izvijen prema vani. Karakteristične trakaste dvostruko kanelirane ručke se koljenasto uzdižu povrh spoja vrata i oboda (tip A i B), za razliku od pravokutno svinutih ručki kod ostala dva tipa. Ovisno o trbuhu koji nedostaje mogla je biti visine 50-65 cm, a širine 30-35 cm. Smatra se da su prvenstveno služile za vino.⁹⁵

Mjesto nalazišta: Nepoznato (Kašteline?)

Datacija: Prema Aldiniju kamporski primjerak pripada ranijim varijantama A ili B s kraja I. i početka II. st. po Kr.

Analogije: Amfore ravnog dna su prisutne na čitavoj istočnojadranskoj obali. Na temelju nalaza specifičnih ručki i dna moguće je pretpostaviti da su se proizvodile u istarskim radionicama, a za sada jedino je sigurna produkcija ovog tipa amfora u radionici Seksta Metilija Maksima u Crikvenici (*Ad turres*). Na devastiranom brodolomu kod otoka Ilovika pronađeno je preko 200 amfora i novac cara Trajana (98-117), koji predstavlja vrijeme kada se dogodila havarija (*terminus post quem*).⁹⁶

⁹⁵ Ovisno o ovoidnom ili ovalnom tijelu na prstenasto ojačanom konkavnom dnu, te koničnom ili cilindričnom vatu T. Aldini je tipološki odredio četiri varijante (A-D). STARAC 2006:97; ROMANOVIĆ, GLUŠČEVIĆ, 2014: 143-145.

⁹⁶ Dautova Ruševljan je amfore sa Ilovika koje su činile glavninu tereta svrstala pod tip XI. Vrsalović je amfore pripisao rimskoj provenijenciji i podijelio ih s obzirom na formu u tri skupine: (a) amfore izdužena srcolika oblika, (b) amfore izdužena jajolika oblika i (c) amfore jajolika tijela. Orlić je načelno prihvatio tu podjelu koju je modificirao na tri varijante A-C. M. Jurišić je u disertaciji dokumentirao sva poznata nalazišta sa ovom vrstom amfora. Prema informaciji vlasnika zbirke amfora u hotelu Barbat jedna amfora ravnog dna je otkupljena od ribara koji su je izvukli u akvatoriju otoka Raba. Prema izvrnutom obodu prema van ovo je mlađa varijanta. DAUTOVA – RUŠEVLJAN, 1970: 170; ORLIĆ, 1982: 153-159; STARAC, 2006:98; LIPOVAC VRKLJAN, 2011: 10 VRSALOVIĆ 2011: 168 i d.

4. Inv. br. 37: *Africana II Grande, Peacock&Williams 34; Beltran 56; Ostia III*

Vrsta: Cilindrične sjevernoafričke amfore velikih dimenzija

Materijal: keramika

Boja: Munsell 2,5 YR 5/8 red

Dimenzije: ukupna visina: 111 cm, Ø tijela (najveća širina): 21,9 cm, udaljenost najširih točaka ručki: 18,5 cm, širina ručke: 3,8 cm, debljina ručke: 2 cm, Ø vrata: 9,8 cm, unutrašnji promjer vrata: 6,7 cm, promjer noge: 4,5 cm, debljina stjenke: 1 - 1,2 cm.

Mjesto nalaza: Nepoznato (Kašteline?) **Datacija:** Od kraja II. do početka V. st. po Kr.

Opis: Riječ je o primjerku cilindrične, sjevernoafričke amfore velikih dimenzija kapaciteta do 50 litara. Nedostaje joj obod, dio vrata i dio tijela. Sačuvane su obje ručke u visini od 13 cm. Amfora je prekrivena mineralnim nakupinama, koje ukazuju da je određeno vrijeme prije pronalaska bila na morskom dnu. Sjevernoafričke je provenijencije (Tunis), odakle je već od kraja II. st. po Kr. započela njena disperzija po čitavom Mediteranu i kontinentalnom dijelu Europe. Koristi se do V. st. po Kr. prvenstveno za prijevoz i skladištenje vina, maslinovog ulja te ribljih preradevina i umaka, ali i ostalih proizvoda poput kandiranog voća, meda ili soli.⁹⁷

Analogije: Cilindrične sjevernoafričke amfore velikih dimenzija čiji su fragmenti nađeni prilikom rekognosciranja u Supetarskoj i Kamporskoj drazi, Dautova Ruševljan je u vlastitoj tipologiji svrstala u tipove VII, VIII i IX, te navodi poznata nalazišta ovih amfora na nekropolama u Ampuriasu i Ostiji gdje su se sekundarno koristile za sahranu pokojnika.⁹⁸

Masivne šiljate noge amfora ciglaste boje, pronađene na lokalitetu Punta Zidina u Loparu prilikom probnih arheoloških istraživanja 2005. pripisuju se također ovom tipu amfora.⁹⁹

Konačno je potrebno spomenuti i dvije amfore ovog tipa izložene u privatnoj zbirci u hotelu Barbat. Po riječima vlasnika Davora Andrića nisu pronađene u rapskom akvatoriju.

Literatura: DAUTOVA-RUŠEVLJAN 1970: 161-178; JURIŠIĆ, 1989: 105.

⁹⁷ S obzirom na formu oboda, vrata i ručki Panella je ove amfore podijelio na četiri varijante (A-D), a kamporska amfora s obzirom da nije sačuvan obod mogla bi se svrstati na temelju elipsastih uhatih ručki u podtip C ili D, čime se vremenski situira u kasnije razdoblje. PEACOCK, WILLIAMS, 1986: 155, 156; Općenito o amforama na Jadranu, te o amforama rimskog kasnoantičkog razdoblja sjevernoafričkog podrijetla u VRŠALOVIĆ, 1974: 58-61; 1979: 40, 190; 2011: 199. PETRIĆ, 1989, 38-40; RADIĆ ROSSI, 2011: 549-551.

⁹⁸ DAUTOVA-RUŠEVLJAN, 1970: 166; JURIŠIĆ, 1988: 104-105. Na prostoru Provincije Dalmacije zabilježen je niz ukopa u amforama. Na otoku Visu su Isejci poput ostalih Ilira prakticirali inhumaciju, koja je ustuknula pred rimskim običajem incineracije. Također na nekropoli u Caskoj, koja egzistira od I. do IV. st. pored ulomaka pokretnih nalaza, sporadično se nailazi na cijele amfore položene pokraj grobova. Često su se u amforama ukapala djeca, da bi u kasnoj antici sve češće ovaj način ukopa prakticirali siromašniji slojevi. BASLER 1986: 27; CAMBI, 2002: 220 i d; KIRIGIN, KATUNARIĆ, ŠAŠELJ, 2005: 10; KURILIĆ, 2005: 284; BEKIĆ, VIŠNJIĆ, 2008: 215.

⁹⁹ RADIĆ ROSSI, SKELAC, 2006: 272-274.

Preostala tri atipična fragmenta nije moguće tipološki determinirati. Poput prethodnih dijelova amfora nije moguće locirati niti mjesto njihova nalaza.

5. Inv. br. 41

Vrsta: amfora

Materijal: keramika

Dimenzije: visina: 11,3 cm, najveća širina: 10,3 cm, \varnothing noge 5,6 cm, stjenka: 1 cm

Opis: Ulomak noge i dijela dna amfore, bez inkrusta.

Boja: Munsell 10 R 5/6 red

6. Inv. br. 42

Vrsta: amfora

Materijal: keramika

Dimenzije: ukupna visina: 5,4 cm, širina: 9,3 cm, \varnothing dna 4,7 cm, stjenka: 1,2 cm

Opis: Ulomak dna amfore.

Boja: Munsell 10 R 6/6 light red

7. Inv. br. 43

Vrsta: amfora

Materijal: keramika

Dimenzije: ukupna visina: 20,5 cm, najveća širina: 12,5 cm, debljina stijenke: 1,3 cm

Opis: Ulomak trbuha/tijela amfore s tragovima inkrusta.

Boja: Munsell 2,5 Y. R 6/3 light reddish brown 5YR 8/3 pink

Slika 14: Amfore sa rta Glavina na desalinizaciji u Zadru 2015. (foto R. Kordić)

3. 2. 6. Mozaik¹⁰⁰

Ne toliko zamjetni nalazi mozaika u samostanskoj zbirci privlače pozornost, što više zbog toga jer im je poznato mjesto nalaza, čime su doprinijeli dokumentiranju jednog od potentnijih lokaliteta na arheološkoj karti otoka Raba. Fragmenti mozaika potječu sa lokaliteta na zapadnom rubu otoka. Riječ je o poluotoku indikativnog naziva Kašteline, smještenog između Kamporske drage na jugu i uvale Valdoža na sjeveru. Na neznatno manjem poluotoku (700x300 m.) u odnosu na poluotok Kaldanac (1000x350 m.), na kome je nastala jedina urbana aglomeracija na otoku, arheološki nalazi ukazuju na kontinuirani život, ove nadasve važne strateške točke od željeznog doba do srednjega vijeka. Sa istočne se strane gradinsko naselje (*akropola*) spaja sa plodnim Kamporskim poljem preko platoa Miral. Toponim i arheološki nalazi funeralnog karaktera ukazuju na mogući položaj gradinskog groblja (*nekropola*).¹⁰¹

Mozaik sa Kašteline je svojedobno kvalitetom uspoređivan sa sjevernojadranskom, akvilejskom produkcijom. Sredinom proteklog stoljeća se veliki dio mozaika na sjevernoj strani akropole urušio, te ga je lokalno stanovništvo na žalost raznijelo, prije ikakve dokumentacije.¹⁰²

Izloženi nalazi u samostanskoj zbirci nisu dovoljni za detaljniju analizu i rekonstrukciju ovog posebnog umjetničkog izričaja u dekoriranju interijera (poda, zida i svoda), tako da ih se na temelju ostalih nalaza sa ovoga lokaliteta i uspoređujući sa analognim nalazima u okruženju, okvirno može datirati u vrijeme od sredine I. do III. st. po Kr. Tada mozaik postaje opće prihvaćeno dekorativno riješene javnih i privatnih građevina, a u provinciji Dalmaciji se prepoznaju dva utjecajna kruga. Sjeverni, akvilejski koji je preko Istre utjecao na izradu mozaika od Senja i Kvarnerskih otoka do nekadašnje istočne granice Liburnije, te sa druge strane pompejanski utjecaj, intenzivniji u južnom dijelu Provincije¹⁰³

¹⁰⁰ Podni mozaik (grčki *λιθόστρωτον*, latinski *pavimentum*) predstavlja granu umjetnosti, poznatu u Mezopotamiji od prije više od 5000 godina. Na istočnoj jadranskoj obali se poput brojnih civilizacijskih stečevina počeo primjenjivati u vrijeme helenističke ekspanzije. Afirmaciju doživjela tijekom Rimskog Carstva, kada mozaici postaju sveprisutno rješenje za oblaganje podova, zidova, kupola i svodova brojnih zdanja poput cisterni, kupališta, mauzoleja. U ranokršćanskoj i bizantskoj umjetnosti ova tehnika ukrašavanja doživljava puni procvat, koristeći se propagandno u ikonografskom prikazivanju vjerskih i svjetovnih autoriteta. MANO ZISI, 1964: 501; CAMBI, 2002: 182.

¹⁰¹ SCHLEYER, 1914: 45; BRUSIĆ, (1926) 2007: 176-177; BADURINA, 1968/69: 134, 135; BATOVIĆ, 1987a:162; BRUSIĆ, 1989: 112; ŠIMUNOVIĆ, 1989: 136-140; TOMIČIĆ, 1990: 32-34; DOMIJAN, 2001: 244; GLAVIČIĆ, 2003: 92; JURKOVIĆ, MARIĆ, 2006: 294; 2007: 339; 2008: 338-340.

¹⁰² SCHLEYER, 1914: 45; BADURINA, 1968/69: 134, 135; TOMIČIĆ, 1990: 33, 47.

¹⁰³ Očuvani fragmenti mozaika iz helenističkog mauzoleja iz Visa (*Issa*), koji se čuvaju u arheološkoj zbirci Issa,

1. Inv. br. 36: (T. X: 1)

Sveukupno 16 pojedinačnih kockica za sastavljanje mozaika (*tessera*). Deset, mramornih tesera je bijele boje dimenzija od 1,5x1,5x1,2 do 2,5x1,7x1,7 cm. Pet tesera od vapnenca je sive boje, dimenzija između 1x1,1x1,4 i 1,8x1,5x1,6 cm, a svega je jedna keramička kockica crvene boje, veličine 2x1,8x1,9 cm. Sve su nepravilnog oblika sa ili bez tragova žbuke.

2. Inv. br: 28-33, 35: (T. X: 1)

Sedam manjih fragmenata mozaika satkanih od tesera nejednake veličine sivo-bijele i crne boje. Između tesera, te žučkaste žbuke od nešto grublje granulacije šljunka sa primjesama razmrvljene cigle, zamjetan je tanki sloj svjetlije žbuke finije granulacije, koja je između tesera širine oko 0,5 cm.¹⁰⁴ Dimenzije fragmenata su sljedeće:

Inv. br. 28: 9 x 6,7 x 6,2 cm Inv. br. 29: 6,5 x 6,5 x 3,5 cm..

Inv. br. 30: 5,5 x 5 x 3,5 cm. Inv. br. 31: 5,2 x 4,4 x 3,7 cm.

Inv. br. 32: 5,9 x 4,1 x 3,6 cm. Inv. br. 33: 5,4 x 3,7 x 4,2 cm.

Inv. br. 35: 8 x 5,8 x 3,4 cm. / četiri tesere crne boje

3. Inv. br: 27: (T. X: 2)

Neznatno veći ulomak podnog mozaika, također satkanog od nejednakih tesera sivo – bijele boje nepravilnih oblika, sa tragovima žbuke. Dimenzije fragmenta: 9,5 x 8,1 x 3,2 cm. Dimenzije tesera: 1,8 x 1,8 x 2,8 cm.; 2 x 1 x 2 cm.

Sl. 15: *Opus tessellatum* - Inv. br. 27 (foto R. Kordić)

predstavljaju do sada najstarije mozaičke nalaze na istočnoj obali Jadrana. Kombinirani geometrijski prikazi kvadrata, rombova, meandri i svastika stilski i likovno pripadaju mozaičkoj tradiciji Velike Grčke. MATULIĆ, 2004: 227; 2008: 251, 257, 258; 2010: 98; 2011:85. Podrobnije o mozaicima od I. st. pr. Kr. do VI. st. po Kr. u doktorskoj disertaciji MATULIĆ, *Mozaici rimske provincije Dalmacije i Istre (X regio Italiae)*, Zadar, 2000.

¹⁰⁴ Riječ je o najjednostavnijoj tehnici izrade mozaika u antici, nazvane *opus tessellatum* (tessela – lat. kockica), koja se razlikuje od tehnike (*opus vermiculatum*) u kojoj se tesere jednake veličine slažu sljubljeno, bez fuga. Ujedno je i najčešće riješene za oblaganje cisterni. SUIĆ, 2003: 182.

4. Inv. br. 34: (T. X: 3)

Ulomak polikromnog podnog mozaika dimenzija 13,6 x 10,9 x 5,2 cm. Raznobojne tesere su veličine oko 1,5 x 2 x 1,5 cm. ispod kojih je sivo-bijela žbuka sa primjesama šljunka i razmrvljene cigle debljine 4 cm. Postojeće boje su bijela, crvena, crna, oker i bljedoljubičasta. Uzorak nije dovoljno reprezentativan da bi se mogao preciznije odrediti tapet, odnosno dekorativni repertoar (DECOR) usporediv sa uzorcima predstavljenim u najvećem svjetskom mozaičkom katalogu " *La décor géométrique de la mosaïque romaine, Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes*, Picard, Paris 1985. "¹⁰⁵

Sl. 16: *Opus musivum* – Inv. br. 34 (foto R. Kordić)

5. Inv. br. 7: Ulomak od keramike sa žbukom (T. X: 4)

Fragment tegule iz dva dijela, dimenzija 32,5x28,6x33,2 cm. i debljine 2,5 cm, sivomaslinaste boje (Munsell 5Y 6/3 – pale olive). Sa gornje strane je sloj žbuke debljine 2 cm, a sa donje je žljebasti urez dužine 11 cm. i širine 1,3 cm. Mogući je segment drenažnog sloja podnice mozaika.

¹⁰⁵ Višebojni podni mozaici (*opus musivum*) sa geometrijskim, vegetabilnim ili figurativnim motivima, poznati i iz katedrale sv. Marije tijekom kasne antike preuzimaju primat crno-bijelim i monokromnim mozaicima. Na potonja dva, nešto veća ulomka sačuvana je podloga, koja je radi veće kvalitete mozaika, što će reći trajnosti i postojanosti na težinu i prvenstveno vlagu obično izvođena u četiri sloja. Prvi, drenažni sloj (*statumen*) je bio od nepravilnih ulomaka kamena, cigle, tegula ili amfora koji se direktno polagao na tlo. Na njega naliježe sloj krupnijeg aglomerata također od kamena ili keramike povezan vapnom (*rudus*). Slijedi treći sloj (*nucleus*) u koji se tehnikom „riblje kosti“ *opus spicatum* slažu najčešće duguljaste opeke (*testae, matonelle*), povrh kojega konačno dolazi izravnavajući sloj (*supranucleus*) od žbuke sa moguće finom granulacijom kamena i keramike. Na tako spremnu suhu podlogu slijedi fini malter u koji se polaže mozaik najčešće prethodno izrađen po predlošcima, koje su majstori mozaika koristili diljem Carstva. MEDER, 1998: 84; 2011: 245; MATULIĆ 2000: 5; 2010: 99 i d. DOMIJAN 2001: 42, 92; SUIĆ, 2003: 182.

3. 2. 7. Nadgrobni spomenici

Tijekom ljudske prošlosti prakticirani su različiti načini pogrebnih običaja. Dva su najčešća načina tretiranja tjelesnih ostataka: ukapanje (*inhumacija*) i spaljivanje (*inceneracija*).¹⁰⁶

Proces romanizacije od I. st. pr. Kr. donosi inovacije u vjerskom i duhovnom životu. Pored tradicionalnog načina ukapanja pokojnika prihvaćeni su novi trendovi, osobito kod domaćih vladajućih obitelji, koje su time nastojale naglasiti svoj viši društveni status.¹⁰⁷

U muzejskoj zbirci su registrirana tri fragmenta ugradbenih nadgrobnih reljefa i jedna nadgrobna ploča sa natpisom. U istočnom krilu klaustura je od 1929. godine izložena reutilizirana kamena ploča (*spolium*) prednje strane sarkofaga ili kosturnice (*ossuarium*), sa tekstom u specifičnom natpisnom polju sa ručkama (*tabula ansata*).¹⁰⁸ Prethodno je bila uzidana u istočni trijem zajedno sa reljefnim prikazom grčkog križa (*crux gemmata*), pronađenim na obližnjem lokalitetu Polače.¹⁰⁹

Do sada je poznato oko deset sarkofaga na otoku Rabu, najsjevernijoj točki distribucije atičkih sarkofaga od prokoneškog mramora i sarkofaga od lokalnog vapnenca.¹¹⁰

¹⁰⁶ Do sada najstariji tragovi funeralnih rituala na otoku Rabu pronađeni su u Loparu, na liburnskom željeznodobnom tumulu Gromačica, gdje se prilikom zaštitnih istraživanja naišlo na devastirane inhumirane skelete sa popratnim pokretnim materijalom korištenim u obrednom ritusu. Vidi bilješku br. 27.

¹⁰⁷ Vidi bilješku br. 82 i 97. Sociološke razlike su izrazite upravo u načinu ukapanja pokojnika. Dok su siromašniji žitelji sebi mogli priuštiti ukop pod kamenim pločama, krovnom opekom i amforama, isključivo ekonomski bogatijim članovima zajednice je bila dostupna incineracija, te izgradnja čitavog niza sepulkralnih spomenika, od cipusa, stela, ara, sarkofaga, cela do mauzoleja. CAMBI, 2002: 149-181.

¹⁰⁸ *Sarkofag* (grč. *sarks* – meso; *fagein* – jesti) nadgrobni spomenik od kamena, drva, gline i metala, iz dva dijela: sanduka i poklopca, koji je najčešće u obliku krova na dvije vode sa kutnim dekorativnim detaljem (*akroterij*); *Spolij* (lat. *spolium* – krađa, plijen) sekundarno iskorišten cjeloviti ili fragmentirani kameni spomenik. BASLER, 1986; 160; CAMBI, 2002: 374

¹⁰⁹ Prvi se puta ova vapnenačka ploča (112 x 35 cm.) bilježi sredinom XIX. st. Vidi bilješku br. 19.

U Velikoj kamporskoj kronici fra. O. Badurina višekrako navodi antičke nalaze sa Raba dopremljene u samostan, uglavnom bez detaljnijih informacija. **VKK, V: 95, 271**; Konzervator Ćiril Metod Iveković kontrolira zaštitne građevinske zahvate fra. Vladislava Brusića, koji u klaustar ugrađuje čitav niz kamenih spomenika čime se na neki način i začela samostanska muzejska aktivnost prije nepunih 90 godina. Tom prigodom je fotodokumentirana kompozicija bifora, zabata i ploče. IVEKOVIĆ, 1927: 5; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ 2016: 662, 663;

¹¹⁰ Fragmenti atičkog sarkofaga (50X28X85 cm.) sa prikazom Meleagra u lovu na kalidonskog vepra je datiran u III: st. i od početka XX. st. su izloženi u Arheološkom muzeju u Zadru (**Inv. br. 5**). CAMBI 1988: 37, 38, 72, 129 (T. XXI). Dva cjelovita starokršćanska sarkofaga sa sv. Stijepana u Barbatu iz V. st. su prezentirana na Rabu ispred barbatske župne crkve i u gradskom lapidariju u crkvi sv. Kristofora. Navodno je jedan sarkofag otkriven prilikom probijanja puta zapadno od crkve ponovo zatran. Tijekom zaštitnih istraživanja 2006. godine uz gradsku ložu pronađena su još tri sarkofaga, od kojih je jedan prezentiran ispred lapidarija. Posljednji nalaz predstavlja fragment sarkofaga s prikazom Dobrog pastira uzidan na privatnoj kući nasuprot zvonika sv. Marije. BRUSIĆ, 2007: 59; CAMBI, 1987: 175 i d; 1988: 37, 38, 72, 129; ĐOMIJAN, 2007: 49; SKELAC, VODIČKA, 2006: 307, 308; RIZNER, 2012: 39, 41; JARAK, CAMBI, 2016: 305 i d.

Slika 17: Natpisno polje (tabula ansata) sarkofaga iz klaustra (iz MAJER JURISIĆ 2016)

Nadgrobní natpis pisan klasičnom kapitalom u pet reda je zahvaljujući zabilješcima Mijata Sabljara uveden u *Korpus latinskih natpisa (Corpus inscriptionum Latinorum)* 1873. godine. (CIL III, 3125): 111

**D • M • S
REMMIAE • L • F • MAXIMAE
ANNORVM • XXVII • M • XI
D • XXVII • MATER • INFE
LICISSIMA**

Restitucija:

D(is) M(anibus) S(acrum) / Remmiae L(uci) f(iliae) Maximae / annorum XXVII m(ensium) XI / d(ierum) XXVII mater infe/licissima

Prijevod:

Svetim bogovima Manima, Remie Maksime, Lukine kćeri, koja je doživjela 27 godina, 11 mjeseci i 27 dana, beskrajno nesretna majka (podiže spomenik).¹¹²

Datacija:

Kako je riječ o nalazu izvan konteksta, vremenski ga možemo okvirno datirati na temelju naslovne formule natpisa *DMS* i dvočlane onomastičke formule u vrijeme II. i III. st. po Kr.¹¹³

¹¹¹ Ploča je koristila kao klupica u samostanskom vrtu. (*Camperae in insula Arba, in hortis monasterii Franciscanorum S. Euphemiae pro sedili*) U ovom kapitalnom dijelu je zabilježeno dvanaest natpisa sa otoka Raba (CIL III: 3114-3125), a uvodno se navode najstariji pisani spomeni otoka (Plinije - *Arba*, Peuntigerana - *Arva*, Ptolomej - *Arba et Colentum*, Constantinum Porhyrogenitum - *Αρβή*) Korpus je na neki način rezultat interesa za latinskim natpisima začet od vremena renesanse. *CIL III*: str. 397, 398; MATIJAŠIĆ, 2002: 35-47.

¹¹² Ovaj spomenik Branka Nedved bez dodatnih informacija vezuje za nalaze sa Kaštelina i Mirala. Međutim po svemu sudeći ga zamjenjuje sa fragmentom sarkofaga s prikazom Meleagra, jer navodi da je prebačen u Arheološki muzej u Zadru. NEDVED, 1990: 26.

¹¹³ Sigle *DMS* i *DM* predstavljaju skraćeni oblik posvete polubožanstvima, bolje rečeno dobrim duhovima - dušama pokojnika. Ova formulacija je preuzeta od ranijih nadgrobnih spomenika i postaje učestala u vrijeme kada i sarkofazi preuzimaju primat nad stelama i arama tijekom II. st. po Kr. Suprotnost Manima su zaštitnici živih - *Genii*. MATIJAŠIĆ, 2002: 77, 78; CAMBI, 2010: 35-39.

U inventarnoj knjizi samostanske zbirke navode se još tri nadgrobna spomenika. Riječ je o jednoj nadgrobnoj ploči, čiji se natpis pisan u kurzivnoj formi još uvijek nije restituirao, te tri fragmenta ugradbenog nadgrobnog reljefa, najpopularnijeg tipa luksuznih nadgrobni spomenika iz ranocarskog razdoblja¹¹⁴

1. Inv. br. 17: **Nadgrobni spomenik sa natpisom** (T. XI: 1)

Kameni spomenik moguće nadgrobnog karaktera je ploča od vapnenca, donekle kvadratne forme debljine oko 14 cm. i dimenzija 34,5 x 35,9 cm. Natpis na ploči je isklesan u sedam redova i ne može se sa sigurnošću smatrati cjelovitim jer se ne nalazi u natpisnom polju, a sa druge strane svi rubovi ploče su neprecizno zaobljeni, tako da se stiče dojam prisutnosti naknadne intervencije. Još uvijek nerestituirani tekst je pisan kurzivnim slovima nejednake veličine. Prva četiri reda su pisana slovima visine 3 cm, dok su u preostala tri reda slova pliće urezana i visine 2,5 cm.

Moguće se radi o nalazu koji je pronađen kod obitelji Faflja – Karlić, odakle je dopremljen u samostan 1943. godine.¹¹⁵ Na temelju analognih nalaza okvirno se može datirati u drugu polovinu II. i III. st po Kristu.¹¹⁶

Slika 18: Ulomak sa natpisom (iz MAJER JURIŠIĆ 2016)

¹¹⁴ CAMBI, 1987: 180.

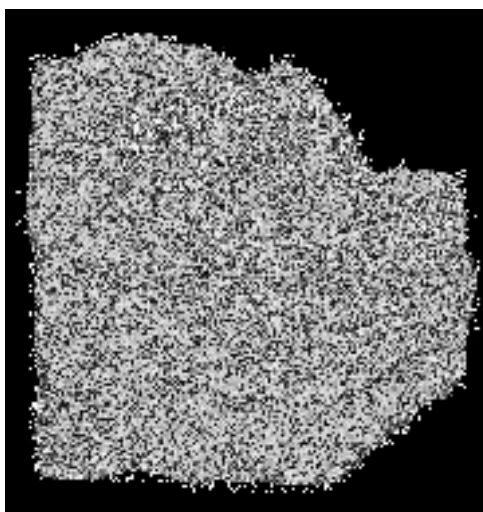
¹¹⁵ VKK V: 95, 236, 271; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 672, slika na str. 673.

¹¹⁶ KURILIĆ, 2004: 13 i d.

2. Inv. br. 18: Ugradbeni nadgrobnji reljef obitelji Baebius (T. XI, 2)

Značajno mjesto među izloženim eksponatima u samostanskoj zbirci pripada ovom necjelovitom funeralnom spomeniku. Prvo, jer je poznato da je u samostan stigao sredinom XX. st. sa lokaliteta Miral u Kamporskoj drazi, gdje se po svemu sudeći nalazila pripadajuća nekropola podno gradinskog naselju na rtu Kašteline. Drugo, jer je pripadao izrazito gospodarsko-politički moćnoj obitelji, što je vidljivo iz prikaza pokojnika, i treće, jer se na temelju onomastičke analize sačuvanog teksta da zaključiti da se radi o obitelji domaćeg podrijetla.¹¹⁷

Spomenik je izrađen od lokalnog vapnenca sivkaste boje (68x65x20 cm). Lijevo muški lik je prikazan u stavu togata, a ženski lik u tunici kao rimska matrona - palijata.¹¹⁸

Slika 19: Nadgrobnji spomenik obitelji Tita Baebija Justa (iz GLAVIČIĆ, 2009)

¹¹⁷ Na to ukazuje činjenica da nije zabilježen prije pisanja Kronike fra Odorika Badurine, ni među dvanaest natpisa sa Raba u Korpusu (*CIL III*), a niti u monografiji fra Vladislava Brusica. Štoviše u potonjem dijelu iz 1926. autor navodi tipološki sličan spomenik: „*Jedan basoriljef rimljanina ogrnuta togom uklesan u kamenu. Ovaj se nalazi ispod trijema na ulazu u općinu.*“ Više od pola stoljeća kasnije Cambi, kojemu tada na žalost nisu bili dostupni nalazi iz samostana, ukazuje da je „*basoriljef*“ iz općine zapravo prvi poznati spomenik na ovim prostorima koji se tipološki svrstava u ugradbene nadgrobne reljefne skulpture. One za razliku od stele, kako ga tretiraju neki autori nisu bile samostojeći funeralni spomenici, već su ugrađivani u zidove luksuznih sepulkralnih cela, koje su se nizale uz frekventnije komunikacije. Spomenik studioznije obrađuju tek Glavičić i Maršić. BRUSIĆ, (1926) 1990: 56,57; CAMBI, 1987: 180; NEDVED, 1990: 28; DOMIJAN, 2001: 43; GLAVIČIĆ, 2002: 151; 2003: 83 i d; 2009: 58-61; MARŠIĆ, 2015: 21 i d.

¹¹⁸ Termini *togata* i *palijata* su vezani za odjeću u kojoj su pokojnici bili prikazani. Rimska odjeća se dijelila na „*donje rublje*“ nošeno na tijelo (*indutus*) i gornji dio (*amictus*). Toga je preuzeta od Etruraca i bila je omiljeni kod oba spola. Krajem Republike postaje isključivo muški odijevni predmet, a žene koje bi je nosile smatrane su preljubicama i prostitutkama. Toga je s vremenom postala statusni simbol onih koji su uživali rimsko građansko pravo. Prvenstveno ceremonijalni dio odjeće, poput današnjeg odijela nosila se na vjenčanjima i sprovodima, a za vrijeme Carstva postaje redovna odjeća magistrata u njihovim javnim aktivnostima. Nije dozvoljena da je nose stranci i vojnici, a prema boji i detaljima bio je prepoznatljiv status rimskih građana, koje je Vergilije prozvao narodom toge. Pala je utilitarni odijevni predmet koji su nosile žene više klase, koji je pokrivaio tijelo od ramena do koljena. CLELAND, DAVIES, LLEWELLYN-YONES, 2007: 136,137, 190-197.

Sam prikaz aludira na prikaz pokojnika koji sa prozora promatraju „živi svijet“ a neobrađene bočne strane i poledina ukazuju da nije riječ o nadgrobnoj steli. Donji dio je natpisna ploha obrubljena profiliranim okvirom visine 27 cm, u kojoj je u četiri reda ispisan pripadajući komemorativni tekst u dva stupca ispod poprsja pokojnika. Tekst je pisan kapitalom, a slova su veličine 4 cm, osim u trećem redi, gdje su doživljene godine napisane znakovima veličine 2,5 cm.

Tekst spomenika:

T • BAEBIVS	TETTIA[-]
T • F • IVSTVS	NIS • [- -]
DEC • AN • XXXIX	AN XXI[-]
T • BAEBIVS • T • F • IVST //	

Restitucija:

T(itus) Baebius / T(iti) f(ilius) Iustus / dec (urio?) an(norum) XXXIX //

Tettia[--] / [Volso]nis [f(ilia)?] / an(norum XXI[--]) // T(itus) Baebius T(iti) f(ilius) Iust[us].

Prijevod:

Tit Baebius Iustus postavlja spomenik roditeljima, istoimenom ocu, gradskom dekurionu, koji je doživio trideset i devet godina i majci Tetii, kćeri Volsonia, koja je preminula u „dvadesetim“.¹¹⁹

Datacija: rani Principat, flavijevsko razdoblje (I. st po Kr).

Konačno još dva ulomka od istog materijala (inv. br. 19 i 20), kao i prethodni po svemu sudeći pripadaju istom nadgrobnoj spomeniku. (T. XI: 3, 4). Za razliku od prethodnog nalaza, ovdje ispod reljefnog prikaza pokojnika nije prisutno omeđeno natpisno polje, već je površina ravna, neobrađena ploha, tako da je za pretpostaviti da se popratni tekst ovih pokojnika nalazio na posebnim pločama, ugrađenim neposredno ispod reljefnog prikaza na ovim monumentalnim sepulkralnim spomenicima. Ulomak na kome je prikaz poprsja muške osobe – togata je dimenzija 46 x 40 x 24, dok je drugi sa poprsjem palijate 44x34x 24 cm.¹²⁰

¹¹⁹. Nešto drugačije objašnjava ovaj spomenik Maršić koji u komemoratoru i u pokojniku vidi istu osobu, te smatra da u produžetku zadnjeg reda nedostaje karakteristična formulacija za I. st., koja obilježava da je pokojnik za života digao spomenik: V(ivus) f(ecit), sibi et suis i sl.). GLAVIČIĆ, 2002: 151; MARŠIĆ, 2015: 22, 23.

¹²⁰ GLAVIČIĆ, 2003: 89 i d; MARŠIĆ, 2015: 23.

3. 2. 8. Statueta božice Dijane (T. XII)

Slika 20: Kip Dijane lovkinja (iz GLUČINA, 2011)

Trenutno najljepši kameni nalaz u samostanskoj zbirci iz vremena antike je kipić Dijane izložen u samostanskoj zbirci pod inventarnim brojem 25.¹²¹

S obzirom da je skulptura oštećena te joj nedostaje glava i dio vrata, te desna ruka i lijeva podlaktica, aproksimativno se smatra da je bila visine do 35 cm.¹²² Kip je u stajaćem, *en face* položaju na postolju dimenzija 15 x 9,5 x 3 cm. Efekt blagog pokreta je postignut položajem ispružene desne noge u naprijed i savinute lijeve noge u koljenu. Pokret božice pospješuju nabori na odjeći. Dekoltirana kratka tunika bez rukava (*hiton*) seže do površ koljena, a kanelirani plašt (*himation*) se spušta od ramena do gležnja lijeve noge. Obuvena je lovačkim čizmicama sa prevrnutim lapnama (*caligae, embades/endromides*). Uz desnu nogu, koja se oslanja na stijenu sjedi pas sa uzdignutom glavom prema Dijani. Naoružana je tobolcem za strijele na leđima. Datira se u 3. st. po Kr.¹²³

¹²¹ Zahvaljujući bilješki fra Odorika Badurine u Kronici, poznato je da je Dijana pronađena nedaleko samostanskog kompleksa prilikom gradnje ceste i pohranjena je u samostanskoj biblioteci 1942. BADURINA, VKK V:95, 236; BONIFAČIĆ, (1985) 2008: 40; GLAVIČIĆ, 1997: 33- 43; DOMIJAN, 2007: 44; GLUČINA, 2011: 69 i d; ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016: 38, 91, 672.

¹²² Do visine se došlo na temelju anatomskog omjera glave i tijela u mjerilu 1:7, a sačuvana visina je 28,5 cm. GLAVIČIĆ, 1997: 33.

¹²³ Oštećeni ikonografski detalji poput luka u lijevoj ruci su poznati sa brojnih očuvanih nalaza poput brončane statue iz Podstrane kraj Splita ili reljefnog prikaza iz Proložca kraj Imotskog, posebno vrijednog zbog potpisa

Dijana, pandan grčke Afrodite, kćer Zeusa i Lete, te sestra blizanka Apolona, smatra se jednim od istaknutijih antičkih božanstava. Kulturnim sinkretizmom i simbiozom sa lokalnim božanstvima vegetacije, voda, svijetla, Mjeseca, djevičanstva i poroda, životinja i lova, preko Etrurije, Lacija i Kampanije se proširila čitavim Imperijem, pa tako i provincijom Dalmacijom. Ovdje se još u vrijeme prvih grčkih naseobina poistovjetila sa ilirskim božanstvima prirode i stoke, osobito kod Delmata, kod kojih se izrazito štovao Silvan - Pan, a upravo mu je Dijana uz nimfe „vjerna“ pratiteljica.¹²⁴

Dijana je poput Artemide u Grčkoj predstavljala i zaštitnicu političkog saveza. Svetište na obalama jezera Nemi, nedaleko Rima, u pokrajini Aricija, svojevrsnom Pijemontu latinskog saveza iz VI. st. pr. Kr., čuveno je po posebno okrutnim obredima krvave smjene vrhovnog svećenika (*rex Nemorensis*).¹²⁵

Početakom IV. st. pr. Kr. na svetkovini održanoj također 13. kolovoza u jednom od brojnih svetišta u samom Rimu, Dijana je službeno ušla u rimski partenon. Krajem tog stoljeća lovačka ikonografija počinje dominirati u odnosu na ostale umjetničke prikaze ove nadasve kompleksne boginje.¹²⁶

Značaj religije u procesu romanizacije najzornije se ogleda u brojnim reljefnim i skulpturalnim prikazima, te u numizmatičkoj i nadasve epigrafičkoj građi diljem provincije Dalmacije. Statueta Dijane pronađena u Kamporu na otoku Rabu pripada grupi spomenika malih dimenzija koje se od III. st. masovno proizvode za kućnu upotrebu.¹²⁷

Tek dodatna istraživanja prostora oko samostanskog kompleksa bi mogla dati odgovor na njenu provenijenciju, odnosno je li pronađena *in situ* na prostoru nekadašnjeg svetišta na otvorenom (*panej*) ili u hrama kakav se nalazio na zapadnom rtu Marijana kod Splita, što je poznato na temelju toponima *Ad Dianam*, zabilježenog na antičkoj zemljopisnoj karti iz IV. st. po Kr. (*Tabula Peutingeriana*)¹²⁸

lokalnog putujućeg klesara Maksimina. GLAVIČIĆ, 1997: 34; CAMBI: 2002: 112; GLUČINA, 2011: 66-70.

¹²⁴ Riječ je o procesu prihvaćanja i izjednačavanja, te zamjeni imena epihorskih božanstava poput domaćeg Vidasa i Thane u Topuskom, prvenstveno od strane lokalne aristokracije koja na taj način demonstrira lojalnost (*interpretatio Graeca et Romana*). Kod Liburna međutim Dijanu također „uvoze“ trgovci, obrtnici i vojnici, ali se njeno štovanje ne može direktno poistovjetiti sa nekom liburnskom božicom. MEDINI, 1976: 193; ZANINOVIĆ, 1982 : 50; GLAVIČIĆ, 1997: 35, 37; GLUČINA, 2011: 23.

¹²⁵ U ovom su svetištu svake godine na dan 13. kolovoza žene prinosele zavjetne darove omiljenoj božici plodnosti u obliku kipova dojilja, falusa, vulvi i sl. ZANINOVIĆ, 1982 : 49; GLAVIČIĆ, 1997: 38; GLUČINA, 2011:19.

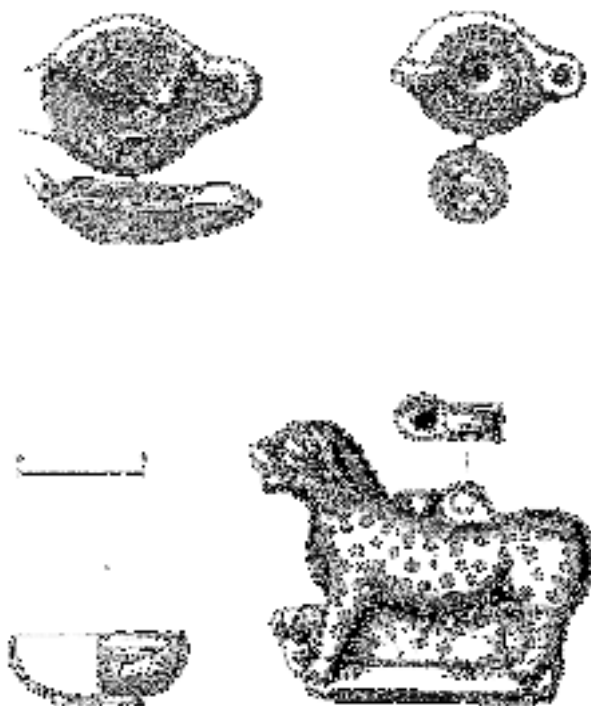
¹²⁶ Na lektisterniju (*laectisternium*) 399. pr. Kr. na Aventinu, Dijana in Aventino se službeno poistovjećuje kao božica lova sa Artemidom (Agrotera). ZANINOVIĆ, 1982 : 49; GLAVIČIĆ, 1997: 35; GLUČINA, 2011: 21.

¹²⁷ CAMBI, 2002: 98, 99.

¹²⁸ Samostanski kompleks u Kamporu je usporediv sa prostorom najstarijeg svetišta Dijane „česmovite“ (*Diana Tiftina*) u Italiji, na brdu Tifata nedaleko Kapue u Kampaniji, gdje se danas nalazi opatija Snt' Angelo in Formis ZANINOVIĆ, 1982: 48, 50; GLAVIČIĆ, 1997: 35.

3. 2. 9. Izgubljeni nalazi iz samostanske zbirke

Krajem proteklog stoljeća su u samostanskoj zbirki zabilježeni nalazi kojima se u međuvremenu izgubio svaki trag. Riječ je o fragmentu keramičke posudice, djelomično očuvanoj antičkoj lucerni, reljefno ukrašenoj geometrijskim motivima spirale na disku i ramenima, te zoomorfnom recipijentu u obliku pantere.¹²⁹

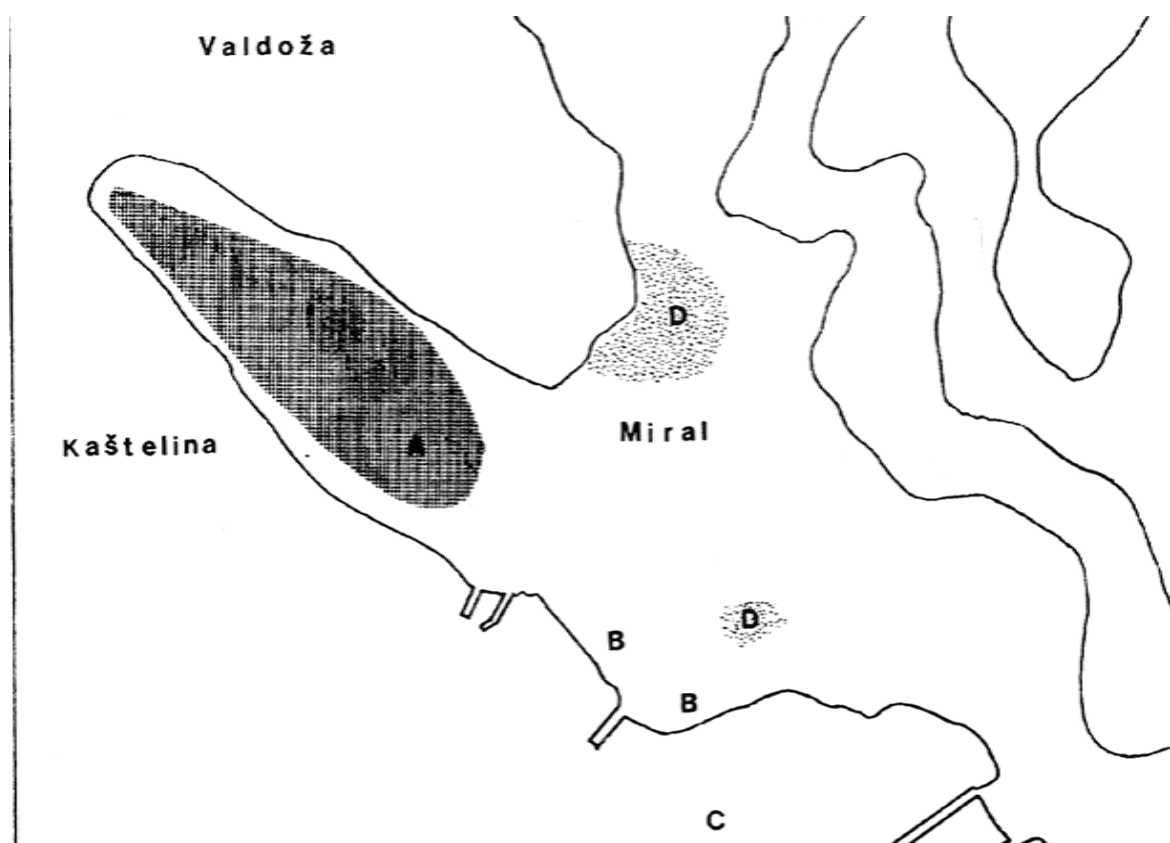
Slika 21: Izgubljeni antički nalazi iz samostanske zbirke (iz TOMIČIĆ, 1990)

Vrijedan pažnje je potonji, osebujni, izrazito rijedak nalaz, ne samo na jadranskoj obali, već općenito na čitavom Mediteranu. Pripisuje se skupini reljefno dekoriranih keramičkih posuda namijenjenih za ritualno ispijanje vina prigodom šovanja Dionizijevog kulta.¹³⁰

¹²⁹ Nalazi su zabilježeni i po prvi puta objavljeni prilikom rekognosciranja u svrhu doprinosa arheološko-povijesnoj topografiji otoka, koje su realizirali Željko Tomičić, Neven Budak i Krešimir Rončević tijekom 1989. Tom je prigodom pored arhitektonskog snimanja fortifikacijskog kompleksa na rtu Kašteline obavljen i studijsko-povijesni arhivski rad, pri čemu je dokumentirana pokretna građa u samostanskoj zbirci. TOMIČIĆ, 1990: 37, 48.

¹³⁰ Do sada je na Jadranu, preciznije rečeno na prostoru nekadašnje Liburnije uz nalaz s lokaliteta Miral u Kamporu na otoku Rabu pronađeno svega još četiri slična nalaza sa prikazima različitih životinja. U Zatonu kraj Zadra inače luci antičkog Nina (*Aenona*) pronađena je posuda u obliku vepra, te glava i ulomci psa u ležećem položaju. Na prostoru antičkog Zadra (*Iadera*) pronađena je fragmentirana konjska glava, a u podmorju otoka Oliba cjeloviti recipijent u obliku pijetla. Ovim nalazima se podrobnije bavio Zdenko Brusić, pripisujući ih knidskoj reljefnoj keramici, koja se proizvodila od I. do III. st. po Kr. BRUSIĆ, 1993: 81-90; 1999: 38 i d; 2000: 83-91; 2000a: 531-542.

Posebnost ovih posuda koje se na temelju brojnih ostataka u produkciji pripisuju knidskoj provenijenciji, odakle su distribuirane diljem Imperija je i u načinu proizvodnje. Poput lucerni nisu rađene na lončarskom kolu, već se glinena masa sa primjesama sitno granuliranog silikatnog minerala - mice, tipične za maloazijsku keramiku, modelirala u dvodijelnom kalupu. Neposredno prije pečenja se dvije polovice posude spajaju, sljubnice se izgladuju, te se cijele posude umaču u žitku glinenu masu koja nakon pečenja postaje fini premaz crvene ili crvenkasto-smeđe boje, kojim je obložena i unutarnje stjenka recipijenta (engoba). Redovno su imale dva otvora, od kojih je jedan bio za ulijevanje vina, smješten na tijelu uz ručicu, dok je drugi bio na vrhu njuške ili kljuna. Površina posuda je geometrijskim motivima dekorirana, tako da dočarava krzno, dlaku ili perje dotične životinje.¹³¹

*Slika 22: Područje Kaštalina: A-C tragovi arhitekture, D-nalazi grobova
(iz TOMIČIĆ, 1990)*

¹³¹ BRUSIĆ, 1999: 39-41, 129, 207 (T.75, br. 474); 2000: 83, 84, 90 (T. 4, br. 3)

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Samostan Sv. Bernardina Sienskog od svoga osnutka sredinom XV. stoljeća za otok Rab predstavlja vjersko, gospodarsko i kulturno središte. Zahvaljujući predanom radu redovnika u njemu su se očuvale mnoge vrijednosti kulturne baštine poput prvog spomena otoka na hrvatskom jeziku. Do prije 40 godina, kada je u crkvi Sv. Kristofora u gradu Rabu otvoren lapidarij, bio je jedino mjesto u kome su te vrijednote bile dostupne javnosti.

Koristeći *Veliku Kamporsku Kroniku* koju je u rukopisu ostavio fra Odorik Badurina, monografije o otoku Rabu i Samostanu Sv. Eufemije fra Vladislava Brusića i fra Andrije Bonifačića, brojna stručna i manje stručna djela, te Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja Hrvatskog restauratorskog zavoda, posložene su brojne „tesere“ koje su pripomogle u slaganju mozaika o otoku Rabu u antici.

Samostanski Muzej posjeduje neveliku, ali osebujnu zbirku arheoloških nalaza, većim dijelom pronađenih na samom otoku. Njihovom temeljitom obradom dotaknuli smo se brojnih segmenata iz svakodnevnog života toga razdoblja.

Pored toga što zbirka novaca sticajem okolnosti za sada ne sadrži niti jednu numizmu sa otoka, te stoga nema arheološku vrijednost, izuzetno je dragocjena za upoznavanje i educiranje posjetitelja sa numizmatikom i njenom ulogom u arheologiji.

Trgovina koja je od pamtivijeka zamašnjak u civilizacijskom razvoju najzornije se prepoznaje u nalazima amfora. Proučavanje ove „civilizacijske tvorevine“ osvjetljava trgovačke relacije na kojima se otok Rab pozicionirao još na pretpovijesnoj jantarskoj ruti. Afirmacijom antičkog Senja (*Senia*), najznačajnije luke u Podgorju, preko koje se glavnim dijelom odvijala romanizacija u kopnene dijelove Provincije prema antičkom Sisku (*Siscia*), otok Rab na neki način postaje zimsko sidrište i oaza koja pruža sigurnost pred naletima čuvane bure u Velebitskom kanalu. Sa druge strane sadržaj koji se prevozio u amforama, poput ulja, vina, ribljih prerađevina, voća, meda i nezamjenjivog konzervansa i stočne hrane - soli, dočarava gospodarsko-ekonomske prilike toga razdoblja. Proučavanjem pečata na amforama, tegulama kao i lucernama moguće je odrediti mjesto i vrijeme produkcije tih proizvoda. Nerijetko je sadržaj broskog tereta bio i građevinski materijal, poput krovne opeke, koja se kao i amfore koristila sekundarno u funeralnim obredima.

Na prostoru Liburnije se prakticiraju u antici paralelno inhumacija i incineracija. Dok su skromniji ukopi pokojnika obavljani pokrivanjem skeleta ispod kamenih ploča, tegula ili amfora, bogatiji slojevi su mogli sebi priuštiti sarkofage, stele, are, cele i mauzoleje.

Tri fragmenta ugradbenog nadgrobnog spomenika u samostanskoj zbirci upućuju na lokalnu elitu koja i u ovom segmentu prati trendove. Nema sumnje da tom visokopozicioniranom krugu pripadaju i članovi obitelji Baebius iz Kampora.¹³²

Sa druge strane članovi obitelji Baebius iz Barbata su poznati zahvaljujući natpisu na osebujnom nadgrobnom spomeniku, tzv. liburnskom cipusu.¹³³

Da je na otoku, sa koga je prema legendi podrijetlom klesar Marin, osnivač jedne od najstarijih europskih država, bila u antici vrlo živa proizvodnja i obrada kamena ukazuju mnogi tragovi arhitekture, kao i skulpture. Način izvedbe i materijal od kojeg je izrađena statueta božice Dijane je po svemu sudeći produkt lokalnog majstora.¹³⁴

Pored štovanja Dijane i spomenutog carskog kulta na koji ukazuje pet postamenta statua izloženih ispred gradskog lapidarija, na nekoliko posvetnih natpisa se spominju uzvišeni Jupiter (*Iovi Optimo Maximo*) *CIL III 3114*, orijentalna majka bogova Kibela (*Matri Deum*) *CIL III 3115*, uzvišene Nimfe (*Nimphis Augustis Sacrum*) *CIL III 10120*, nepobjedivi Mitra (*Deo Invicto*) *CIL III 10121*, te bog plodnosti i vinove loze Liber (*Liberi*) *CIL III 10124*.¹³⁵

¹³² Do danas nam je zahvaljujući epigrafskoj građi poznato 14 obitelji sa otoka Raba. Vrijedno je istaći obitelj Trebius, čiji je član Marko Trebije Prokul (*M. Trebius Proculus*) poznat sa nadgrobnog spomenika iz Zadra (*CIL III. 2931*) bio svećenik carskog kulta za Liburniju (*sacerdos Liburnorum*), a njegov praunuk Gaj Recije Rufus (*C. Raecius Rufus*), unuk Prokulin (*Trebia Procula*) je dogurao do rimskog senatora i kao takav je munificirao uređenje izvora ili vodovoda na otoku Rabu 173. po. Kr. (*CIL III. 3116*). BRUSIĆ, 1926: 53; MEDINI, 1969: 49; NEDVED, 1990: 25, 30-36; DOMIJAN, 2004: 44; GLAVIČIĆ, 2009, 62.

¹³³ Cipusi predstavljaju specifičnu kategoriju sepulkralnih spomenika svojstvenih Liburnima. Vezuju se uz prethistorijske humke, tumule i bunje, a njihova falusoidna forma aludira na plodnost, odnosno vječnost. Za sada su poznata svega dva cipusa sa otoka Raba, koja svojim morfološkim karakteristikama, formom i dekorativnim elementima predstavljaju lokalnu inačicu u produkciji, te se smatra da je na otoku egzistirala radionica ove vrste nadgrobnih spomenika, pored poznatih radionica u antičkom Zadru, Podgrađu kod Benkovca (*Aseria*) i na otoku Krku. Barbatski cipus je pronađen u moru relativno blizu najjačeg izvora Ošit na samoj obali i dugo je predstavljao bitvu na molu. Danas se nalazi u prostorijama udruge Komin u Barbatu. Na žalost drugi cipus još uvijek čeka na intervenciju koja će ga zaštititi i dostojno prezentirati. Na njemu se spominje član obitelji Baebius: *D(is) M(anibus) / Baebiae [---] / L(ucius) Gavilius [---] / m(atri) [p(osuit)]*. SUIĆ, 1952: 80; FADIĆ, 1989: 51-59; 1990: 209-299; 1991: 211; 1992, 83; BARIĆ, 2001: 15; LAZINICA, MARŠIĆ, 2017: 187-199.

¹³⁴ Među brojnim skulpturama sa otoka Raba treba istaknuti fragment sarkofaga sa reljefnim prikazom lova na Kalidonskog vepra u Arheološkom muzeju u Zadru (inv. br 5), glava Jupitera, svojevremeno uzidana na kapeli sv. Ivana Krstitelja, glava pjesnika ili filozofa uzidana na palači Dominis Nimira, te brončana uljanica, statueta sa prikazom Puta, dječaka sa delfinom u ruci, pronađena početkom proteklog stoljeća na Prvoj Padovi, a danas se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu (inv. br. H 5467). CAMBI, 1987: 175-182.

¹³⁵ Na pet baza su postavljene statue odlukom gradskog vijeća (*decreto decurionum*) Marku Aureliju, Septimiju Severu, Juliji Domni, Aleksandru Severu i Treboniju Galu. Danijel Farlati je prilikom dokumentiranja natpisa naveo i mjesto nalaza. Veći dio je otkriven u neposrednoj blizini grada, ili u samom gradu, dok su nešto udaljeniji od grada u Barbatu bili natpis posvećen Mitri, te jedan ulomak natpisa na kome se čita TEM(plum) i vezuje se za kult Libera. Mitrin kult se u rimskom carstvu afirmira krajem II. st., kada car Komod epitet *Invictus* službeno uvodi u imperijalnu titulaturu, dok će u narednom stoljeću nekoliko članova severske dinastije propagirati pored ovog još neke kultove orijentalnog solarnog podrijetla. Propagatori mitraizma su vojnici, službenici, veterani i trgovci iz istočnih provincija. Na senjskom prijevoju Vratnik pronađena su dva natpisa na žrtvenicima posvećenom Mitri. Sa druge strane sinkretizirani Liber-Dionis je omiljen na Osoru, Cresu, Krku i Senju, te nema razloga da ga ne štuju i u Barbatu na Rabu, gdje se i danas uzgaja vrsni mali plavac, tzv. brajdica.

Zaključak do kojega dolazimo nakon svega navedenog u ovom radu je da otok Rab, mimo samostanskog muzeja, odavno potrebuje muzej zavičajnog karaktera u kome bi se na stručan način deponirali, obradili i prezentirali dosadašnji nalazi, da bi se izbjegle slične situacije kakvu je primjerice doživjela „pantera“ iz Kampora. U sklopu muzeja bi neminovno, kao dio stalnog postava, trebalo naći mjesta za amforarij, gdje bi i nedavno konzervatorski obrađene amfore sa rta Glavina, koje nakon prigodne prezentacije povodom Noći muzeja 2018., ponovo na žalost nisu dostupne javnosti.¹³⁶ Dalje bi trebalo osmisliti i dodatne aktivnosti, prvenstveno izdavačke, te radionice u kojima bi se probudio senzibilitet prema kulturnoj baštini, prvenstveno kod domicilnog stanovništva, osobito mladih. Konačno Zavičajni Muzej bi trebao poraditi na prikupljanju i zbrinjavanju, te izradi replika niza nalaza sa otoka Raba, koji se nalaze u brojnim muzejima i privatnim zbirkama, poput neolitske udice od rožine koja se nalazi u Arheološkom Muzeju u Zadru, spomenutog Putta iz splitskog Arheološkog muzeja, glave ratnika sa atičkog sarkofaga od penteličkog mramora, slučajno pronađene u zaseoku Pereza u Barbatu, enkolpija iz jednog od barbatskih sarkofaga, Baebijevog cipusa ili primjerice nedavno otkrivenih kopči iz bizantskog razdoblja otkrivenih prilikom istraživanja na lokalitetu sv. Lovre u Banjolu.

Dakle ideja o Zavičajnom muzeju koja je prisutna od sredine prošlog stoljeća ne bi smjela biti prolongirana nekim megalomanskim projektima, već bi se trebale iskoristiti postojeće infrastrukturne pogodnosti, poput stare školske dvorane (svojevrnog arhitektonskog spomenika), jer sunčani sat u samostanskom klaustu odavno označava da je pet do dvanaest za realizacijom institucije koja bi vratila „zdravlje i blagostanje“, te status koji je Rab uživao u antici – FELIX.¹³⁷

Slika 23: Sat iz klaustra (foto R. Kordić)

Vrlo je indikativno da je natpis posvećen Jupiteru nađen u neposrednoj blizini, a natpis posvećen Kibeli u samoj Katedrali Uznesenja Blažene Djevice Marije. MEDINI, 1969, 48; 1993: 2 i d; NEDVED, 1990, 19 i d.. GLAVIČIĆ, 1994, 47. MILETIĆ, 2007, 103.

¹³⁶ Pored amfora iz Barbata u budućem muzeju bi trebalo smjestiti i amfore sa Sorinja, nakon čega bi se moglo nastaviti sa istraživanjima brodske olupine koja je fizički zaštićena kavezom.

¹³⁷ O' NEIL, 2017, 27 i d.

BIBLIOGRAFIJA

Popis kratica:

- ANNALES *Anali za istrske in mediteranske študije*, Koper
- ARR *Arheološki radovi i rasprave, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, Zagreb
- BAR *British Archaeological Reports*, Oxford
- CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berlin
- DIADORA *Glasilno Arheološkog muzeja u Zadru*, Zadar
- HAG *Hrvatski arheološki godišnjak*, Zagreb
- OA *Opuscyla archaeologica, Zavod za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu*
- SHP *Starohrvatska prosvjeta (Knin, Split, Zagreb)*
- RFFZd *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Zadar
- VAHD *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split
- VAMZ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb
- VKK *Velika Kamporska Kronika, (u rukopisu)*, Rab

Izvori:

- BADURINA Odorik, *Velika kamporska kronika*, sv. I – V., rukopisne knjige u posjedu sv, Eufemije u Kamporu na Rabu.
- SABLJAR Mijat, *Putne bilješke*, sv. III – IV, Rab, rukopis u posjedu planoteke Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Uprave za zaštitu kulturne baštine.

Literatura:

- ABRAMIĆ, 1933 – Mihovil Abramić, Ćiril Metoda Iveković, *Narodna starina*, Vol 12 No 32, Zagreb: 253-257.
- ANDRIĆ, 2012 – Josip Andrić, *Rapska lađa*, *Rapski zbornik II*, Zagreb: 383-405.
- ANTOLJAK, 1986 – Stjepan Antoljak, *Izvori i literatura o prošlosti otoka Raba od ranoga srednjeg vijeka do godine 1797*, Zadar – Rab.
- AUER, 2015 – Martin Auer, *Names on lamps: Distribution/Quantiti of Firmalampen and regional trade*, u: *Rimske i kasnoantičke svjetiljke: Proizvodnja i distribucija kontakti na Mediteranu*, Zbornik međunarodnog okruglog stola, ur: Goranka Lipovac Vrkljan at ali, Zagreb: 38.-47.
- AUREL, 2005 – Roman Christian Aurel, *Piese de iluminat în epoca romana, Dacia porolissensis*, doktorska disertacija, Cluj – Napoca

- BABELON, 1970 – Jean Babelon, *Antička numizmatika*, Beograd
- BARIĆ, 2001 – Ivo Barić, *Kulturni kapital rapske baštine*, Rab.
- BARKER, 2000 (1993) – Philip Barker, *Tehnike arheološkog iskopavanja*, prijevod originala *Techniques of Archaeological Excavations*, London, 1993, ur. Ante Milošević, *MHAS*, Split.
- BASLER, 1986 – Đuro Basler, *Kršćanska arheologija*, Crkva na kamenu, Mostar
- BATOVIĆ, 1979 – Šime Batović, *Jadranska zona, Praistorija jugoslavenskih zemalja II - Neolit*. Akademija nauka i umjetnosti BiH - Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo: 473-634.
- BATOVIĆ, 1983 - Šime Batović, *Kasno brončano doba na istočnom Jadranskom primorju, Praistorija jugoslavenskih zemalja IV – Bronzano doba*. Akademija nauka i umjetnosti BiH - Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo: 271-374.
- BATOVIĆ, 1985 – Šime Batović, *Rekognosciranje otola Raba u godini 1984, Obavijesti*, 1/XVII, Zagreb: 13-15.
- BATOVIĆ, 1987 – Šime Batović, *Liburnska grupa, Praistorija jugoslavenskih zemalja V – Željezno doba*, Akademija nauka i umjetnosti BiH - Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo: 339-390.
- BATOVIĆ Šime, 1987a *Prapovijesni ostaci na otoku Rabu, Rapski zbornik, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu, Rab 25.-27. 10. 1984, Zagreb: 146-170.*
- BEKIĆ, VIŠNJIĆ, 2008. – Luka Bekić, Josip Višnjić, *Južni dio antičke nekropole na položaju Sv. Marko – Baška, VAMZ, sv. 3, XLI, Zagreb: 209-257.*
- BONIFAČIĆ, (1985) 2008 – Fra Andrija Bonifačić, *Samostan Sv. Eufemije, turistička monografija*, Zagreb.
- BRADANOVIĆ, 2016 – Marijan Bradanović, *Arhitektonska baština franjevac trećoredaca na Kvarnerskim otocima, (1. dio), Radovi – Zavod za hrvatsku povijest, vol. 48, Zagreb: 103-122.*
- BRADANOVIĆ, 2017 - Marijan Bradanović, *O nekima od nepovratno izgubljenih i jednom pronađenom rapskom spomeniku, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 40-2016, Zagreb: 69-80.*
- BROGIOLO, et al., 2017 – Gian Pietro Brogiolo, et al., *The Late Antique church of Saint Lawrence, Banjol (Island of Rab, Croatia) – Results of the first two archaeological campaigns (2015-2016), Hortus Artium Mediaevalium, 23(2), Zagreb: 666-673.*
- BRUSIĆ, (1926) 1990 - Fra Vladislav Brusić, *Otok Rab, Rab-Zagreb.*

- BRUSIĆ, 1970 – Zdenko Brusić, Problemi plovidbe Jadranom u prehistoriji i antici, Pomorski zbornik, 8, Rijeka: 549-569.
- BRUSIĆ, 1980 – Zdenko Brusić, Neki problemi plovidbe Kvarnerićem, Pomorstvo Lošinja i Cresa, Otočki ljetopis 3, Cres-Lošinj: 157-171.
- BRUSIĆ, 1989 – Zdenko Brusić, Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju, Izdanja HAD-a*, 13/1988, Zagreb: 111-119.
- BRUSIĆ, 1993 – Zdenko Brusić, Vrste importirane helenističke i rimske keramike u Liburniji, *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, (simpozij), Posebno izdanje Pedagoškog fakulteta u Rijeci, Rijeka: 81-90.
- BRUSIĆ, 1999 – Zdenko Brusić, *Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnia, (North – East Adriatic, Croatia)*, BAR International Series 817, Oxford.
- BRUSIĆ, 2000 – Zdenko Brusić, Knidska reljefna keramika na jadranskim nalazištima, OA, 23-24, Zagreb: 83-91.
- BRUSIĆ, 2000a – Zdenko Brusić, Vinske amfore i posuđe za posluživanje vina sa hrvatske obale Jadrana, *ANNALES*, Koper: 531-542.
- CAMBI, 1976 – Nenad Cambi, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali, *Materijali XII*, Zadar: 239-282.
- CAMBI, 1987 – Nenad Cambi, Zapažanja o antičkoj skulpturi na otoku Rabu, *Rapski zbornik*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu, Rab 25.- 27. 10. 1984, Zagreb: 175-182.
- CAMBI, 1988 – Nenad Cambi, *Atički sarkofazi na istočnoj obali Jadrana*, Književni krug, Split.
- CAMBI, 2002 – Nenad Cambi, *Antika*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- CAMBI, 2010 – Nenad Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji (od II. do IV. stoljeća)*, Književni krug, Split.
- CIL, III – *Corpus Inscriptionum Latinarum, voluminis tertii pars prior*, ur. Theodorus Mommsen, Berlin, 1873, Suppl, Berlin 1902.
- CLARK, 2009 – Victor Clark, *Constantine the Great: The coins speak*, Mufreesboro, Tennessee.
- CLELAND, DAVIES, LEWELLYN-JONES, 2007 – Lisa Cleland, Glenys Davies, Lloyd Llewellyn – Jones, *Greek and Roman Dress from A to Z*, London & New York

- DAUTOVA – RUŠEVLJAN, 1970 - Velika Dautova Ruševljan, Rimske svjetiljke u zbirci Pomorskog i povijesnog muzeja u Rijeci, *Diadora*, 5, Zadar: 147.-159.
- DAUTOVA – RUŠEVLJAN, 1970a - Velika Dautova Ruševljan, Tipologija kvarnerskih amfora, *Diadora*, 5, Zadar: 161.-168.
- DAUTOVA – RUŠEVLJAN, 1975 - Velika Dautova Ruševljan, Zaštitno istraživanje podvodnog nalaza amfora na otoku Rabu, *Diadora*, 8, Zadar: 89-102.
- DE ROSA, 2014 – Keira De Rosa, *Roman and Late Antique Ceramic Oil Lamps in the Museum of Ancient Cultures: A Typological and Compositional Analysis*, Sydney
- DIMITRIJEVIĆ, 1998 – Stojan Dimitrijević, Paleolitik, *Prapovijest*, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Naprijed, Zagreb:13-58.
- DOMIJAN, 1992 – Miljenko Domijan, Ostaci utvrde Sv. Damijana u Barbatu na otoku Rabu, *Diadora* 14, Zadar: 325-344.
- DOMIJAN, (2001) 2007 – Miljenko Domijan, *Rab – grad umjetnosti*, Barbat-Zagreb.
- DOMIJAN, 2004 – Miljenko Domijan, *Rab u srednjem vijeku*, Muzej hrvatskih arheoloških starina, Split.
- DOMIJAN, 2005 - Miljenko Domijan, *Katedrala Sv. Marije Velike u Rabu*, Muzej hrvatskih arheoloških starina, Split.
- EDWARDS, 1880 – Jonatan Edwards, Catalogue of the Greek and Roman coins in the Numismatic collection of Yale College, New Haven.
- FADIĆ, 1989 – Ivo Fadić, Krčka skupina liburnskih nadgrobnih spomenika tzv. liburnskih cipusa – prilog klasifikaciji, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju*, Znanstveni skup, Krk, 24-27. IX. 1985, Izdanja HAD-a 13, Zagreb: 51-59.
- FADIĆ, 1990 – Ivo Fadić, Aserijatska skupina liburnskih nadgrobnih spomenika, tzv. liburnskih cipusa, *Diadora*, 12, Zadar: 209-299.
- FADIĆ, 1991 – Ivo Fadić, Zadarska skupina liburnskih nadgrobnih spomenika, tzv. liburnskih cipusa, *Diadora*, 13, Zadar: 169-2011.
- FADIĆ, 1992 – Ivo Fadić, Liburnski cipusi osobitih svojstava, *Diadora*, 14, Zadar: 83-108.
- FORTIS, 2004 (1774) – Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, prijevod originala *Viaggio in Dalmazia, Venecia, 1774*, ur. Josip Bratulić, Marijan tisak, Split, 2004.
- FREY, 1912 – Dagobert Frey, *Der Dom von Arbe*, Wien.
- GLAVIČIĆ, 1994 – Miroslav Glavičić, Značenje Senije tijekom antike, *Senjski zbornik*, 21, Senj: 41-58.

- GLAVIČIĆ, 1997 - Miroslav Glavičić, Kipić božice Dijane iz Kampora na otoku Rabu, *RFFZd*, 36 (23) Zadar: 33-43.
- GLAVIČIĆ, 2002 – Miroslav Glavičić, Gradski dužnosnici na natpisima obalnog područja rimske provincije Dalmacije, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zadru.
- GLAVIČIĆ, 2003 – Miroslav Glavičić, Nadgrobni spomenik obitelji Baebius iz Arbe, *Senjski zbornik*, 30, Senj: 83-96.
- GLAVIČIĆ, 2009 – Miroslav Glavičić, Magistrati i uglednici Arbe, *Senjski zbornik*, 36, Senj: 57-66.
- GLUČINA, 2011 – Toni Glučina, Prikazi Artemide/Dijane u antičkoj Dalmaciji, Magistarski rad, Zadar.
- GLUŠČEVIĆ, 1989 – Smiljan Gluščević, Antička keramika s otoka Paga, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i Hrvatskom Primorju, [Izdanja HAD-a 13]*. Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb: 73-87.
- GRACE, 1979 – Virginia R. Grace, Amphoras and the ancient wine trade, American school of classical studies at Athens, Princeton, New Jersey.
- GREEN, 1995 – Kevin Greene, *Archaeology An Introduction, The History, Principles and Methods of Modern Archaeology*, B. t. Batsford Ltd, London.
- HILL, 1899 – Georg F Hill, *A Handbook of Greek and Roman Coins*, Macmillan&co, London
- ISKRA-JANOŠIĆ, 1992 – Ivana Iskra-Janošić, Građevinski radovi i njihova upotreba u Cibalama, *OA*, 16/1, Zagreb: 207-218.
- IVEKOVIĆ, 1927 – Ćiril Metod Iveković, *Bau und Kunstdenkmale in Dalmatien IV, Die Inseln Rab-Hvar-Korčla/Arbe-Lesina-Curzola*, Schroll & co, Wien
- JARAK, 2010 – Mirja Jarak, Starokršćanska i ranosrednjovjekovna skulptura otoka Raba, *Starohrvatska prosvjeta*, serija III, svezak 37, Zagreb: 77-109.
- JARAK, CAMBI, 2016 – Mirja Jarak, Nenad Cambi, O Dobrom pastiru kao sepulkralnom motivu u povoduobjave fragmenta sarkofaga s otoka Raba, *VAHD*, 109, Split: 305-337
- JOBST, 1975 – Werner Jobst, Die Römischen fibeln aus Lauriacum, Linc
- JURANOVIĆ – TONEJC, 2010 – Martina Juranović – Tonejc, *Putne bilješke Mijata Sabljara, (1852.-1854.) Crkveni inventar*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb.
- JURIĆ, VRANJEŠEVIĆ, 2011 – Zlatko Jurić, Dunja Vranešević, Zaštita kulturne baštine u putnim izvješćima Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 35, Zagreb: 23-39.

- JURIŠIĆ, 1989 – Mario Jurišić, Arheološki nalazi u podmorju Krka, Raba, Paga i Hrvatskog primorja, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i Hrvatskom Primorju, [Izdanja HAD-a 13]*. Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb: 103-110.
- JURIŠIĆ, 2000 – Mario Jurišić, *Ancient Shipwrecks of the Adriatic, maritime transport during the 1st and 2nd centuries AD*. BAR International Series 828, Oxford.
- JURIŠIĆ, 2006 – Mario Jurišić, La protezione fisica dei siti archeologici subacquei del fondale marino nell'Adriatico croato. U: I. Radić Rossi (ur.), *Archeologia subacquea in Croazia Studi e ricerche*. Marsilio, Venezia: 147- 156.
- JURKOVIĆ, TENŠEK, 1990 – Miljenko Jurković, Ivan Tenšek, Novootkrivena ranokršćanska crkva na otoku Rabu, *Obavijesti HAD-a, 1/XXII*, Zagreb: 38-40.
- JURKOVIĆ, MARIĆ, 2006, Miljenko Jurković, Iva Marić, Lokalitet Kaštelina, *HAG, 2/2005*, Zagreb, 2006, 264-266.
- JURKOVIĆ, MARIĆ, 2007, Miljenko Jurković, Iva Marić, Lokalitet Kaštelina, *HAG, 3/2006*, Zagreb, 2006, 292-294.
- JURKOVIĆ, MARIĆ, 2008, Miljenko Jurković, Iva Marić, Lokalitet Kaštelina, *HAG, 4/2007*, Zagreb, 2007, 338-340.
- KARAMAN, 1930 – Ljubo Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb.
- KIRIGIN, 1994 – Branko Kirigin, Grčko – italske amfore na Jadranu, *Arheološki vestnik, 45*, Ljubljana, 15-24.
- KIRIGIN, KATUNARIĆ, ŠEŠELJ, 2005 – Branko Kirigin, Tea Katunarić, Lucijana Šešelj, Amfore i fina keramika (od 4. Do 1. st. pr. Kr.) iz srednje Dalmacije: preliminarni ekonomski i socijalni pokazatelji, *VAHD*, br. 98, Split: 7-21.
- KONESTRA, ŠEGVIĆ, ANDROIĆ GRAČANIN, STARAC, 2017 – Ana Konestra, Nera Šegvić, Paula Androić Gračanin, Ranko Starac, Arheološka topografija otoka Raba: geofizička, sondažna i topografska istraživanja u 2016. godini, *HAG 13/2017*, Zagreb: 103-110.
- KOZLIČIĆ, 1990 – Mithad Kozličić, *Historijska geografija Istočnog Jadrana u starom vijeku*, Književni krug Split.
- KURILIĆ, 2004 – Anamarija Kurilić, *Epigrafski spomenici na prostoru Novalje*, Novalja – Zadar
- KURILIĆ, 2005 – Anamarija Kurilić, Caska – nekropola, *HAG 2/2005*, Zagreb, 283-284.

- LABATE, 2015 – *MVTINA FECIT*. Dalle Herzblattlampen alle Firmalampen: Nuovi dati sulla produzione di lucerne a matrice dal territorio di Modena, u: *Rimske i kasnoantičke svjetiljke: Proizvodnja i distribucija kontakti na Mediteranu*, Zbornik međunarodnog okruglog stola, ur: Goranka Lipovac Vrkljan at ali, Zagreb: 18.-38.
- LAJŠIĆ, 2009 – Saša Lajšić, Velika kamporska kronika, knjiga – blago rapske povijesti, *Rapski list*, listopad, Rab: 24-25.
- LAMBOGLIA, 1955. – Nino Lamboglia, Sulla cronologia delle anfore romane di eta repubblicana (II.-I. secolo A. C.) *Rivista di studi Liguri*, XXI/3-4: 241-270.
- LAZINICA, MARŠIĆ, 2017. – Bojan Lazinica, Dražen Maršić, Following the Trail of the new Liburnian cippus from Rab. Arba – new production center of liburnian Cippi, *Illyrica Antiqua, in honorem Duje ReRendić – Miočević*, Zagreb: 187-199.
- LINKE, 2011 – Krešimir Linke, Prilog poznavanja života i rada Mijata Sabljara (1790. – 1865.), *VAMZ*, 3. S., XLIV, Zagreb 219-260.
- LIPOVAC VRKLJAN, 2006 - Goranka Lipovac Vrkljan, Uvala Dubac, *HAG 2/2005.*, Zagreb: 276-277.
- LIPOVAC VRKLJAN, 2010 - Goranka Lipovac Vrkljan, Podšilo, Lopar, zaštitno iskopavanje, *HAG 6/2009*, Zagreb, 2009, 452-454.
- LIPOVAC VRKLJAN, 2011 – Goranka Lipovac Vrkljan, Lokalna keramičarska radionica Seksta Metilija Maksima u Crikvenici – Crikveničke amfore ravnog dna, *Rimske keramičarske i staklarske radionice, Proizvodnja i trgovinana jadranskom prostoru, Zbornik I. međunarodnog arheološkog kolokvija*, ur: G. Lipovac Vrkljan – I. Radić Rossi – B. Šiljeg Crikvenica, 23.-24. Listopada 2008. Crikvenica: 3-15.
- LIPOVAC VRKLJAN, MUŠIĆ, ŠILJEG, KONESTRA, 2015a. - Goranka Lipovac Vrkljan, Branko Mušić, Bartul Šiljeg, Ana Konestra, Geofizička istraživanja antičkih struktura u uvali Mahučina na otoku Rabu (općina Lopar) 2014. godine, *HAG 11/2014.*, Zagreb: 80-82.
- LIPOVAC VRKLJAN, KONESTRA, 2015b. - Goranka Lipovac Vrkljan, Ana Konestra, Projekt arheološka topografija otoka Raba - rezultati terenskog pregleda na području grada Raba u 2014. Godini i izložba Arheološka topografija: putovanje kroz prošlost Lopara, *HAG 11/2014.*, Zagreb: 128-132.
- LOZO, RADIĆ, 2012 – Stjepan Lozo, Ljubomir Radić, *Zavjetni darovi pomoraca – makete brodova*, Hrvatski pomorski muzej, Split.

- LUČIĆ, 1973 – Josip Lučić, Daniel Farlati (1690.-1773.), *Historijski zbornik*, god. XXV-XXVI, 1972.-1973, Zagreb: 229-241.
- MALEZ, 1971 – Mirko Malez, Naseljavanje istočne jadranske obale u paleolitu, *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, Zagreb: 503-516.
- MALEZ, 1974a – Mirko Malez, Tardigravetien Lopara na otoku Rabu, *Arheološki radovi i rasprave*, br. 7, Zagreb: 45-74.
- MALEZ, 1974b – Mirko Malez, Paleolitsko nalazište Lopar na otoku Rab, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, Zagreb: 98–102.
- MALEZ, 1979a – Mirko Malez, Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Hrvatskoj, *Prahistorija jugoslavenskih zemalja I. paleolit i mezolit*, Akademija nauka i umjetnosti BiH – Centar za balkanološka ispitivanja, ur. Đuro Basler, Sarajevo: 227-277.
- MALEZ, 1979b – Mirko Malez, Nalazišta Paleolitske i mezolitske kulture, regije u Hrvatskoj, *Prahistorija jugoslavenskih zemalja I. paleolit i mezolit*, Akademija nauka i umjetnosti BiH – Centar za balkanološka ispitivanja, ur. Đuro Basler, Sarajevo: 277-294.
- MALEZ, LENARDIĆ-FABIĆ, 1988 – Mirko Malez, Jadranka Lenardić-Fabić, New subspecies of the southern elephant (*mammuthus meridionalis adriacus* n. sp.) from the bottom of the Adriatic Sea (Croatia, Yugoslavia). *Palaeontologia Jugoslavica* 37: 1-36.
- MANO ZISI, 1964 – Đorđe Mano Zisi, Mozaik, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 3, Zagreb, 501.
- MARŠIĆ, 2015 – Dražen Maršić, Ugradbeni nadgrobnji reljefi Arbe, *Istraživanja na otocima*, Izdanja HAD-a, vol 30, 2012, Zagreb: 19-29.
- MATEJČIĆ, 1962 - Radmila Matejčić, Antikni nalazi značajni za pomorsku povijest. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* 11, Zagreb: 39.
- MATEJČIĆ, 1968 - Radmila Matejčić, Zaštitno iskopavanje na Gromačici kod Lopara na otoku Rabu, *Diadora* 4, Zadar: 75-83.
- MATEJČIĆ, 1969 – Radmila Matejčić, Podvodna arheološka istraživanja na području sjevernog Jadrana, *Podmorske djelatnosti s gledišta medicinskih i društvenih nauka*, *Mornarički glasnik, Pomorska biblioteka* 22, Beograd: 236-242.
- MATEJČIĆ, 1976 – Radmila Matejčić, Petnaest godina hidroarheoloških istraživanja u Kvarneru, *Pomorski zbornik*, 14, Rijeka: 345-361.
- MATEJČIĆ, 2013 – Radmila Matejčić, *Kako čitati grad*, Naklada Kvarner, Rijeka

- MATEJČIĆ, DAUTOVA RUŠEVLJANIN, 1971 – Radmila Matejčić, Velika Dautova Ruševljanin, Dosadašnji načini podvodnih rekognosciranja na području Kvarnera. *Pitanja 1971*, Zagreb: 96-105.
- MATEJČIĆ, DAUTOVA RUŠEVLJANIN, 1972 – Radmila Matejčić, Velika Dautova Ruševljanin, Hidroarheološka istraživanja riječkog pomorskog i povijesnog muzeja na akvatoriju Kvarnera. *Pomorstvo 7-8*, Split: 295-298.
- MATIJAŠIĆ, 2002 – Robert Matijašić, *Uvod u latinsku epigrafiku*, Pula
- MATIJAŠIĆ, 2009 – Robert Matijašić, *Instrumentum Varvarinum: izbor iz poharanog depoa*, Studia Varvarina, Vol 1, ur. Kuntić Makvić Bruna, Zagreb: 91- 129.
- MATULIĆ, 2000 – Branko Matulić, Mozaici rimske provincije Dalmacije i Istre (X regio Italiae), doktorska disertacija, Zadar.
- MATULIĆ, 2005 – Branko Matulić, Mozaički nalazi u perimetru Dioklecijanove palače, *Kulturna baština, časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja*, sv 32, Split: 227-246
- MATULIĆ, 2008 – Branko Matulić, Mozaici antičke Isse, *Archaeologia Adriatica*, II, Zadar: 251-268.
- MATULIĆ, 2010 – Branko Matulić, Mozaička baština antičke Isse – nastanak i razvoj, *Izdanja HAD-a26/2010*, Zagreb: 97-108.
- MATULIĆ, 2011 – Branko Matulić, Antički i kasnoantički podni mozaici na području Dubrovačko-Neretvanske županije, *Zbornik radova Ivice Žile*, Dubrovnik: 85-101.
- MEDER, 1988 - Jagoda Meder, Mozaik u kapeli sv. Ivana u samostanu sv. Franje u Puli, *Opuscula archaeologica 22*, Zagreb: 81-88.
- MEDER, 2011 – Jagoda Meder, Mozaici rimske vile u Ninu, *Histria Antiqua*, 20, Pula: 245-256.
- MEDINI, 1969 – Julijan Medini, Epigrafski podaci o munificijencijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije, *Radovi FFZd*, 6 (3), Zadar: 45-73.
- MEDINI, 1976 – Julijan Medini, Rimska i orijentalne religije na istočnoj obali Jadrana, *Materijali XII*, IX kongres arheologa Jugoslavije, Zadar, 1972, Zadar: 185-208.
- MEDINI, 1984 – Julijan Medini, Gradski zid i pitanje urbanog areala antičkog Raba, *Rapski zbornik*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o otoku Rabu, Rab 25.-27. 10. 1984, Zagreb: 171-174.
- MEDINI, 1993 – Julijan Medini, Kult Kibebe u antičkoj Liburniji, *Senjski zbornik* 20, 1-32.
- MEDVED, 2013 – Marko Medved, O Marku Antonu De Dominisu iz perspektive crkvenog povjesničara i koncilske teologije, *Rapski zbornik II*, Rab-Zagreb, 2013, 129-137.

- MIHOLJEK, 2007 – Igor Miholjek, Podmorsko arheološko nalazište kod rta Sorinj na otoku Rabu, *Histria Antiqua* 15: 377-384.
- MILETIĆ, 2007 – Željko Miletić, Mithras Sol, *Archaeologia Adriatica* I, Zadar: 129-143.
- MLACOVIĆ, 2008 – Dušan Mlacović, *Građani plemići: pad i uspon rapskog plemstva*, Leykam international d. o. o. Zagreb.
- MULJEVIĆ, 1990 – Vladimir Muljević, *Ljevač zvona i topova Ivan Krstitelj Rabljanin*, Rab
- NEDVED, 1988 – Branka Nedved, Felix Arba, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju*, Izdanja HAD-a, 13/1988, Zagreb: 29-44.
- NEDVED, 1990 – Branka Nedved, *Felix Arba*, Pregled povijesti i spomenika otoka Raba u rano rimsko doba, Rab, 1990.
- NOVAK, 2009 – Zrinka Novak, Crkvene prilike u rapskoj biskupiji u XVI stoljeću, *CCP*, 33/64, Zagreb: 9-31.
- O' NEILL, 2017 – Mark O, Neill, Muzeji. Zdravlje i blagostanje: oslanjanje na tradiciju u cilju povećanja učinka muzeja, *Etnološka istraživanja*, 22, Zagreb: 27-35.
- OREB, 1993-1994 – Marin Oreb, Papa Aleksandar III. na Visu, *Adrias*, 4-5, Split: 81-120.
- ORLIĆ, 1982 – Marijan Orlić, Podmorsko arheološko nalazište Ilovik, *Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju*, Izdanje HAD-a, 7, Zagreb: 153-159.
- ORLIĆ, 2005 - Marijan Orlić, Podmorsko arheološko nalazište ostataka brodskog tereta antičkog broda kod punte Sorinj – otok Rab, *Obavijesti*, God. 37, br. 3, 2005, Zagreb: 121-129.
- OSTOJIĆ, 1964 – Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II, Benediktinci u Dalmaciji, Benediktinski priorat – Tkon, Split.
- OSTOJIĆ, 1966 – Ivan Ostojić, Dodiri između Benediktinske i Franjevačke ustanove u Hrvatskoj, *Crkva u svijetu*, 1/1, Split-Makarska: 39-49.
- OŠTARIĆ, KURILIĆ, 2013. – Ivo Oštarić, Anamarija Kurilić, *Arheološka karta otoka Paga*, Novalja.
- PEACOCK, WILLIAMS, 1986. – D. P. S. Peacock, D. F. Williams, *Amphorae and the Roman economy, an introductory guide*, New York.
- PEDERIN, 1989 – Ivo Pederin, *Rab u osvit humanizma i renesanse*, Zagreb.
- PERIČIĆ, 2008 – Šime Peričić, *Gospodarstvo Dalmacije u Maschekovim „Priručnicima“*, *Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, sv. 50/2008, Zadar: 235-274.
- PETRICIOLI, 1960 – Ivo Petricioli, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Zagreb.
- PETRIĆ, 1989 - Marinko Petrić, *Amfore Jadrana*, Logos, Split.

- PETRIĆ, 2006 – Tatijana Petrić, Zavičajno obilježje knjižnice profesora Ante Glavičića, Senjski zbornik, 33, Senj: 293-314.
- RADIĆ ROSSI, 2005 - Irena Radić Rossi, The Adriatic within the Mediterranean: some characteristic shipwrecks from Roman period, Maritime Heritage, ur. C. A. Brebbia – T. Gambin, Southampton – Boston: 155-165.
- RADIĆ ROSSI, 2005 - Irena Radić Rossi, Otok Rab – rt Sorinj, 2005, *HAG -Hrvatski arheološki godišnjak*, 1/2004, (prethodno priopćenje), Zagreb: 168-169.
- RADIĆ ROSSI, SKELAC, 2006 – Irena Radić Rossi, Goran Skelac, Punta Zidine, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2/2005., Zagreb: 272-274.
- RADIĆ ROSSI, 2011 - Irena Radić Rossi, *Problematika prapovijesnih i antičkih arheoloških nalazišta u hrvatskom podmorju*, doktorski rad, Zadar.
- RADIĆ ROSSI, 2011 - Irena Radić Rossi, Brodski teret krovne opeke i proizvodi radionice Seksta Metilija Maksima u jadranskom podmorju, u: *Rimske keramičarske i staklarske radionice, Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru, Zbornik I. međunarodnog arheološkog kolokvija*, Crikvenica, 23.-24. Listopada 2008. ur: Goranka Lipovac Vrkljan at ali, Crikvenica: 19-30.
- RAKNIĆ, 1970 – Željko Raknić, Ostava rimskih carskih denara iz Zadra, *Diadora*, sv. 5, Zadar: 49-92.
- REŽIĆ, 2007 – Saša Režić, *Nalazi rimskih fibula na nekropolama Viminacijuma*, Beograd
- RIHA, 1979 – Emilie Riha, *Die Römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*. Augst: Amt für Museen und Archaologie des Kantons Basel-Landschaft
- RIZMAUL, 2008 – Leon Rizmaul, Financiije velikog vojvode, F. W. Murnaua (1923) – najstariji sačuvani film snimljen u Hrvatskoj, *Hrvatski filmski ljetopis*, Zagreb: 53-63.
- RIZNER, 2012 – Mia Rizner, Arheološka topografija otoka Raba, *Rapski zbornik*, Vol 2, Rab: 37-42.
- ROMANOVIĆ, GLUŠČEVIĆ, 2014 – Dušanka Romanović, Smiljan Gluščević, Amfore ravnog dna iz slojeva antičke luke u Zatonu kod Zadra, *Diadora* 28/2014, Zadar: 141-190.
- SABLJAR – Mijat Sabljarić, *Putne bilješke 1852-1854*, rukopis, bilježnice 3-6, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb.
- SCHLEYER, 1914 – Wolfgang Von Schleyer, *Arbe, Stadt und Insel*, Weisbaden.
- SEKULIĆ – GVOZDANOVIĆ, 2007 – Sena Sekulić Gvozdanović, *Utvrđeni samostani na tlu Hrvatske*, Golden marketing-tehnička knjiga, Arhitektonski fakultet u Zagrebu.

- SKELAC, VODIČKA, 2006 – Goran Skelac, Kristina Vodička, Lokalizet Rab –Ulica Dinka Dokule, *HAG*, 3/2006, 307-308.
- STARAC, 1997 – Alka Starac, Napomena o amforama Dressel 6b, *Arheološka istraživanja u Istri, Izdanje HAD-a*, 18/1997, Zagreb: 143-161.
- STARAC, 1999 – Alka Starac, La produzione delle anfore in Istria, *XI Congresso Internazionale di Epigrafia Graeca e Latina*, Roma, 601-608.
- STARAC, 2006 – Alka Starac, Promet amforama prema nalazima u rovinjskome podmorju, *Histria archaeologica*, 37/2006, Pula, 85-116.
- SUIĆ, 1952 – Mate Suić, Liburnski nadgrobni spomenik („liburnski cipus“), *VAHD*, 53/1950-1951, Split: 59-97.
- SUIĆ, 1954. – Mate Suić, *Muzeji i zbirke Zadra*, Zora, Zagreb.
- SUIĆ, 1996. – Mate Suić, *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske, Opera Selecta*, Zadar.
- SUIĆ, 2003. – Mate Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Golden marketing, Zagreb.
- SURIĆ, 2009. – Maša Surić, Rekonstruiranje promjena morske razine na istočnoj obali Jadrana (Hrvatska) – pregled, *Geoadria* 14/2, Zadar: 181-199.
- ŠANJEK, 2011. – Franjo Šanjek, Markantun de Dominis i inkvizicija, *ISSN*, XVI, sv. 1, Rijeka: 27 - 30.
- ŠAŠEL KOS, 2016. – Marjeta Šašel Kos, Bilješka o mornaričkom centurionu Likeju iz Apsora, *MHS*, 3, 2016 (2017), 111-124.
- ŠIMUNOVIĆ, 1989. – Petar Šimunović, Toponimijska svjedočanstva uo ranoj hrvatskoj prisutnosti na Krku, Rabu i Pagu, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju, Izdanja HAD-a*, 13/1988, Zagreb: 135-144..
- ŠIŠIĆ, (1925) 1990. – Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- ŠKEGRO, 1999. – Ante Škegro, Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- ŠKEGRO, 2009. – Ante Škegro, Akti Salonitanskih metropolitanskih sabora održanih 530. i 533. godine, *Archaeologia Adriatica III*, Zadar: 191-204.
- ŠKUNCA, 1989. – Aleksij Škunca, Pregled antike otoka Paga, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i Hrvatskom Primorju, [Izdanja HAD-a 13]*. Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb: 23-28.
- ŠKUNCA, 2017. – Fra Bernardin Škunca, *Testen, slikarska zaigranost jednog mirnog fratra*, Kapor – Zagreb.

- ŠURINA, MAJER JURIŠIĆ, 2016. – Edita Šurina, Krasanka Majer Jurišić, *Franjevački samostanski kompleks sv. Bernardina Sijenskog, Kampor, Rab, Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja*, Zagreb.
- TANHOFER, 2008. – Nikola Tanhofer, *O boji*, Novi Liber, Zagreb
- TOMIČIĆ, 1990. – Željko Tomičić, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, Prilozi 5-6 (1988/1989), Zagreb: 29-53.
- TOMIČIĆ, 2011. – Željko Tomičić, Akademik Mirko Malez – pionir Hrvatske speleoarheologije, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU*, 22, Varaždin: 107-136.
- TUĐINA, 2014. – Vesna Tuđina, Marko Antun de Dominis – prevrtljiv ili dosljedan, *Senjski zbornik*, 41, Senj: 245-252.
- TURK, 1994. – Hrvoje Turk, *Povijest turizma i ugostiteljstva Otoka Raba*, Zaprešić
- VEŽIĆ, 1986. - Pavuša Vežić, Prilog poznavanju tipoloških osobina starokršćanskih bazilika u Dalmaciji, *Rapski zbornik*, Zagreb: 297 -300.
- VEŽIĆ, 2012. – Pavuša Vežić, Eitelbergovo obilaženje i promatranje Dalmacije, *Ars Adriatica* 2/2012, Zadar: 283-287.
- VIKIĆ – BELANČIĆ, 1971. - Branka Vikić Belančić, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *VAMZ*, sv. 5, Zagreb: 97.-211.
- VIKIĆ – BELANČIĆ, 1975. - Branka Vikić Belančić, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, II. dio, *VAMZ*, sv. 9, Zagreb: 49.-195.
- VITRUVIUS, *De architectura libri decem*, ur: Bruna Kuntić-Makvić, prev. Matija Lopac i Vladimir Bedenko, Golden Marketing i Institut građevinarstva, Zagreb, 1999.
- VRŠALOVIĆ, 1974. – Dasen Vršalović, *Istraživanje i zaštita podmorskih arheoloških spomenika u SR Hrvatskoj*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb.
- VRŠALOVIĆ, 2011. – Dasen Vršalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana*, (doktorski rad iz 1979) Književni krug, Split.
- WHITE, 1973. – Edmund White, *The First men, The emergence of Man*, New York
- ZANINOVIĆ, 1982. – Marin Zaninović, Kult božice Dijane u Senji, *Senjski zbornik*, 9, Senj: 43-52.
- ZANINOVIĆ, 1987. – Marin Zaninović, Antička arheologija u Hrvatskoj, *Opuscula archaeologica*, 11.-12, Zagreb: 1-71.
- ZANINOVIĆ, 2009. – Marin Zaninović, Mario Jurišić, (1956-2007), pregršt sjećanja, *Jurišićev zbornik, Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb: 425-430.

ZEKAN, 2007. – Mate Zekan, Fra Lujo Marun (1857.-1939.) Utemeljitelj, misionar i vizionar hrvatske arheologije, Znanost i rodoljublje, Starohrvatska prosvjeta III/34, Split: 9-56.
 ŽIC-ROKOV 1972. – Ivan Žic-Rokov, Crkve posvećene Majci Božjoj od VI - XI. stoljeća na području krčke biskupije, *Krčki zbornik*. Krk: 447-459.

PRILOZI

Popis ilustracija:	Str:
1. Samostan Svetog Bernardina u uvali Svete Eufemije u Kamporu na Rabu.....	5
2. Rab (41) na karti Europe u „ <i>Geografia</i> “ Claudia Ptolomaeia(iz SUIĆ, 1996.).....	6
3. Bilješka Mijata Sabljara iz 1852 godine, bilježnica 4, str. 44.....	7
4. Fragment mozaika iz crkve sv. Ivana na Rabu, crtež Mijata Sabljara	8
5. Muzej franjevačkog samostana	14
6. Stalak sa svjetiljkama	26
7. Nalazi keramičkog građevinskog materijala	27
8. Rekonstrukcija korištenja crijepa i kanalice.....	28
9. Detalj pečata na kanalici.....	29
10. Detalj pečata na kanalici	30
11. Detalj pečata na kanalici	31
12. Amfora	32
13. Forlimpopoli amfore	34
14. Amfore sa rta Glavina na desalinizaciji	37
15. <i>Opus tessellatum</i>	39
16. <i>Opus musivum</i>	40
17. Natpisno polje (<i>tabula ansata</i>) sarkofaga iz klaustra.....	42
18. Ulomak sa natpisom	43
19. Nadgrobni spomenik obitelji Tita Baebija Justa	44
20. Kip Dijane lovkinje	46
21. Izgubljena antički nalazi iz samostanske zbirke.....	48
22. Područje Kaštelina: A-C tragovi arhitekture, D-nalazi grobova	49
23. Sat u klaustru.....	52

Table:

I. Republikanski novci

II. Istrošene kovanice: nedefinirane; okvirno datirane u I i III.st.

III. Istrošene kovanice iz IV. st. po Kr.

Denar – sestercij cara Trajana

Denar cara Elagabala

IV. Antoninian i denari Elagabale, Klaudija II, Licinije, Konstantina, Konstantina II i Konstansa

V. Konstantin II, Konstantin II, Konstancije II, Konstans, Konstantin Gal, Julije, Valentinijan, Valens. Gracijan Valerijan, Teodozije Arkadije

VI. Fibula; nos keramičke uljane svjetiljke

VII. Keramička uljna svjetiljka (*lucerna*)

VIII. Krovna opeka, crijep (*tegulae*)

IX. Amfore : Lamboglia 2 (inv. br. 40), Dressel 6B (inv. br. 38)

X. Mozaik i podnica

XI. Funeralni spomenici

XII. Božica Dijana iz Kampora

1: Inv. br: 136

2: Inv. br: 149

3: Inv. br: 130

4: Inv. br: 132

5: Inv. br.: 116

T. I. Republikanski novci

Inv. br: 117

Inv. br: 121

Inv. br: 122

Inv. br: 125

Inv. br: 128

Inv. br: 162

Inv. br: 167

Inv. br: 118

Inv. br: 155

Inv. br: 145

Inv. br: 147

Inv. br: 124

Inv. br: 141

Inv. br: 142

Inv. br: 143

T II. Istrošene kovanice: nedefinirane (117, 121, 122, 125, 128, 162, 167), okvirno datirane u I. st. (118, 155), III. st. (145 i 147) i IV. st. po Kr. (124, 141, 142, 143)

Inv. br: 144

Inv. br: 146

Inv. br: 169

Inv. br: 172

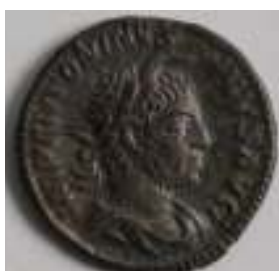
Inv. br: 134

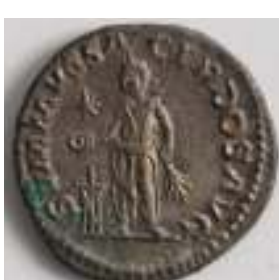
Inv. br: 154

Inv. br: 126

Inv. br: 129

T. III. Istrošene kovanice iz IV. st. po. Kr. (144, 146, 169, 172);
Denar – sestercij cara Trajana (134, 154);
Denar cara Elagabala (126, 129)

Inv. br: 135

Inv. br:158

Inv. br: 119

Inv. br: 148

Inv. br: 168

Inv. br: 152

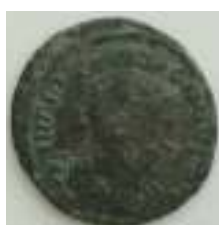

Inv. br: 127

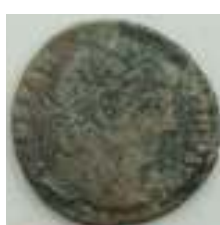

Inv. br: 123

Inv. br: 159

Inv. br: 160

Inv. br: 150

Inv. br: 170

Inv. br: 171

Inv. br: 131

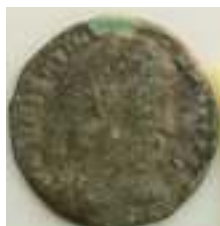

Tabla IV. Antoninian i denari Elagabale (135, 158) i Klaudija II (119, 148); IV. st: Licinije (168), Konstantin (127, 152, 123), Konstantina II ili Konstansa (159, 160, 150, 170, 171)

Inv. br: 161

Inv. br: 139

Inv. br: 164

Inv. br: 138

Inv. br: 153

Inv. br: 165

Inv. br: 163

Inv. br: 156

Inv. br: 133

Inv. br:120

Inv. br:137

Inv. br:157

Inv. br:140

Inv. br:166

Tabla V. Konstantin II (131, 139, 164, 138, 153), Konstantin II, Konstancije II, Konstans, Dalmacije (165, 163), Konstancije II, Konstans, Konstantin Gal, Julije (133), Valentinijan, Valens, Gracijan Valerijan (120, 137, 157), Valentinijan, Teodozije Arkadije (140, 166)

Inv. br: 86

Inv. br. 48

Inv. br. 51

Inv. br. 52

Tabla VI. Rimska koljenasta fibula (86); Ulomak nosa keramičkih svjetiljki (48, 51, 52)

Inv. br. 50

Inv. br. 49

T. VII. Keramička uljna svjetiljka (*lucerna*)

Inv. br. 23

Inv. br. 22

Inv. br. 44

Inv. br. 24

T. VIII. Krovna opeka – crijep (*tegula*)

Inv. br. 4

Inv. br. 38

Inv. br. 39

Inv. br. 37

Inv. br. 41

Inv. br. 42

Inv. br. 43

T. IX. Amfore : Lamboglia 2 (inv. br. 40), Dressel 6B (inv. br. 38),
Forlimpopoli (inv. br. 39), Africana II. Grande (inv. br. 37)

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

Sl. 4

T. X. Mozaik i podnica: Inv. br. 27, 28-36, 34; 7.

Inv. br. 17

Sl. 1

Inv. br. 18

Sl. 2

Inv. br 19

Sl. 3

Inv. br. 20

Sl. 4

Tabla XI. Funeralni spomenici

Tabla XII. Kipić božice Dijane iz Kampora na otoku Rabu: Inv. br. 25